

TARTU ÜLIKOOL
Sotsiaalteaduste valdkond
Õigusteaduskond
Karistusõiguse osakond

Mari Kraav

**JÄLGIMISE JA JÄLITUSTEgevuse PIIRITLEMINE NING TEABEHANKE
TULEMUSEL SAADUD INFORMATSIOONI KASUTAMINE
KRIMINAALMENETLUSES**

Magistritöö

Juhendaja:
prof. Jaan Ginter

Tartu
2019

SISUKORD

SISSEJUHATUS	3
1. JÄLGIMINE	7
1.1 Jälgimise viisid	7
1.2 Avaliku võimu teostatav jälgimine	9
1.2.1 Strateegiline jälgimine.....	10
1.2.2 Sihitatud jälgimine.....	11
1.3 Jälitustegevuse olemus ja sisu	14
1.3.1 Jälgimise ja jälitustegevuse eristamine.....	14
1.3.2 Jälitustegevuse olemus ja sisu.....	19
2. JÄLITUSTEGEVUSE VORMID	21
2.1 Jälitustegevuse jaotumine	21
2.2 Kriminaalmenetluslik jälitustegevus	24
2.2.1 Varjatud jälgimine.....	25
2.2.2 Postisaadetise varjatud läbivaatus.....	27
2.2.3 Teabe salajane pealtkuulamine ja –vaatamine.....	29
2.2.4 Kuriteo matkimine.....	32
2.2.5 Politseiagendi kasutamine.....	33
2.2.6 Varjatud sisenemine.....	36
2.3 Kriminaalmenetluse eelne jälitustegevus	37
2.4 Jälitustegevus teabehankes	38
2.4.1 Sõnumi saladuse õiguse piiramine.....	39
2.4.2 Kodu, perekonna- või eraelu puutumatus õiguse piiramine.....	40
2.5 Jälitustegevus muudel eesmärkidel	43
3. JÄLITUSTOIMINGUD JA TEABEHANGE	45
3.1 Jälitustoimingud	45
3.1.1 Jälitustoimingute tegemise üldtingimused.....	45
3.1.2 Jälitustoimingute teostajad.....	51
3.2 Teabehange	53
3.2.1 Teabehanke üldtingimused.....	53
3.2.2 Teabehanketoimingute teostajad.....	62
3.3 Teabehanke alusel saadud informatsiooni kasutamine	63
KOKKUVÕTE	68
DISTINCTION BETWEEN MONITORING AND SURVEILLANCE ACTIVITIES AND USING THE INFORMATION COLLECTED BY COVERT ACTIVITIES OF THE SECURITY AUTHORITIES IN CRIMINAL PROCEEDINGS	72
KASUTATUD ALLIKAD	77
LISA 1. KASUTATUD LÜHENDID	83
LISA 2. JÄLITUSLIKE TEABEHANKETOIMINGUTE VASTAVUS JÄLITUSTOIMINGUTELE	84

SISSEJUHATUS

2018. aasta sügisel pärast Eesti Ekspressis avaldatud artiklit¹, mis jättis mulje, nagu toimuks Eestis suurejooneline ja tohutu inimeste pealtkuulamine, tõusis kogu jälitusega teotud teemade ring suure avaliku tähelepanu alla. Nimetatud artiklist ajendatuna avaldasid meedias arvamust, selgitasid jälitustegevust laiale avalikkusele lahti, keskendusid jälitustegevuse vajalikkusele ja ka negatiivsetele külgedele mitmed tunnustatud õigusteadlased.²

Ükskõik millise jälgimisega, sekkub riik vaieldamatult isikute eraellu ja riivab sellega mitmeid põhiõigusi. Põhiseaduse (PS)³ §-s 26 sätestatud igapäevane era- ja perekonnaelu puutumatus kaitseb kogu isiku terviklikkust⁴, tema füüsilist ja vaimset puutumatus ja privaatsust.⁵ Sealhulgas kuulub PS § 26 kaitsealasse ka isiku informatsioonilise enesemääramise õigus, mis tähendab igapäevast otsustada, kas ja kui palju tema kohta andmeid kogutakse ja salvestatakse, mistõttu on eraelu üheks oluliseks valdkonnaks ka isikuandmete kaitse.⁶ Riigikohus on märkinud, et eraelu puutumatus riivena tuleb käsitleda ka isikuandmete kogumist, säilitamist, kasutamist ja avalikustamist.⁷

Eestis on lõplikult selgitamata küsimus, milline avaliku võimu teostatav jälgimine on jälitustegevus ja kuidas täpselt riiklikku jälitustegevust jaotada ning liigitada. Nagu hiljem selgub, on selles osas arvamusi palju. Samuti on ebaselge, millised tingimused peavad olema täidetud julgeolekuasutuste seaduse⁸ (JAS) alusel kogutud teabe kriminaalmenetluses tõendina kasutamisel. Kriminaalmenetluse seadustiku⁹ (KrMS) § 63 lg 1¹ loob praegu prokuratuurile suhteliselt mugava võimaluse kasutada

¹ Salu, M. Läänemere meister nuhkimises: Eestis kuulatakse inimesi 10 korda rohkem pealt kui Skandinaavia riikides. – Eesti Ekspress 19.09.2018.

² Vaata näiteks ERR saate Ringvaade 19.09.2018 saatelõiku (<https://www.err.ee/862583/naas-massiline-pealtkuulamine-surub-ka-seaduskuulekat-inimest-alla>), Uno Lõhmuse arvamust „Kolm suurt probleemi kodanike jälgimisega” (<https://www.err.ee/862981/uno-lohmus-kolm-suurt-probleemi-kodanike-jalgimisega>), Viru Maakohu kohtuniku Heili Sepa arvamust „Heili Sepp: aga mida teie kardate?” (https://arvamus.postimees.ee/6419703/heili-sepp-aga-mida-teie-kardate?_ga=2.221286097.898452266.1548962409-1126228581.1538755427), riigi peaprokuröri Lavly Perlingu selgitust jälitustegevuse kohta „Perling: pealtkuulamine on Eestis range kontrolli all” (<https://www.err.ee/866275/perling-pealtkuulamine-on-eestis-range-kontrolli-all>) ja Külli Taro arvamust „Küllil Taro: jälitamisest ja jälgimisest” (<https://www.err.ee/866452/kulli-taro-jalitamisest-ja-jalgimisest>).

³ Eesti Vabariigi põhiseadus. – RT I, 15.05.2015, 2.

⁴ Eesti Vabariigi põhiseaduse kommenteeritud väljaandes kasutatakse terviklikkuse asemel võõrsõna integriteet. Käesoleva töö autor kasutab siiski terminit terviklikkus, sest peab seda keeleliselt ilusamaks, sobivamaks ja mõistetavamaks.

⁵ Jaanimägi, K.; Oja, L. Põhiseaduse § 26 kommentaar, komm 4 ja 8. – Ü. Madise jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 4., täiend. vlj. Tallinn: Juura 2017.

⁶ Jaanimägi, K.; Oja, L. Põhiseaduse § 26 kommentaar, komm 24.

⁷ RKHKo 12.07.2012, 3-3-1-3-12, p 19.

⁸ Julgeolekuasutuste seadus. – RT I, 13.03.2019, 67.

⁹ Kriminaalmenetluse seadustik. – RT I, 13.03.2019.

kriminaalmenetluses tõendina julgeolekuasutuste seaduse alusel kogutud teavet. See aga, etteruttavalt mainides, võib luua ohtliku olukorra, kus isiku vastu kasutatakse tõendit, mille seaduslikkust kriminaalaja arutav kohus ei kontrolli. Eelkirjeldatud olukord on lubamatu ning seeõttu on nimetatud probleemile tähelepanu juhtimine väga oluline.

Eelnevast tulenevalt keskendub käesolev magistritöö põhiosas riigi varjatud tegevusele isikuandmete kogumisel, säilitamisel ja töötlemisel. Samuti võetakse töös vaatluse alla riigi kasutatavad jälgimismeetodid.

Käesoleva magistritöö eesmärk on välja selgitada, kas ja millises osas vajab Eestis avaliku võimu poolt teostatava jälitustegevuse regulatsioon ülevaatamist ja korrastamist, et isikute põhiõigused oleksid kogu jälitustegevuse raamistikus ühtlasel tasemel kaitstud.

Töö eesmärgini jõuab autor läbi järgnevate uurimisprobleemide lahendamise:

- 1) Milliste kriteeriumite abil eristada jälitustegevust üldisest jälgimisest ehk millised on jälitustegevuse olemuslikud tunnused?
- 2) Kas ja milliste julgeolekuasutuste seaduse alusel teostatavate teabehanketoimingute puhul on tegemist jälitustegevusega?
- 3) Kas eraelu kaitse on teabehankes võrreldes kriminaalmenetlusega piisavalt tagatud, et teabehankega saadud informatsiooni saaks kasutada kriminaalmenetluses tõendina?

Magistritöö on jaotatud püstitatud uurimisprobleemidest lähtuvalt jaotatud kolme peatükki.

Esimeses peatükis tutvustab autor lühidalt, kuidas avalik võim inimesi jälgib, tutvustab avaliku võimu teostatava jälgimise põhilisi viise ning selgitab neile iseloomulikke tunnuseid. Selgitatud tunnuste analüüsi eesmärgiks on peatüki lõpus jõuda järelduseni, kuidas jälitustegevus üldisest jälgimisest erineb ja milline on sellest tulenevalt jälitustegevuse olemus. Lisaks pakub autor lihtsa testi tuvastamiseks, millist avaliku võimu teostatavat jälgimist tuleb pidada jälitustegevuseks. Jälitustegevuse ja üldise jälgimise teoreetiline käsitus on töö eesmärgini jõudmiseks vajalik, kuna aitab selgitada jälitustegevuse ja jälgimise vahelist piiri ning loob töös järgneva analüüsi jaoks aluse, millele jälitustegevuse tuvastamisel toetuda.

Teises peatükis tutvustab, võrdleb ja analüüsib autor jälitustegevuse erinevaid vorme, et tuvastada, millised teabehanketoimingud tuleb lugeda jälitustegevuse osaks. Selleks kasutab autor esimeses peatükis tuvastatud jälitustegevuse olulisi tunnuseid ning teabehanketoimingute võrdlust kriminaalmenetluses kasutatavate jälitustoimingutega. Samuti avab teine peatükk kriminaalmenetluse seadustikus sätestatud erinevate jälitustoimingute sisu, et teabehankes kasutatavate varjatud toimingute sarnasus jälitustoimingutega oleks paremini mõistetav. Teise peatüki peamiselt õigusaktide võrdlusel põhineva analüüsi eesmärk on toetada esimeses peatükis tuvastatud jälitustegevuse olemust ja näidata jälitustegevuse tunnuste praktilist kasutust. Samuti loob teine peatükk läbi teabehankes teostatavate varjatud toimingute ja jälitustoimingute võrdluse aluse kolmanda peatüki analüüsiks.

Kolmandas peatükis analüüsib autor kriminaalmenetluslike jälitustoimingute ja jälituslike teabehanketoimingute teostamise üldiseid aluseid, sealhulgas toimingute teostamise üldiseid nõudeid, lubade taotlemise ja andmise protsessi, lubadele esitatavaid nõudeid ja toimingute läbiviijaid ning kaasatavaid isikuid, et selgitada välja, kas eraelu on varjatud teabehanketoimingute teostamisel piisavalt kaitstud, et nimetatud teabehankega kogutud informatsiooni saaks kriminaalmenetluses isiku vastu tõendina kasutada. Lisaks selgitab autor kolmandas peatükis teabehankega kogutud informatsiooni kasutamise võimalusi ja analüüsib, kas teabehankega kogutud informatsiooni kriminaalmenetluses tõendina kasutamisel on isikute põhiõigused kaitstud muude, eriti jälitustoimingutega kogutud, tõenditega.

Käesolev magistritöö on teoreetiline kvalitatiivne uurimus, kus püstitatud uurimisprobleemidele on lähenetud süstemaatiliselt ning neile vastused leitud peamiselt allikaid analüüsides ja võrreldes. Töös on püstitatud uurimisprobleemide analüüsis ja arutelus tuginetud kõikvõimalikele õigusallikatele. Sealhulgas analüüsib autor jälitustegevusega seonduvat normatiivmaterjali, selle kommentaare, asjakohaseid Riigikohtu, ringkonnakohtute ja Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikat ja teoreetilist õiguskirjandust. Eelnimetatud allikaid on kasutatud läbivalt kõikides töö peatükkides, kuid siiski domineerib töö esimeses peatükis allikaliigina pigem teoreetiline kirjandus, teises peatükis õigusaktid ja kolmandas peatükis kohtupraktika. Lisaks on töö illustreerimiseks kasutatud massimeedias ilmunud artikleid ja muid mitteõiguslike allikaid. Kuna osad töös kasutatavad allikad on ilmunud enne praegu kehtiva jälitustegevuse regulatsiooni jõustumist 01.01.2013, kuid on oma sisult ja põhimõtetest

siiski endiselt relevantsed, peab autor vajalikuks töö sujuvamaks mõistmiseks märkida, milline enne 01.01.2013 kehtinud kriminaalmenetluse seadustiku¹⁰ jälitustoimingu kohta käiv säte vastab praegu kehtiva seadustiku sättele. Kehtetute sätete kohta käivaid allikaid on arvestatud ulatuses, milles nad kehtivate sätete mõttes relevantsed on. Vanas seadustikus sätestas varjatud jälgimise § 115, praegu kehtivas § 126⁵. Postisaadetise varjatud läbivaatuse kohta käinud § 116 vastab §-le 126⁶, teabe salajase pealtkuulamise või –vaatamise § 118 vastab praeguses seadustikus §-le 126⁷, kuriteo matkimine oli sätestatud §-s 119, praegu §-s 126⁸ ja politseiagendi kasutamise § 120 vastab praeguse seadustiku §-le 126⁹. Lisaks on magistritöö lõpus esitatud tabeli kujul julgeolekuasutuste seaduses, Kaitsepolitsei ameti poolt teabe varjatud kogumisel kasutatavate meetodite ja vahendite ning teabetoimiku pidamise ja säilitamise korras¹¹ (edaspidi KAPO määrus) ja Välisluure ameti poolt teabe varjatud kogumisel kasutatavate meetodite ja vahendite määruses¹² (edaspidi Välisluure ameti määrus) sätestatud varjatud teabehanketoimingute vastavus kriminaalmenetluse seadustikus sätestatud jälitustoimingutele. Kuna eelnimetatud õigusaktides on üksteisega sarnanevad jälituslikud toimingud esitatud erineva sõnastusega ja erinevas järjestuses, muudab tabel terve magistritöö, eriti aga teise peatüki, lugemise hõlpsamaks.

Siinkirjutaja ei pretendeeri oma analüüsi tulemuste ja arvamusega lõplikule tõe, kuid soovib näidata mõnevõrra uut vaatenurka ja seeläbi elavdada ning innustada kõrgetasemelist arutelu jälitustegevuse regulatsiooni süsteemsuse üle.

Käesolevat magistritööd iseloomustavad järgmised märksõnad: seire, jälitustegevus, julgeolekuasutused, teabehange, kriminaalmenetlus, jälitustoiming, politseiagent.

¹⁰ Kriminaalmenetluse seadustik. - RT I, 16.11.2012, 7.

¹¹ Kaitsepolitsei ameti poolt teabe varjatud kogumisel kasutatavad meetodid ja vahendid ning teabetoimiku pidamise ja säilitamise kord. SMm 06.06.2001 nr. 76 - RT I, 02.08.2017, 7.

¹² Välisluure ameti poolt teabe varjatud kogumisel kasutatavad meetodid ja vahendid. KMm 21.06.2017 nr 8. - RT I, 28.06.2017, 9.

1. JÄLGIMINE

1.1 Jälgimise viisid

Jälgimine ei piirdu üksnes kuritegude avastamisel kasutatava jälitustegevusega, vaid on palju avaram kui see, mida seadus määratleb jälitustegevusena.¹³ Info- ja jälgimisühiskonnas panustavad jälgimisse kõik liikmed. Inimesed ise jagavad sotsiaalmeedias ja mujal internetis enda kohta andmeid. Äriühingud ja korporatsioonid saavad inimestelt nende kohta andmeid kas vabatahtlikult jagatuna või teenuse osutamise käigus. Saadud andmeid analüüsitakse oma äritegevuse edendamiseks, kuid jagatakse ka riigiga, kes kasutab andmeid näiteks paremaks teenuste osutamiseks, aga ka kuritegude avastamiseks ja uurimiseks ning avaliku korra ja julgeoleku tagamiseks. Lisaks kogub riik andmeid inimeste kohta omal algatusel.

Seega kogutakse jälgimisega inimese kohta andmeid, et teda mõjutada või kontrollida¹⁴, aga ka selleks, et talle paremat teenust pakkuda, õiget reklaami näidata või toodet müüa. Uno Lõhmus on välja pakkunud jälgimise kolm põhilist viisi, kuidas riik inimeste kohta andmeid kogub: esiteks on riigid oma kodanikud allutanud massjälgimisele, teiseks jagavad äriühingud ja korporatsioonid kogutud isikuandmeid valitsusega ja kolmandaks panustavad inimesed ise enda jälgimisse oma tegevusega sotsiaalmeedias ja internetiavarustes.¹⁵

Panustades ise enda jälgimisse, avaldades sotsiaalmeedias ja internetis enda kohta andmeid, on inimesed teadlikud, et avaldatud andmeid saab säilitada ja kolmandate isikute poolt vabalt töödelda.

Samuti jagavad korporatsioonid ja äriühingud andmeid riigiga seaduse alusel suures ulatuses või täitmiseks kohustuslike üksikpäringute alusel. Seaduse alusel suures ulatuses äriühingute poolt riigiga jagatavate andmete kogumist võib nimetada ka andmete masskogumiseks või lausjälgimiseks. Näiteks kogub riik sellisel viisil elektroonilise side seaduse (ESS)¹⁶ alusel kommunikatsiooni liiklus- ja

¹³ Lõhmus, U. Kolm suurt probleemi kodanike jälgimisega. – ERR uudisteportaal 21.09.2018. Arvutivõrgus: <https://www.err.ee/862981/uno-lohmus-kolm-suurt-probleemi-kodanike-jalgimisega> (01.02.2019).

¹⁴ Lõhmus, U. Õigusriik ja inimeste õigused. Tartu: Ilmamaa 2018, lk 121.

¹⁵ Samas, lk 124.

¹⁶ Elektroonilise side seadus. - RT I, 13.03.2019, 47. Täpset nimekirja kogutavatest ja säilitatavatest andmetest vaata seaduse § 111¹.

asukohaandmeid, riigipiiri seaduse (RiPS)¹⁷ alusel andmeid välispiiri ületajate kohta, riigipiiri seaduse ning politsei- ja piirivalve seaduse (PPVS)¹⁸ alusel Eestit õhuruumi läbivate kõikide lennureisijate kohta. Turismiseaduse (TurS)¹⁹ alusel on kõigil majutusteenuse pakkujatel kohustus registreerida teenuse kasutaja ja säilitada registreerimisel saadud andmeid kaks aastat. Uno Lõhmus on selgitanud, et riik saab eraettevõtjalt andmeid tõmbe- ja tõukemeetodi abil. Tõmbemeetodi abil saadavateks andmeteks on näiteks elektroonilise side liiklus- ja asukohaandmed, mille puhul saab riik juurdepääsu ettevõtja poolt kohustuslikult säilitatavatele andmetele, millest teeb endale koopia. Tõukemeetodi abil saab riik andmeid näiteks lennureisijate broneerimisinfo kohta, mille puhul on ettevõtja kohustatud edastama nõutavad isikuandmed riigiasutusele.²⁰ Samuti jagavad äriühingud isikute kohta andmeid ka täitmiseks kohustuslike üksikpäringute alusel. Üheks kohustuslikuks üksikpäringuga andmete jagamise näiteks on KrMS § 215 lg 1, mille kohaselt on uurimisasutuse ja prokuratuuri nõuete täitmine kohustuslik kõigile ning neid täidetakse Eesti Vabariigi territooriumil. Sätet tagab sama paragrahvi lõige 3, mille kohaselt võib eeluurimiskohtunik prokuratuuri taotlusel nõude täitmata jätjat, välja arvatud kahtlustatavat ja süüdistatavat, trahvida.²¹

Riik kogub ka ise aktiivselt teenuste pakkumisel inimeste kohta isikuandmeid ja säilitab neid erinevates andmekogudes. Erinevaid riiklikke ja eraomandis olevaid andmekogusid on Eestis Riigi Infosüsteemi Haldussüsteemi andmetel käesoleva töö kirjutamise hetkel kokku 2355 ja neid jagub igasse eluvaldkonda.²² Näiteks kogub riik andmeid kõigi piiriületajate kohta piirikontrolli andmekogu põhimääruse²³ alusel ja säilitab neid piirikontrolli andmekogus. Samuti kogub ja säilitab riik isikut tõendavate dokumentide taotlemisel ja väljastamisel saadud isikuandmeid isikut tõendavate dokumentide andmekogus²⁴ ning kogub ja säilitab tohtul hulgal erinevaid andmeid

¹⁷ Riigipiiriseadus. - RT I, 05.02.2019, 7. Täpset nimekirja vedaja poolt riigile edastatavatest andmetest vaata seaduse § 9³.

¹⁸ Politsei ja piirivalve seadus. - RT I, 13.03.2019, 112. Täpset nimekirja lennuettevõtja poolt kogutavatest ja riigile edastatavatest broneeringuinfo andmetest vaata RiPS § 9⁷ ja PPVS § 25².

¹⁹ Turismiseadus. - RT I, 12.12.2018, 72. Täpset nimekirja majutusteenuse pakkuja poolt kogutavatest ja säilitatavatest andmetest vaata seaduse § 24.

²⁰ Lõhmus (viide 14), lk 135.

²¹ Sarnased sätted leiab näiteks ka julgeolekuasutuste seaduse §-st 31 ja maksukorralduse seaduse §§-st 61 ja 63.

²² Infosüsteemid – Riigi infosüsteemi haldussüsteem RIHA. Arvutivõrgus:

https://www.riha.ee/Infos%C3%BCsteemid?sort=meta.update_timestamp&dir=DESC (02.04.2019).

²³ Piirikontrolli andmekogu põhimäärus. SMm 20.12.2007 nr 83. - RT I, 12.03.2019, 40. Täpset nimekirja kogutavatest andmetest vaata määruse § 9.

²⁴ Isikut tõendavate dokumentide andmekogu pidamise põhimäärus. SMm 18.12.2015 nr 78. - RT I, 02.02.2018, 3. Täpset nimekirja kogutavatest andmetest vaata määruse 3. peatükist.

politseiandmekogus POLIS²⁵, kuhu kogub andmeid näiteks isikute, ettevõtete, aadresside, relvade, kriminaal- ja väärteomenetluste, haldustegevuse, patrullide tegevuse, jälitusmenetluste ja eraisikute vihjete ja tähelepanekute kohta. Samuti jälgib avalik võim inimesi avalikes kohtades ainult pilti edastavate videovalvesüsteemide abil, mida korrakaitseaduse²⁶ § 34 lg 1 alusel kasutatakse ohu väljaselgitamiseks ja tõrjumiseks või korrarikkumise kõrvaldamiseks.

1.2 Avaliku võimu teostatav jälgimine

Jälgimist jagatakse tavaliselt kahe või kolme suurema liigi vahel. Uno Lõhmus on jälgimist jaganud strateegiliseks jälgimiseks, andmekaeveks ja sihitatud jälgimiseks.²⁷ Euroopa Nõukogu Veneetsia Komisjon jaotab jälgimise strateegiliseks ja sihitatud jälgimiseks ning käsitleb andmekaevet või massandmete analüüsi pigem jälgimisandmete töötluste liigina.²⁸ Samamoodi jaotab jälgimise kaheks, sihitmata ja sihitatud jälgimiseks, Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet.²⁹

Euroopa Komisjon on andmekaevet defineerinud kui mistahes automatiseeritud analüüsimeetodit, mille eesmärk on analüüsida digivormingus andmeid, et saada teavet muustrite suundumuste ja korrelatsioonide kohta.³⁰ Seega on andmekaeve pigem vahend andmete analüüsimiseks, kui iseseisev jälgimise viis. Seda kinnitab ka asjaolu, et U. Lõhmuse selgituste kohaselt eristatakse Ameerika Ühendriikides subjektist ja muustrist lähtuvat andmekaevet, kus subjektist lähtuvat andmekaevet kasutatakse massandmetest teabe saamiseks subjektide kohta, keda juba kahtlustatakse õigusrikkumises või kes on muul viisil huviobjektiks. Muustril põhineva andmekaeve puhul koostatakse mudel isikute tegevuste või omaduste kohta või terroristlike või kriminaalsete näitajate kohta. Seevastu Saksamaal eristatakse andmekaevet toimepandud kuritegude avastamiseks ja

²⁵ Politsei andmekogu põhimäärus. SMm 22.12.2009. - RT I, 12.03.2019, 39. Täpsemat loetelu kogutavatest andmetest vaata määruse 2. peatüki 2. jaost.

²⁶ Korrakaitseadus. - RT I, 13.03.2019, 95.

²⁷ Lõhmus (viide 14), lk 148-155.

²⁸ European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission). Report on the Democratic Oversight of Signals Intelligence Agencies, Study No. 719/2013. Strasbourg 15.12.2015, p 42.

²⁹ European Union Agency for Fundamental Rights. Surveillance by intelligence services: fundamental rights safeguards and remedies in the EU. Volume I: Member States' legal frameworks. Luxembourg: Publications Office of the European Union 2017, lk 17.

³⁰ Andmekaitse direktiivi eelnõu art. 2 (2). – Ettepanek: EUROOPA PARLAMENDI JA NÕUKOGU DIREKTIIV autoriõiguste kohta digitaalsel ühtsel turul, 14.09.2016. COM/2016/0593 final - 2016/0280 (COD). Arvutivõrgus: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/?qid=1554317572799&uri=CELEX:52016PC0593> (03.04.2019).

kuritegude ärahoidmiseks.³¹ Mõlemad jaotused viitavad sellele, et andmekaeve on pigem tööriist, mida saab kasutada nii strateegilise jälgimise puhul tuvastamata ohu otsimiseks ja leidmiseks kui sihitatud jälgimises tuvastatud ohu või õigusrikkumise uurimisel. Andmekaeve on kasutatav nii strateegilise kui sihitatud jälgimise tööriistana ning seetõttu jätab siinkirjutaja andmekaeve jälgimise viiside seast välja ja jagab töös edaspidi avaliku võimu teostatava jälgimise kaheks: strateegiliseks ehk sihtimata jälgimiseks ja sihitatud jälgimiseks.

1.2.1 Strateegiline jälgimine

Strateegiline ehk sihtimata jälgimine on sarnane isikuandmete masskogumisele³² ja seostub ulatusliku juurdepääsuga telekommunikatsiooni andmetele ja metaandmetele.³³ See hõlmab juurdepääsu interneti ja telekommunikatsiooni metaandmetele³⁴ ehk andmetele, mille puhul pole tegemist sõnumi enda sisuga.³⁵ Veneetsia komisjon defineerib strateegilist jälgimist kui väga suures koguses elektrooniliste sisuandmete ja metaandmete kogumist, mida arvutid seejärel märksõnade ja märgendite abil analüüsivad.³⁶ Hollandi käsitluse kohaselt on pealtkuulamine sihtimata, kui isikut, organisatsiooni või tehnilist tunnust, kelle või mille kohta andmeid kogutakse, ei saa ette täpsustada.³⁷

Strateegilist jälgimist iseloomustab proaktiivsus ehk pigem otsitakse ohtu, kui uuritakse juba teadaolevat ohtu.³⁸ Andmete töötamise eesmärk on sihtmärgi otsimine, mitte olemaoleva sihtmärgi uurimine.³⁹ Strateegilise jälgimise eesmärk pole ilmtingimata siseriiklike ohtude uurimine, vaid pigem üldiste sise- ja välispoliitiliste ning militaarurvalisuse otsuste jaoks teabe kogumine.⁴⁰

Strateegilise jälgimise sisuks on andmekogumi, enamasti telekommunikatsiooni liiklus- ja asukoohaandmete, analüüs, et teha esmalt kindlaks kommunikatsiooni muster ja seejärel andmeid minimeerides edasi analüüsides järeldusi sihtmärgistada.⁴¹ Strateegiline jälgimine kui selline ehk masskogumise teel saadud andmete analüüsimine

³¹ Lõhmus (viide 14), lk 149.

³² Samas, lk 148.

³³ Samas, lk 134.

³⁴ European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission), lk 37.

³⁵ European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission), p 2.

³⁶ Samas, lk 38.

³⁷ European Union Agency for Fundamental Rights, lk 17.

³⁸ European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission), p 47.

³⁹ Lõhmus (viide 14), lk 148.

⁴⁰ European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission), p 3.

⁴¹ Lõhmus (viide 14), lk 148-149.

on Eesti õiguses reguleerimata ja on Euroopas reguleeritud väga vähestes riikides.⁴² Kuigi Eestis on strateegiline jälgimine otseselt reguleerimata, võib aimata, et ka meil mingisuguses ulatuses seda teostatakse. Nimelt otsustas valitsuse rahapesu ja terrorismi rahastamise tõkestamise komisjon hiljuti, et rahapesu andmebüroo juurde luuakse strateegilise seire ja analüüsi keskus, mis saab juurdepääsu eri asutuste andmebaasidele ja registritele, et tõsta analüüsivõimekust rahapesu tõkestamisel.⁴³

Seega iseloomustab strateegilist jälgimist täidetavate ülesannete, eesmärkide ja adressaatide üldisus. Nimelt ei teostata strateegilist jälgimist mitte konkreetse ohu või õigusrikkumise uurimiseks, vaid veel realiseerumata ohu leidmiseks. Samuti ei ole strateegilise jälgimise puhul eesmärgid konkretiseeritud ning uuritakse ja otsitakse pigem üldiseid julgeolekuga seotud ohte. Strateegilise jälgimise puhul pole sihtmärgid kindlaks määratud, vaid huvipakkuvate isikute ja gruppide otsimine on üks strateegilise jälgimise osa. Samuti on strateegilise jälgimise puhul oluline selle peamine seotus interneti ja telekommunikatsiooni massandmete ja nende analüüsiga. Seega on strateegilise jälgimise puhul tegemist ennetava jälgimisviisiga, kus peamiselt interneti ja telekommunikatsiooni massandmete ja metaandmete analüüsi abil otsitakse veel realiseerumata ohte ja selgitatakse välja potentsiaalselt ohtlikke isikuid ja isikute grupe.

1.2.2 Sihitatud jälgimine

Sihitatud jälgimine on massjälgimise vastand, millega jälgitakse konkreetset isikut või isikurühma, et saada andmeid jälgitava enda või teiste isikute kohta.⁴⁴ Veneetsia Komisjon defineerib sihitatud jälgimist kui politsei või luureagentuuride poolt teostatavat jälgimist isikute või gruppide suhtes, kelle puhul on olemas konkreetsed faktid või mõistlik kahtlus, et need isikud või grupid on seotud kuritegude või ohtudega rahvuslikule julgeolekule. Seejuures peavad konkreetsed faktid või mõistlik kahtlus olema tuvastatud sõltumatu asutuse poolt.⁴⁵ Hollandis kasutatava definitsiooni kohaselt on pealtkuulamine sihitatud, kui isikut, organisatsiooni või tehnilist tunnust, kelle või

⁴² European Union Agency for Fundamental Rights, lk 27.

⁴³ Rahapesu edukamaks tõkestamiseks luukase strateegilise seire ja analüüsi keskus. – Rahandusministeeriumi koduleheküljel 18.03.2019. Arvutivõrgus: <https://www.rahandusministeerium.ee/et/uudised/rahapesu-edukamaks-tokestamiseks-luuakse-strateegilise-seire-ja-analuusi-keskus> (04.04.2019).

⁴⁴ Lõhmus (viide 14), lk 150.

⁴⁵ European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission), lk 38.

mille kohta andmeid kogutakse, saab ette täpsustada.⁴⁶ Sihitatud jälgimine algab reeglina kahtlusest konkreetse isiku või isikute grupi osas.⁴⁷ Jälgimine on sihitatud, sest algab hüpoteesist, et isik või isikud plaanivad toime panna, panevad toime või on juba toime pannud õigusrikkumise või on seotud julgeolekuvastase tegevusega.⁴⁸

Sihitatud ja sihitamata jälgimine on vastandlikud ja erinevad üksteisest ohu konkretiseerituse, eesmärkide ja adressaatide poolest. Sihitamata jälgimise tunnuseks on, et seda teostatakse ohu leidmiseks, tuvastamiseks ja konkretiseerimiseks, sihitatud jälgimise puhul aga uuritakse juba konkreetset ja tuvastatud ohtu. Sihitamata jälgimist teostatakse avaliku korra, julgeoleku ja siseturvalisuse tagamiseks. Näiteks KorS § 34 lg 1 kohaselt võib politsei või muu korrakaitseorgan kasutada avalikus kohas toimuva jälgimiseks pilti edastavat või salvestavat jälgimisseadmestikku eesmärgiga välja selgitada oht, seda tõrjuda või korrarikkumine kõrvaldada. Sätte sõnastusest tuleneb, et avalikus kohas kasutatakse jälgimisseadmestikku avaliku korra tagamiseks. Julgeolekuasutuste seaduse § 2 lg 1 sätestab: „Julgeolekuasutuste tegevuse eesmärk on tagada riigi julgeolek põhiseadusliku korra püsimisega mittesõjaliste ennetavate vahendite kasutamise abil ning julgeolekupoliitika kujundamiseks ja riigikaitseks vajaliku teabe kogumine ja töötlemine.” Julgeolekuasutuste seaduses sätestatud julgeolekuasutuste tegevuse üldine eesmärk pole seotud ühegi konkreetse ohuga ja on iseloomult ennetav, s.t. selles on mõlemad eelnevalt kirjeldatud strateegilise jälgimise tunnused. Eelpool näiteks toodud jälgimise eesmärgid on üldised ja konkretiseerimata ning sätte sõnastusest tuleneb, et jälgimise eesmärgiks on enamasti potentsiaalsete ohtude leidmine, mitte olemasolevate uurimine, ja potentsiaalse ohu ennetamine ja tõrjumine. Kriminaalmenetluse seadustiku § 126² lg 1 kohaselt on kriminaalmenetluslike jälitustoimingute eesmärk koguda teavet kuriteo kohta selle avastamise või tõkestamise eesmärgil, koguda teavet tagaotsimismääruse täitmiseks, koguda teavet konfiskeerimismenetluses ja koguda teavet kriminaalmenetluses kuriteo tõendamiseks. Kriminaalmenetluse seadustikus sätestatud konkreetsete jälitustegevuse eesmärgid on otseselt seotud konkreetsete kuritegude⁴⁹ uurimise ja avastamisega. Konkreetsete ohtude ilmnemisel või näiteks julgeolekukontrolli teostamisel tegelevad julgeolekuasutused kahtlematult sihitatud jälgimisega. Nii on julgeolekuasutuste seaduses sätestatud ka konkreetsete sihitatud jälgimisele iseloomulikud eesmärgid.

⁴⁶ European Union Agency for Fundamental Rights, lk 17.

⁴⁷ European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission), p 3.

⁴⁸ Samas, p 38.

⁴⁹ Kuritegude loetelu, mille uurimiseks on lubatud kasutada nälitustoiminguid, on sätestatud KrMS § 126² lg 2.

Nimelt on JAS § 6 punktides 1, 2¹, 2² ja 3 sätestatud Kaitsepolitseiameti ülesanne ära hoida ja tõkestada riigi põhiseadusliku korra ja territoriaalse terviklikkuse vägivaldset muutmist, terrorismi ja selle rahastamist, julgeolekut ohustavat korrupsiooni ning Kaitsepolitseiameti uurimisalluvuses olevaid kuritegusid. Kuigi sätted seavad Kaitsepolitseiameti eesmärgiks kuritegude tõkestamise ja ärahoidmise, on see eesmärk seotud väga konkreetsete kuritegude ja seega konkreetse teadaoleva ohu uurimisega.

Samuti erineb sihitatud jälgimine sihitamata jälgimisest adressaatide poolest. Sihitamata jälgimise puhul pole kindlaks määratud konkreetseid isikuid või isikute gruppi, kelle kohta andmeid kogutakse. Andmeid kogutakse pigem käitumismustrite, geograafilise asukoha või muude üldiste tunnuste järgi, kusjuures oluline on asjaolu, et valimisse võivad sattuda kõik isikud. Nii kogutakse interneti ja telekommunikatsiooni andmeid kõigi isikute kohta, kes kasutavad internetti või (mobiil)telefoni, piiriületuse andmeid kõigi kohta, kes piiri ületavad, broneeringuinfot kõigi lennureisijate kohta ja dokumendiinfot kõigi kohta, kellele on väljastatud või väljastatakse isikut tõendav dokument. Sihitatud jälgimise puhul kogutakse andmeid aga kindlaksmääratud isikute või isikute gruppide kohta. Nii kriminaalmenetluse seadustiku § 126⁴ lg 4 p 4 kui julgeolekuasutuste seaduse § 27 lg 2² p 4 nõuavad, et jälitustoimingu või varjatud teabehanketoimingu teostamisel oleks võimalusel teada isiku nimi, kelle suhtes toimingut teostatakse. Konkreetsete isikute või isikute grupi kindlaksmääramise vajadust jälitustegevuses kinnitab ka asjaolu, et kriminaalmenetluse seadustikus loetletud jälitustoimingute ning Kaitsepolitseiameti ja Välisluureameti varjatud teabe kogumise meetodite tehniline läbiviimine eeldab, et teada oleksid konkreetsete isikud, kelle suhtes toimingut läbi tuleb viia. Sihitatud jälgimise ja tegelikult ka jälitustegevuse puhul on aga toimingute tehnilisest teostamisest ja isiku konkreetse õigusrikkumise või ohu realiseerumisega sidumise vajadusest⁵⁰ lähtuvalt oluline kindla isiku või isikute ringi määratlemine.

Nagu eelnevast selgus võib sihitatud jälgimine väljenduda jälitustoimingute teostamises. Siiski ei piirdu Uno Lõhmuse arvates jälitustegevus ja seega ka sihitatud jälgimine kriminaalmenetluse seadustikus sätestatuga: „Veel eristatakse korrakaitse jälgitustegevust, põhiseadusliku korra kaitse teabehanget, luuret, samuti julgeolekukontrolli ja taustakontrolli raames tehtavat jälgimist.”⁵¹ Euroopas kasutatakse

⁵⁰ Riigikohus on määruse 1-17-7077/14 punktis 71 rõhutanud, et jälitustoimingu loas peab põhjendama, millistest asjaoludest ja tõenditest nähtub kuriteokahtluse olemasolu, ning määruse 3-1-1-112-16 punktis 50 rõhutanud, et kuriteokahtluse olemasolu toimepanijate suhtes peab jälitustoimingu loas hindama.

⁵¹ Lõhmus (viide 14), lk 150.

terminit „uurimise eritehnikad”, mis on Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee 20. aprilli 2005 soovitusel (2005)10 järgi tehnikad, mida pädevad asutused kasutavad kriminaalmenetluses raskete kuritegude ja kahtlustatavate avastamiseks ja uurimiseks, kogudes informatsiooni varjatult.⁵² Ühinenud Rahvaste Organisatsioon kasutab terminit „uurimise erimeetodid” (*special investigative techniques*), mis hõlmavad näiteks kontrollitud tarneid (*controlled delivery*), varjatud identiteediga toiminguid (*undercover operations*), elektroonilist jälgimist (*electronic surveillance*) ja jälgimist muudel viisidel.⁵³ Nimetatud terminid vastavad pigem kriminaalmenetluslikele jälitustoimingutele terminile, mistõttu on need osa sihitatud jälgimisest, kuid ei hõlmaseda täielikult. Seega võib eelneva põhjal öelda, et sihitatud jälgimist iseloomustab kindla konkretiseeritud eesmärgi, ülesande ja sihtmärgi, isiku või grupi, olemasolu, kelle suhtes jälgimisega andmeid kogutakse. Sihitatud jälgimisel on olemas konkretiseeritud oht või õigusrikkumine, mida uuritakse, ja jälgimine võib, aga ei pea ilmingimata olema sihtmärgi eest varjatud. Sihitatud jälgimisel kasutatakse erinevalt strateegilisest jälgimisest ka muude viisidega, näiteks isiku füüsiline jälgimine, pealtkuulamine või muud varjatud toimingud, saadud teavet. Seega on sihitatud jälgimise puhul tegemist pigem tegevusega, kus erinevate toimingutega kogutud teavet kasutatakse mingi kindla ohu või õigusrikkumise olemasolu või toimepanemise tõendamiseks, tõkestamiseks või ennetamiseks.

1.3 Jälitustegevuse olemus ja sisu

1.3.1 Jälgimise ja jälitustegevuse eristamine

Uno Lõhmus on kokkuvõtvalt öelnud: „Jälitustegevus on üks jälgimise viise, kuid jälgimine on avaram kui see, mida seadus määratleb jälitustegevusena.”⁵⁴ Jälitustegevus on jälgimise osa, kuid jälitustegevuse jälgimisest piiritlemine ja selle kaudu jälitustegevuse olemuse kirjeldamine pole lihtne ning selles osas puudub ühtne arusaam.

⁵² Recommendation Rec(2005)10 of the Committee of Ministers to member states on “special investigation techniques” in relation to serious crimes including acts of terrorism, 20.04.2005. Arvutivõrgus: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805da6f6 (04.04.2019).

⁵³ Rahvusvahelise organiseeritud kuritegevuse vastu võitlemise Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni konventsioon artikkel 20 p 1. – RT II 2003, 1, 1.

⁵⁴ Lõhmus (viide 14), lk 121.

Jälitustegevus on väga sarnane sihitatud jälgimisele, mida kinnitab eelmise alapeatüki arutelu. Samas ei ole jälgimise sihitatus piisav kriteerium jälitustegevuse jälgimisest piiritlemisel. Nimelt tuleb kindlasti jälitustegevuseks pidada kogu elektroonilise side kogumist, märksõnade abil filtreerimist ja filtriga eristatud sõnumite sisuga salajast tutvumist. Eelkirjeldatud sihtimata ehk strateegilist jälgimist teostab varjatult näiteks Ameerika Ühendriikide julgeolekuasutus NSA luureprogrammide PRISM ja ECHELON ning teiste abil.⁵⁵ Nimetatud NSA-d puudutava näite puhul teostatakse sisuliselt elektroonilise side salajast pealtkuulamist ja -vaatamist määratlemata hulga isikute suhtes ning konkretiseerimata ülesannete täitmiseks. Sihitatud jälgimisega on tegemist ka siis, kui arst patsienti ja tema haiguse kulgu jälgib, kuid eelnimetatud ei saa kindlasti jälitustegevuseks lugeda. Seega on jälitustegevus küll sarnane sihitatud jälgimisele, kuid siiski pole sihitatus piisavalt täpne kriteerium jälitustegevuse jälgimisest piiritlemisel, sest on mõnes aspektis liiga kitsas ning mõnes teises kohas liiga lai ja hõlmab endas ka palju sellist jälgimist, mis jälitustegevuse mõiste alla ei mahu.

Eelnevast tuleneb jälitustegevuse peamine olemuslik tunnus – varjatus. Varjatust peab jälitustegevuse põhiliseks iseloomulikuks tunnuseks Uno Lõhmus⁵⁶ ning defineerib jälitustegevust kui inimeste käitumise ja suhtluse salajast jälgimist ning saadud andmete töötlemist riigiasutuste ees seisvate ülesannete täitmiseks.⁵⁷ Varjatust on jälitustoimingu olemuslikuks tunnuseks pidanud ka õiguskantsler.⁵⁸

Enamikel juhtudel on jälitustegevus isiku eest varjatud andmete kogumise ja töötlemise fakti ning eesmärkide osas. Samas on ka jälitustoiminguid, näiteks kuriteo matkimine, mille teostamine ise pole alati kahtlustatava eest varjatud, kuid varjatuks jääb andmete kogumise eesmärk. Seega peab jälitustegevus olema isiku eest alati varjatud andmete kogumise eesmärgi osas, kuid on seda enamasti ka andmete kogumise ja töötlemise fakti osas. Jälitustegevusest väljapoole jääva jälgimise puhul ei pruugi isik olla teadlik, kas ja millal tema kohta kogutud andmeid töödeldakse. Kogutud andmete töötlemise

⁵⁵ Nimetatud luureprogrammide lühikirjeldusi ja nende mõju Euroopa Liidu kodanike põhiõigustele saab lugeda Euroopa Parlamendi Kodanikuvabaduste ning justiits- ja siseasjade komisjoni tellitud raportist. – Bowden, C (jt.). The US Surveillance Programmes and Their Impact on EU Citizens' Fundamental Rights. Euroopa Parlament 2013. Arvutivõrgus: http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/libe/dv/briefingnote_/briefingnote_en.pdf (19.04.2019).

⁵⁶ Lõhmus, U. Teabehange tõendina kriminaalmenetluses. Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 10. aprilli 2017. aasta otsus asjas 3-1-1-101-16. Juridica 2017/2, lk 105.

⁵⁷ Samas, lk 118.

⁵⁸ Seletuskiri kriminaalmenetluse seadustiku ja teiste seaduste muutmise eelnõule (286 SE II-1), lk 3. Arvutivõrgus: <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/180e28cb-c474-10b4-3d54-767622b8c619/Kriminaalmenetluse%20seadustiku%20ja%20teiste%20seaduste%20muutmise%20seadus> (03.03.2019).

fakti ja aja isiku eest varjatuks jäämine aga ei tähenda, et andmete kogumine toimuks isiku eest varjatult. Jälitustegevusest väljapoole jääva jälgimise puhul võib isik andmete kogumisest teadlik olla või on tal vähemalt võimalus sellest teadlik olla. Nimelt on jälitustegevusest väljapoole jääva jälgimise puhul andmete kogumine tihti seaduses kirjas ja isikutel on võimalik avalikult kättesaadavatest materjalidest leida, milliseid andmeid nende kohta kogutakse. Nii on interneti ja telekommunikatsiooni liikluse ja asukoha kohta kogutavate andmete täpne loetelu kirjas ESS § 111¹, piiriületustel kogutavate andmete loetelu leiab RiPS § 9³ ja piirikontrolli andmekogu põhimääruse § 9 ning lennureisijate kohta kogutavate andmete loetelu on sätestatud PPVS § 25². Lisaks kohustab seadus mõnedel juhtudel isikut tema suhtes teostatavast jälgimisest teavitama. Näiteks peab RiPS § 9³ lg 5 kohaselt vedaja teavitama reisijat tema kohta kogutavate andmete edastamisest Politsei- ja Piirivalveametile ning andmete töötlemisest samas paragrahvis nimetatud eesmärkidel. Samamoodi on lennuettevõtja kohustatud isikut teavitama broneeringuinfo edastamisest ja töötlemisest RiPS § 9⁷ lg 3 kohaselt. Lisaks teavitatakse KorS § 34 lg 3 kohaselt isikut tema avalikus kohas pilti edastava jälgimisseadme abil jälgimisest kasutades selleks teabetahvli, millel on valgel taustal kujutatud musta värvi videokaamera kujutis ja sõna „VIDEOVALVE”. Seega on jälgimise puhul isikul olemas vähemalt võimalus olla teadlik tema suhtes andmete kogumisest, kogutud andmete töötlemise võimalikkusest ja töötlemise eesmärkidest. Jälitustegevuse puhul on enamasti nii andmete kogumise kui töötlemise varjatus aga vajalik ning isik, kelle kohta andmeid kogutakse, ei tohi olla andmete kogumisest ja kogumise eesmärkidest andmete kogumise hetkel teadlik. Varjatus on jälitustoimingute olemuslik tunnus⁵⁹ ja väljendub selles, et subjekt, kelle kohta andmeid kogutakse pole koguja eesmärgist ega üldjuhul identiteedist teadlik. ⁶⁰ Seda kinnitab ka kriminaalmenetluse seadustikus sätestatud jälitustoimingute⁶¹ ja Kaitsepolitsei ameti⁶² teabe varjatud kogumisel kasutatavate meetodite läbiv varjatud või salajane iseloom. Jälitustegevuse puhul peab varjatus olema ka taotletava eesmärgi saavutamiseks vajalik. Nimelt võib osa jälgimisest olla varjatud, kuid selle varjatus pole jälgimise eesmärgi saavutamiseks vajalik. Selgelt väljendub eelnimetatud varjatuse aspekt KorS § 35 lg 1 ja KrMS § 126⁵ alusel teostatava mobiiltelefoni asukohaandmete reaalsajas jälgimise ehk positsioneerimise puhul. KorS § 35 lg 1 kohaselt võib isiku telekommunikatsiooni asukohaandmeid reaalsajas jälgida siis, kui on tarvis välja selgitada või tõrjuda teda

⁵⁹ Seletuskiri kriminaalmenetluse seadustiku ja teiste seaduste muutmise eelnõule (286 SE II-1), lk 3.

⁶⁰ Lõhmus, U. Põhiõigustest kriminaalmenetluses. Tallinn: Juura 2012, lk 105.

⁶¹ KrMS §§ 126⁵, 126⁶, 126⁷, 126⁸, 126⁹ ja 126³ lg 5.

⁶² Kaitsepolitsei ameti poolt teabe varjatud kogumisel kasutatavad meetodid ja vahendid ning teabetoimiku pidamise ja säilitamise kord §§ 1 ja 2 .

ähvardada võivad kõrgendatud ohtu. Praktikas kasutatakse seda toimingut näiteks kadunud isikute otsimisel. Nimetatud juhul pole toimingu eesmärgi, isiku leidmise, saavutamiseks vajalik, et positsioneerimine kindlasti isiku eest varjatuks jääks. Eesmärki on võimalik saavutada olenemata sellest, kas isik teab või ei tea, et tema leidmiseks tema mobiiltelefoni positsioneeritakse. Seetõttu pole tegemist jälitustegevusega. KrMS § 126⁵ alusel läbiviidavat positsioneerimist teostatakse aga kriminaalmenetluses ja konfiskeerimismenetluses tõendite kogumiseks, tagaotsimismääruse täitmiseks või kriminaalmenetluse eelselt kuriteo avastamiseks ja tõkestamiseks teabe kogumisel. Sellisel juhul isiku mobiiltelefoni positsioneerimisel on toimingu edukaks läbiviimiseks ja taotletavate eesmärkide saavutamiseks vajalik, et toimingu teostamine jääks isiku eest varjatuks. Seega võib eelnevast järeldada, et jälitustegevus on isiku eest varjatud kahes aspektis. Esiteks on vähemalt andmete kogumise eesmärk, aga tihti ka kogumise ja töötlemise fakt, isiku eest varjatud. Teiseks peab jälitustegevuse puhul olema andmete kogumise ja töötlemise varjatuse tegevusega taotletavate eesmärkide saavutamiseks vajalik.

Samas, kuigi väga hea ja üldtunnustatud jälitustegevuse olemuslik tunnus, pole varjatuse üksi piisav määratlemaks, kas jälgimisel kasutatav tegevus või toiming kujutab endast jälitustegevust. Nimelt teostatakse näiteks kriminaalmenetluse seadustiku alusel toiminguid, mis jäävad toimingu teostamise ehk andmete kogumise ja töötlemise hetkel kahtlustatava või isiku, kelle kohta andmeid kogutakse, eest varjatuks. Kriminaalmenetluses kogutakse isiku kohta andmeid näiteks tunnistajate ülekuulamisega, mille teostamise fakti, sisu ja eesmärgi püütakse kahtlustatava eest menetluses võimalikult kaua varjatuna hoida. Seda ilmestab ka KrMS § 214 sätestatud menetlusosalise, välja arvatud kahtlustatava ja süüdistatava, kohustus kohtueelse menetluse andmeid ilma prokuratuuri vastava loata mitte avaldada. Tunnistajate ülekuulamisega saadud teave võimaldab uurijatel aga jälgida kahtlustatava tegevust huvipakkuval ajal. Seega ei ole ka toimingu isiku eest varjatuna teostamine ja hoidmine üksi piisav kriteerium jälitustegevuse jälgimisest piiritlemisel ning vajab lisaks veel mingit kriteeriumit või tunnust, mille alusel jälitustegevust varjatult toimingute teostamisest eristada.

Üheks jälitustegevuse muust jälgimisest eristamise kriteeriumiks võib olla ka jälitustegevuse teostamine kestvalt reaalsajas. Varem on tõdetud, et praegu Eestis kehtiv jälitustegevuse regulatsioon tundub lähtuvat eeldusest, et jälitustoiminguga kogutakse

andmeid reaalajas toimuva tegevuse kohta.⁶³ Sellega ei saa siinkirjutaja täielikult aga nõustuda. Kuigi osad kriminaalmenetluse seadustikus ja julgeolekuasutuste seaduses sätestatud jälituslikud toimingud võimaldavad isiku tegevust reaalajas kestvalt jälgida, siis teised seda ei võimalda. Näiteks KrMS §-s 126⁵ ja JAS § 26 lg 3 punktis 2 sätestatud varjatud jälgimine ning KrMS §-s 126⁷ ja JAS § 25 lg 3 punktides 2 ja 3 sätestatud teabe salajane pealtkuulamine võimaldavad isikut ja tema käitumist reaalajas jälgida. KrMS §-s 126⁵ ja JAS § 26 lg 3 punktis 6 sätestatud asja varjatud läbivaatamine ja asendamine ei võimalda isikut reaalajas kestvalt jälgida. Varjatud jälgimine ja teabe salajane pealtkuulamine võimaldavad mõlemad isiku käitumist reaalajas jälgida ja seega ka vajadusel tema edasist käitumist mõjutada. Samas näiteks asja varjatud läbivaatusega kogutakse isiku kohta küll varjatult andmeid, kuid need andmed ei ole seotud isiku tegevuse ja käitumisega toimingu läbiviimise ajal. Kuna aga asja varjatud läbivaatamise ja asendamise puhul on tegemist jälitustoiminguga, on jälgimise kestev reaalajas läbiviimine jälitustegevuse jälgimisest piiritlemiseks liiga kitsas alus, sest jätkaks jälitustegevuse alt välja osad praegu jälitustegevusena käsitletavatest toimingutest.

Varjatuse kõrval sobiks jälitustegevuse jälgimisest piiritlemise kriteeriumiks eraelu riive ulatus. Jälitustegevusega oleks sellisel juhul tegemist, kui teostatav toiming oleks isiku eest varjatud ja riivaks tema eraelu nii suures ulatuses, et toimingut võib teha ainult prokuratuuri või kohtu loa alusel. Vaieldamatult on jälitustegevusega tegemist kriminaalmenetluse seadustikus sätestatud jälitustoimingute puhul, mille kõigi osas on toimingu teostamiseks vajalikuks peetud prokuratuuri või kohtu loa olemasolu. Sõnumi saladuse riive korral on juba põhiseaduse § 43 teksti kohaselt tegemist nii ulatusliku põhiõiguste riivega, et nõutav on igal juhul kohtu luba. Nii on seadusandja lubanud üldkasutatava tehnilise sidevahendi abil ja muul viisil teabe salajast pealtkuulamist- ja vaatamist teostada ainult kohtu loa.⁶⁴ Samuti on KrMS §-s 126⁶ ja JAS § 25 lg 3 punktis 1 sätestatud postisaadetise varjatud läbivaatus ja KrMS § 126⁴ lõikes 5 ja JAS § 26 lg 3 punktis 5 sätestatud varjatud sisenemine lubatud ainult kohtu loa. Seadusandja on hinnanud ka teiste jälitustoimingute puhul, et nende teostamisega kaasnev eraelu riive on niivõrd ulatuslik, et nõutav on kohtu või prokuratuuri luba. Nii on lisaks eelnimetatud toimingutele kohtu luba vaja KrMS §-s 126⁸ sätestatud kuriteo matkimiseks ja prokuratuuri luba vajavad KrMS §-s 126⁵ sätestatud varjatud jälgimise, asja varjatud läbivaatuse ja selle asendamise, võrdlusmaterjali varjatud kogumise ja

⁶³ Lõhmus (viide 14), lk 153.

⁶⁴ Laos, S.; Sepp, H. Põhiseaduse § 43 kommentaar, komm 7.

esmauuringute tegemise toimingud ning KrMS §-s 126⁹ sätestatud politseiagendi kasutamise toiming.

Eelneva põhjal märgib siinkirjutaja, et ükski kirjeldatud kriteeriumitest pole jälitustegevuse jälgimisest piiritlemisel piisavalt täpne, et selle esinemisest piisaks jälitustegevuse tuvastamisel. Kõige paremini tundub jälitustegevuse jälgimisest piiritlemisel sobivat varjatuse kriteerium kombineerituna prokuratuuri või kohtu loa nõutavusega toimingu teostamiseks.

1.3.2 Jälitustegevuse olemus ja sisu

Jälitustegevuse jälgimisest eristamise kriteeriumitest tulenevalt erineb jälitustegevus üldisest jälgimisest varjatuse ja eraelu niivõrd tõsise riive, et toimingut tohib teostada ainult prokuratuuri või kohtu loal, poolest.

Nagu eelnevalt selgitatud on varjatus jälitustegevuse oluline ning vältimatu tunnus. Kriminaalmenetluse seadustikus sätestatud jälitustoimingud, JAS §§-s 25 ja 26 ning Kaitsepolitsei ameti ja Välisluure ameti poolt teabe varjatud kogumisel kasutatavad meetodid on jälitusliku iseloomuga toimingud. Toimingute jälituslik iseloom tuleneb nende varjatud teostamise ja isiku õiguse sõnumi saladusele ning era- ja perekonnaelu puutumatusse piiramise koosmõjust ehk varjatult isiku põhiõiguste piiramisest. Kui avalik võim piirab isiku põhiõigusi ilma oma tegevust varjamata, ei saa tegu olla jälitusliku tegevuse või toiminguga.

Eelnevast tulenevalt pakub käesoleva töö autor välja järgneva testi tuvastamiseks, kas avaliku võimu teostatava jälgimise puhul on tegemist jälitustegevusega:

- 1) Kas tegevus on subjekti eest varjatud?
 - a. Andmete kogumise varjatus;
 - b. Andmete töötlemise varjatus;
 - c. Andmete kogumise ja töötlemise eesmärgi varjatus.
- 2) Kas tegevuse varjatus on eesmärgi saavutamiseks vajalik?
- 3) Kas tegevuse eraelu riive on nii tugev, et võib toimuda ainult kohtu või prokuratuuri loa alusel?

Eeltoodud testi kohaselt on avaliku võimu teostatava jälgimise puhul tegemist jälitustegevusega, kui täidetud on jälitustegevuse varjatuse, varjatuse vajalikkuse ja

prokuratuuri või kohtu loa nõutavuse kriteeriumid. Varjatuse tunnuste osas peab varjatus esinema alati toimingutega taotletava eesmärgi osas, kuid enamasti ka andmete kogumise ja töötlemise fakti osas. Samuti tuleb tähele panna, et jälitustegevuse puhul peab taotletavate eesmärkide saavutamiseks varjatus vajalik olema. Jälitustegevusega pole tegemist juhul, kui andmete kogumine ja töötlemine on küll esialgu isiku eest varjatud, kuid andmete kogumise varjatus ei ole eesmärgi saavutamiseks vajalik. Nii on see näiteks eelpool kirjeldatud KorS § 35 lg 1 alusel telekommunikatsiooni asukohaandmete reaalsajas jälgimisel isiku suhtes kõrgendatud ohu väljaselgitamiseks või tõrjumiseks. Samuti on jälitustegevuse üldisest jälgimisest eristamise puhul oluline tunnus eraelu niivõrd tõsine riive, et teostatava toiminguga peaks olema tarvis prokuratuuri või kohtu luba. Siinkohal on oluline märkida, et JAS § 27 lõikest 3 tulenevalt pole seadusandja pidanud vajalikuks nõuda JAS § 26 lg 3 punktides 2 ja 6 sätestatud jälituslike teabehanketoimingute teostamiseks prokuratuuri luba, nagu seda on nõutud sarnaste kriminaalmenetluses teostatavate jälitustoimingute puhul. JAS § 26 lg 3 punktides 2 ja 6 sätestatud toimingute hulka kuuluvad varjatud jälgimine ja asja varjatud läbivaatamine ning vajaduse korral selle muutmine, rikkumine või asendamine. Eelnimetatud ja käesoleva töö alapeatükkides 2.4.1, 2.4.2 ning 3.2.1.1 toodud põhjustel käsitleb siinkirjutaja kõiki jälituslike teabehanketoiminguid jälitustegevusena olenemata sellest, et neist osade teostamiseks piisab kehtiva õiguse kohaselt julgeolekuasutuse juhi või tema poolt volitatud ametniku otsusest.

Eelneva põhjal on avaliku võimu poolt teostatav jälitustegevus andmete selline varjatud kogumine ja töötlemine, mille puhul on isiku eraelu riive nii tõsine, et võib toimuda ainult prokuratuuri või kohtu loal. Jälitustegevuse eesmärgiks on tõendada isiku või isikute grupi seotust toime pandud või toime pandava õigusrikkumise või riigi julgeolekut ja põhiseaduslikku korda ohustava tegevusega. Jälitustegevuse sisuks on jälitustoimingute ja jälitusliku iseloomuga teabehanketoimingute⁶⁵ teostamine. Jälitustegevus on reeglina, kuid mitte alati sihitud jälgimine ja võib toimuda reaalsajas.

⁶⁵ Julgeolekuasutuste seaduse alusel teabehanke teostamisel kasutatavad varjatult teabe kogumise meetodid on suures osas tehnilise teostuse ja mõju poolest jälitustoimingutega identsed, kuid need pole kehtivas õiguses jälitustoimingutena määratletud. Vaata sellekohast arutelu käesoleva töö teisest peatükist.

2. JÄLITUSTEgevuse VORMID

2.1 Jälitustegevuse jaotumine

Süüteo menetlusliku jälitustegevuse ehk kriminaalmenetluses, tagaotsimises või konfiskeerimismenetluses teostatav jälitustegevus on KrMS-i alusel selgelt piiritletud. Teabehanke ning sellega seonduvate jälituslike toimingute piirid ja olemus pole aga niivõrd selged ja on praeguses õiguspraktikas lõplikult sisustamata. Riigikohus on lahendis nr 3-1-1-101-16 pidanud julgeolekuasutuste seaduse alusel teabe kogumist teabehankeks.⁶⁶ Erik Heldna peab teabehankeks KAPO tegevust julgeolekuasutuste seaduse alusel, eristades seda jälitustegevusest, mida teostatakse kriminaalmenetluses, ja luurest, millega tegeleb Välisluureamet. E. Heldna järgi tuleneb teabehanke mõiste JAS § 9 lõikest 2 ning hõlmab riigi julgeoleku seisukohast kõige ohtlikumate kuriteoliikide ennetamist veel enne kuriteo ettevalmistamise staadiumisse jõudmist.⁶⁷ Erik Heldnaga ei nõustu Uno Lõhmus, olles seisukohal, et teabehanke ja väljaspool kriminaalmenetlust toimuva jälitustegevuse eristamine pole nii lihtne ja selge, kui E. Heldna kirjeldab. U. Lõhmus ise leiab, et teabehanke puhul on tegemist jälitustegevusega⁶⁸ ning jaotab jälitustegevuse, mille abil saadakse tõendeid kriminaalmenetluse eesmärkide saavutamiseks, kriminaalmenetluslikuks jälitustegevuseks, kriminaalmenetluse väliseks jälitustegevuseks ja teabehankeks.⁶⁹ Alexander Lott on teabehanget lugenud luuret, vastuluuret ja julgeolekukontrolli hõlmavaks jälitustegevuseks, jättes mõiste alt välja KAPO korrakaitse iseloomuga jälitustegevuse.⁷⁰ Advokaadibüroo Sorainen julgeolekuasutuste tegevuse analüüsis on teabehankena käsitletud KAPO vastuluurelist tegevust JAS § 6 lg 2 alusel.⁷¹ Erik Heldna mõistab jälitustegevuse all kriminaalmenetluse seaduse alusel teostatavaid jälitustoiminguid ja ei käsitle julgeolekuasutuste seaduse alusel teostatavat teabehanget jälitustegevusena.⁷² Uno Lõhmuse arvates on teabehange jälitustegevus, mis ei erine

⁶⁶ RKKKo 3-1-1-101-16, p 20, 24.

⁶⁷ Heldna, E. Julgeolekuasutuste kogutud informatsiooni kasutamine kriminaalmenetluses ja jagamine uurimisasutustega. *Juridica* 2016/10, lk 719-720.

⁶⁸ Lõhmus (viide 56), lk 117.

⁶⁹ Samas, lk 118.

⁷⁰ Lott, A. Põhiseadusliku korra kaitseks teostatav jälitustegevus Eestis. Analüüs. Tartu: Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegium 2015, lk 8.

⁷¹ Advokaadibüroo Sorainen. Julgeolekuasutuste tegevuse regulatsiooni võrdlev analüüs. Tallinn: Siseministeerium 2017, lk 14.

⁷² Heldna, lk 719-720.

KrMS-is kirjeldatud jälitustoimingutest.⁷³ Seega pole ühtset arusaama selles, millist tegevust pidada jälitustegevuseks ja millist teabehankeks.

Siinkirjutaja arvamus ja nägemus ei ühti täielikult mitte ühegi eelpool nimetatud seisukohaga, kuid sarnaneb kõige rohkem riigikohtu kriminaalkolleegiumi otsuse 3-1-1-101-16 punktides 20 ja 24 nimetatud seisukohaga, et kogu julgeolekuasutuste seaduse alusel teabe kogumist saab pidada teabehankeks, ning Uno Lõhmuse nägemusega, et jälitustegevuseks tuleb pidada ka teabehanget. Siiski pole kogu julgeolekuasutuste seaduse alusel teabe kogumine varjatud, mistõttu leiab autor, et jälitustegevuseks tuleb lugeda ainult neid julgeolekuasutuste seaduse alusel tehtavaid jälitustoiminguid, millel on jälituslik ehk varjatud iseloom. Teabehange võiks siinkirjutaja arvates olla üldtermin, mida kasutatakse kogu julgeolekuasutuste seaduse alusel teostatava tegevuse kohta ning mis ei ole ilmtingimata jälitustegevus.

Seega jaotab siinkirjutaja Eestis teostatava jälitustegevuse järgmiselt:

- 1) Kriminaalmenetluslik jälitustegevus – Kuritegude tõendamisel, tagaotsimismääruse täitmisel või konfiskeerimismenetluse läbiviimisel teostatavad jälitustoimingud (KrMS § 126² lg 1 p-d 2-4).
- 2) Kriminaalmenetluse eelne jälitustegevus - kuritegude tõkestamiseks ja avastamiseks teostatavad jälitustoimingud (KrMS § 126² lg 1 p 1).
- 3) Jälitustegevus teabehankes – riigi julgeolekut ja põhiseaduslikku korda ohustavate kuritegude ärahoidmiseks ja tõkestamiseks ning Kaitsepolitsei ameti ja Välisluure ameti teostatavas vastuluures kasutatavad jälituslikud teabehanketoimingud.
- 4) Muudel eesmärkidel teostatavad jälitustoimingud (tunnistajakaitse).

Eelnimetatud jaotust toetavad ka käesoleva töö esimeses peatükis tuvastatud jälitustegevuse olemuslikud tunnused. Kuritegude tõendamise, avastamise, tõkestamise ja ärahoidmise ning vastuluure teostamise seisukohast on oluline, et selleks teostatav jälitustegevus oleks andmete kogumisel ja töötlemisel varjatud ja jääks varjatuks, sest varjatuse puudumisel võib ohtu realiseeriv või realiseerida plaaniv isik või isikute grupp toimepanemise ettevalmistamise katkestada, seda hiljem sobival ajal jätkates ning asuda oma tegevust edaspidi paremini varjama. Sellisel juhul jääks aga taotletav eesmärk tõenäoliselt saavutamata, mistõttu on eelnimetatud eesmärkidel varjatud toimingute teostamise varjatuks jäämine eesmärgi saavutamiseks vajalik. Samuti riivavad

⁷³ Lõhums (viide 56), lk 117.

kriminaalmenetluse seadustiku alusel teostatavad jälitustoimingud ja julgeolekuasutuste seaduse alusel teostatavad jälituslikud teabehanketoimingud niivõrd tugevalt eraelu, et seadusandja on enamiku nende teostamiseks ette näinud prokuratuuri või kohtu loa.

Käeolevas töös jäetakse jälitustegevuse alt välja tausta- ja julgeolekukontrolli teostamine jälitustoimingute abil. Paljudel riiklikel ametikohtadel töötamine ja osadel hangetel osalemine eeldab erinevatel tasemetel riigisaladusele juurdepääsu loa olemasolu. Julgeoleku- ja taustakontroll seisnevad isiku usaldusvääruse tuvastamises teatud ülesannete täitmiseks, millest võib tuleneda oht riigi julgeolekule. Mõlema menetluse laiem eesmärk on riigi julgeoleku kaitse isiku tausta kontrollimise kaudu.⁷⁴ Seega on tegemist ohtu ennetava, mitte tõrjuva tegevusega, ehk isiku tausta kontrollides ja tema suhtes julgeolekukontrolli läbi viies otsitakse potentsiaalset ohtu, mitte ei tegeleta juba olemasoleva ohu uurimisega. Potentsiaalse ohu otsimine on pigem jälgimise mitte jälitustegevuse tunnus. Taustakontrolli teostamise näiteks on PPVS § 42, mille alusel teostatakse taustakontrolli politseiteenistusse kandideeriva isiku suhtes. Paragrahvi lõikes 3 nimetatud toimingutest, mida võib teostada isikuankeedis esitatud andmete õigsuse kontrollimiseks, pole ükski jälitusliku iseloomuga, mistõttu ei saa taustakontrolli puhul tegemist olla jälitustegevusega. PPVS § 7⁵⁰ lg 1 kohaselt võib isiku politseiteenistusse sobivuse otsustamiseks ning jälitusteabele juurdepääsu andmise otsustamiseks teostada tema suhtes KrMS § 126⁵ sätestatud varjatud jälgimist ja teisi samas paragrahvis nimetatud jälitustoiminguid. Siiski on PPVS § 7⁵⁰ lg 1 kohaselt isikut võimalik varjatult jälgida ainult tema nõusolekul. Samuti on politseiteenistusse kandideerimise isikuankeedi⁷⁵ lõpus teavitus selle kohta, et Politsei- ja Piirivalveametil, Kaitsepolitseiametil ja Sisekaitseakadeemial on õigus ankeedis esitatud andmeid kontrollida ja töödelda. Seega pole taustakontrolli teostamine ka isiku eest varjatud, sest ta on isikuankeedi esitamisel teadlik, et seal esitatud andmeid võib kontrollida muu hulgas ka jälitustoiminguga. Julgeolekukontrolli viiakse läbi riigisaladuse ja salastatud välisteabe seaduse⁷⁶ (RSVS) §§ 47-49 alusel. RSVS § 47 lg 1 kohaselt peab isik riigisaladusele juurdepääsuloa saamiseks või pikendamiseks läbima julgeolekukontrolli. RSVS § 49 lg 1 kohaselt lähtutakse julgeolekukontrolli teostamisel julgeolekuasutuste seadusest, mis tähendab, et julgeolekukontrolli teostamisel võib kasutada kõiki JAS-is sätestatud sõnumisaladuse, eraelu ja perekonna ning kodu puutumatus kaitset riivavaid vastuluure meetodeid.⁷⁷ Siiski pole julgeolekukontrolli teostamine isiku eest täielikult

⁷⁴ Lott, lk 16.

⁷⁵ Isikuankeedi vormi lisa. Isikuankeedi vorm. SMm 28.12.2009 nr 96. - RT I, 18.09.2018, 11.

⁷⁶ Riigisaladuse ja salastatud välisteabe seadus. - RT I, 13.03.2019, 150.

⁷⁷ Lott, lk 17.

varjatud. RSVS § 47 lg 6 kohaselt võib julgeolekukontrolli teostada ainult juhul, kui isik on selleks andnud nõusoleku. Seega peab isik, kelle suhtes julgeolekukontrolli teostatakse, olema teadlik kontrolli teostamise võimalikkusest, selleks kasutatavatest meetoditest ja kontrolli teostamise eesmärkidest. Seetõttu on täitmata kõige olulisem jälitustegevuse tunnus ehk toimingute varjatus andmete kogumise fakti ja eesmärkide osas, mistõttu on julgeolekukontrolli puhul siinkirjutaja hinnangul pigem tegemist sihitatud jälgimise kui jälitustegevusega.

Samuti jääb jälitustegevuse mõiste alt välja Välisluureameti ja Kaitseväge teostatav luure. Luure hõlmab üldistatult käsitletuna Välisluureameti ja Kaitseväge poolt riigi huvides teabe kogumist ja töötlemist välisriikide kohta.⁷⁸ Kuigi luures võidakse kasutada JAS §§ 25 ja 26 ning § 28 alusel kehtestatud Välisluureameti määruse §-s 2 nimetatud teabe varjatud kogumise meetodeid, millest osad on väga sarnased kriminaalmenetluslike jälitustoimingutega, teostatakse neid luuretegevuses info kogumiseks välisriikide kohta. Samuti pole julgeolekuasutuste seaduse ja eelnimetatud Välisluureameti määruse alusel selge, milliseid konkreetseid toiminguid Välisluureamet luuretegevuses kasutab, mistõttu ei hakka töö autor siinkohal tegema oletusi, mida ta allikamaterjalile toetudes põhjendada ei saa, ning jätab seetõttu luuretegevuse jälitustegevuse alt välja.

2.2 Kriminaalmenetluslik jälitustegevus

KrMS § 126² lg 1 punktides 2-4 nimetatud alustel võib jälitustoiminguid teha tagaotsitavaks kuulutamise määruse täitmiseks, konfiskeerimismenetluses teabe kogumiseks ja kriminaalmenetluses kuriteo kohta teabe kogumiseks. Sama paragrahvi alusel on jälitustoimingute tegemise õigus antud Politsei- ja Piirivalveametile, Kaitsepolitseiametile, Maksu- ja Tolliametile, Sõjaväepolitseile, Justiitsministeeriumi vanglate osakonnale ja vanglale. Kehtib üldreegel, et iga jälitusasutus tohib jälitustoiminguid teostada selliste kuritegude menetlemiseks, mis on selle jälitusasutuse uurimisalluvuses (KrMS § 126² lg 5). Samuti saavad kõik jälitusasutused teha jälitustoiminguid oma pädevuse piires ka teiste jälitusasutuste taotlusel (KrMS § 126² lg 6). Siiski on PPA-l ja KAPO-l pädevus teostada jälitustoiminguid ka teiste uurimisasutuste taotlusel (KrMS § 126² lg 7) ning Justiitsministeeriumi vanglate

⁷⁸ Lott, lk 10-11.

osakond ja vangla saavad muu uurimisasutuse taotlusel teostada jälitustoiminguid kinnipidamiskohas (KrMS § 126² lg 7).

2.2.1 Varjatud jälgimine

KrMS § 126⁵ sätestatud jälitustoimingute kogum hõlmab isiku, asja või paikkonna varjatud jälgimist, võrdlusmaterjali varjatud kogumist ja esmauuringute tegemist, asja varjatud läbivaatamist ja asendamist. Need kolm jälitustoimingut paigutati ühe sätte alla seetõttu, et praktikas on need üksteisega tihedalt läbi põimunud ja neid tehakse koos.⁷⁹ Siiski ei saa päris lõpuni nõus olla eelnõu seletuskirjas toodud väitega, et ühe sätte alla paigutades on eelnimetatud toimingud liidetud üheks toiminguks. Tegemist on siiski erinevate toimingutega, mille sisu ja eesmärgid ning teostamise vajadus ja võimalused on erinevad. Kuigi praktikas kasutatakse neid toiminguid tihti kombineeritult, ei saa neid vaadelda ühe toiminguna. Nii ei saa varjatud jälgimiseks antud loa alusel automaatselt koguda võrdlusmaterjali ja asja varjatud läbivaatamiseks antud loa alusel asja ka asendada. Iga KrMS §-s 126⁵ nimetatud jälitustoimingu teostamiseks on vaja sõnaselgelt anda iseseisev luba, mis peab olema *ultima ratio*⁸⁰ põhimõttest lähtudes piisavalt motiveeritud. Kuigi sättes on mitu iseloomult erinevat jälitustoimingut koos reguleeritud, ei saa neid neist ühe jaoks antud loa alusel piiramatult läbi viia, vaid jälitustoimingute täpse ulatuse ja piirid peab loas selgelt piiritlema ning erinevad jälitustoimingud peavad olema loas selgelt eraldi välja toodud. Samale seisukohale on asutud ka kriminaalmenetluse seadustiku kommentaarides.⁸¹

Varjatud jälgimine isiku, asja või paikkonna suhtes kujutab endast jälitustoimingule allutatud isiku, asja või paikkonna kohta andmete kogumist visuaalse vaatluse teel või kasutades andmete saamiseks tehnoloogilisi abivahendeid, mis võimaldavad reaajas jälgida isikut ja isiku kasutuses olevaid esemeid. Füüsilise vaatlusega on võimalik koguda andmeid isiku kohtumiste ja käitumisharjumuste kohta, isiku asukoha kohta, kuriteo toimepanemise asjaolude kohta ning isiku valduses olevate asitõendite ja konfiskeeritava vara kohta. Tehnikaseadmete abil ilma isikut füüsiliselt nägemata

⁷⁹ Kriminaalmenetluse seadustiku ja teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu seletuskiri (286 SE), lk 8. Arvutivõrgus: <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/180e28cb-c474-10b4-3d54-767622b8c619/Kriminaalmenetluse%20seadustiku%20ja%20teiste%20seaduste%20muutmise%20seadus> (03.03.2019).

⁸⁰ Viimase võimaluse või viimase abinõu põhimõte.

⁸¹ Laos, S. Kriminaalmenetluse seadustiku § 115 kommentaar, komm 4. – Kergandberg, E., Pikamäe, P (koost.). Kriminaalmenetluse seadustik. Komm vlj. Tallinn: Juura 2012.

teostatav varjatud jälgimine hõlmab isiku kasutuses oleva mobiiltelefoni asukoha ja liikumise tuvastamist reaalajas positsioneerimise või skannimise teel. Varjatud jälgimise hulka kuulub ka isiku asukoha ja liikumise tuvastamine GPS-seadme abil.⁸² Euroopa Inimõiguste Kohtu (EIK) seisukoha järgi riivab GPS-seadme abil jälgimine isiku õigust eraelu puutumatusel vähem kui muud visuaalsed ja akustilised jälgimismeetodid, sest võimaldab teistest meetoditest vähem koguda informatsiooni isiku käitumise, arvamuse ja tunnete kohta.⁸³ Kogu kriminaalmenetluse raames tehtavat iseloomult varjatud jälgimisega sarnast tegevust ei saa siiski pidada jälitustoiminguks. Varjatud jälgimise kui jälitustoimingu eesmärk, nagu ka teiste kriminaalmenetluse raames teostatavate jälitustoimingute puhul, on varjatult tõendite ja teabe kogumine, mida hiljem saab kriminaalmenetluses tõendina kasutada, ning jälitustoiminguna ei saa käsitleda varjatult teostatavat jälgimist, mille sisuks ja peamiseks eesmärgiks pole kriminaalmenetluses tõendusteabe kogumine.⁸⁴ Üldjoontes nõustub autor eelmainitud riigikohtu kriminaalkolleegiumi seisukohaga. Näiteks oleks ebamõistlik pidada jälitustoiminguks praktikas tihti ettetulevat olukorda, kus enne kahtlustatava kinnipidamist talle lühiajaliselt füüsiliselt varjatult järgnetakse, et tabada kinnipidamiseks taktikaliselt kõige sobivam ja nii kahtlustatavat ennast, kinnipidamist läbiviivaid ametnikke kui kõrvalisi isikuid kõige vähem ohustav ajahetk. Selline isiku lühiajaline varjatud jälgimine peab aga rangelt piirduma isiku ohutu kinnipidamise eesmärgiga ja olema nii lühiajaline, et ei võimaldaks koguda isiku kohta piisavalt andmeid, et tema eraelu riive ulatus nõuaks varjatud jälgimise teostamiseks prokuratuuri luba.

Asja varjatud läbivaatus ja asendamine kuulub samuti KrMS § 126⁵ sätestatud jälitustoimingute hulka. Toiming on sarnane kriminaalmenetluses tehtava läbiotsimisega, kuid erinevalt läbiotsimisest toimub see asja valdaja teadmata ning objekti asitõendina äravõtmise pole lubatud. Küll on asitõendi säilimiseks või kaitstava õigushüve kahjustumise vältimiseks võimalik asja sarnasega asendada.⁸⁵

KrMS § 126⁵ hõlmab ka võrdlusmaterjali varjatud kogumist ja esmauringute tegemist. Esmauringud võivad seisneda esialgses vaatluses, mõõtmises ja kaalumises⁸⁶, kuid võivad hõlmata ka näiteks kahtlast päritolu ainete võrdlusproovide puhul esialgsete aine tuvastamise testide, näiteks narkootilise aine kiirtestide, kasutamist. Kogutavaks

⁸² Laos, S. Kriminaalmenetluse seadustiku § 115 kommentaar, komm 2-3.

⁸³ EIKo *Uzun vs Saksamaa*, p 52.

⁸⁴ RKKKo 3-1-1-31-11, p 19.3-19.4.

⁸⁵ Laos, S. Kriminaalmenetluse seadustiku § 115 kommentaar, komm 5.

⁸⁶ Samas, komm 7.

võrdlusmaterjaliks saab olla isiku bioloogiline materjal, asi ning selle jälg. Siinkohal tuleb silmas pidada, et võrdlusmaterjali kogumisel asja osalise eemaldamise teel ei tohi toiminguga käigus asja hävitada ega rikkuda, välja arvatud juhul, kui selline tulemus on taktikaliselt vajalik ja järgitakse KrMS § 126¹ lg 3 nimetatud põhimõtet, et jälitustoimingu teostamisel ei tohi põhjendamatult ohustada vara. Asja hävimise ohu olemasolu korral on soovitatavam valida teostatavaks toiminguks asja varjatud asendamine, millega saab vältida asja hävitamist või rikkumist ja ka jälitustoimingute teostamise fakti liiga varast paljastamist. Teoreetiliselt võiks võimalik olla ka olukord, kus kõnealuse jälitustoimingu teostamisel riivatakse isiku kehalist puutumatus. Eelkõige saab see kõne alla tulla isikult bioloogilise võrdlusmaterjali kogumisel. Siiski tuleb siinkohal hoolikalt järgida *ultima ratio* põhimõtet ning isikult vajadusel bioloogilise materjali võrdlusproovi kogumisel eelistada tema keha puutumatus mitteriivavaid meetodeid. Muude võimaluste puudumisel tuleb kõnealuseks jälitustoiminguks loa taotlemisel väga põhjalikult motiveerida isiku kehalise puutumatus riive vajadus ning täpselt piiritleda kavandatava riive ulatus ja viis. Samuti tuleb hoolikalt jälgida, et täidetakse KrMS § 126¹ lg 3 nimetatud põhimõtet, mille kohaselt ei tohi jälitustoimingu käigus ohustada isiku elu ja tervist.

Varjatud jälgimise, varjatult võrdlusmaterjali kogumise ja asja varjatud läbivaatamise ning asendamise jälitustoiminguid võivad KrMS § 126³ lg 1 alusel teha kõik jälitusasutused kõikide KrMS § 126² lõikes 1 punktides 2-4 nimetatud eesmärkide saavutamiseks.

2.2.2 Postisaadetise varjatud läbivaatus

KrMS § 126⁶ võimaldab jälitustoiminguna varjatult läbi vaadata postisaadetist. Nimetatud toiminguga kogutakse varjatult vaatlusandmeid postisaadetise sisu ja edastamisega seotud andmete kohta.⁸⁷ KrMS § 126⁶ lõigete 1, 3 ja 4 kohaselt on võimalik postisaadetist vaadelda ja selle kohta vaatlusandmeid koguda ning postisaadetist asendada. Siiski ei selgita säte, mida postisaadetise varjatud läbivaatus endast olemuslikult kujutab. Postisaadetise varjatud läbivaatuseks on vajalik esmalt leida üles kõnealune saadetis, seal olev sõnum või muu saadetis, kas avamise või näiteks läbivalgustamise teel, läbi vaadata ja läbivaatus talletada ning saadetis adressaadini toimetada. Sealjuures tuleks saadetis vajadusel taassulgeda selliselt, et

⁸⁷ Laos, S. Kriminaalmenetluse seadustiku § 116 kommentaar, komm 1.

adressaadile poleks saadetise vahepealne avamine arusaadav. Lisaks tuleb vajadusel saadeti asendada, mispuhul tuleb samuti jälgida, et asendus poleks adressaadile jälgitav ja ta ei saaks asja vahetusest aru. Võimalik on ka niinimetatud kontrollialuse saadetise meetodi kasutamine, mis tähendab, keelatud kauba sihtkohani toimetamist seda varjatult jälgides.⁸⁸ Selleks toiminguks – ükskõik, kas postisaadeti on läbi vaadatud või mitte – on vaja KrMS § 126⁵ mõttes asja (postisaadeti) varjatud jälgimise luba. Kriminaalmenetluse seadustiku enne 01.01.2013 kehtinud redaktsioonis reguleeris postisaadeti läbivaatamist § 116, mille lõigete 2 ja 3 kohaselt tuli toimingu teostamisest teavitada postiteenuse osutaja juhti ning postisaadeti läbivaatuse juures pidi viibima postiteenuse osutaja esindaja.⁸⁹ Kirjeldatud redaktsioon välistas jälitustoimingu tegemisel postiasutusse varjatud sisenemise⁹⁰ ja suurendas oluliselt jälitustoimingust teadvate isikute ringi. Samuti oli kehtinud redaktsiooni puhul keeruline teha vahet postisaadeti varjatud läbivaatusel kui jälitustoimingul ja KrMS § 89 sätestatud postisaadeti läbivaatuse menetlustoimingul.⁹¹ Arvatavasti toimingute selgema eristamise tõttu, kuid ka vajadusest piirata konkreetsete jälitustoimingutega kursis ja seotud olevate isikute ringi, on kehtivast kriminaalmenetluse seadustiku redaktsioonist postiteenuse osutaja juhi teavitamise ja postiteenuse osutaja esindaja jälitustoimingu juures viibimise kohustus otsesõnu välja jäetud. Siiski ei ole siinkirjutaja arvates mõeldav, et postiteenuse osutaja juht ei ole asutuses jälitustoimingu läbiviimisest teadlik, mistõttu on tema informeerimine jälitustoimingu läbiviimisest siiski vajalik. Siinkohal tasub arutleda probleemi üle, kas pakiautomaatides asuvate saadeti läbivaatamisel on tegemist jälitustoiminguga KrMS § 126⁶ mõttes. Üldjuhul pole pakisaatjal pakiautomaati jäetud saadeti üle enam kontrolli ning alates paki pakiautomaat jätmisest on selle üle kontroll postiteenuse osutajal. Paki pakiautomaadist kätte saamiseks saadetakse üldjuhul postiteenuse osutaja poolt saaja telefoninumbrile personaalne uksekood, mille automaati sisestamisel paki kätte saab. Paki asumise ajal pakiautomaadis on kontroll paki üle veel teenusepakkujal. Praeguses õiguspraktikas on kehtiv seisukoht, et PS § 43 sõnumi saladuse kaitsealas pole saatja või saaja valduses olevad sõnumid, sest PS § 43 räägib edastatavatest sõnumitest.⁹² Pakiautomaadis asuv saadeti pole aga ei saatja ega saaja valduses, vaid pakiautomaadi omaniku ehk postiteenuse osutaja valduses, sest kuigi saajal on pakile juurdepääs, on

⁸⁸ Laos, S. Kriminaalmenetluse seadustiku § 115 kommentaar, komm 4.

⁸⁹ Kriminaalmenetluse seadustik. - RT I, 16.11.2012, 7.

⁹⁰ Laos, S. Kriminaalmenetluse seadustiku § 116 kommentaar, komm 3.

⁹¹ Samas.

⁹² RKKKo 3-1-1-14-14, p-d 816 ja 817.

asjaõigusseaduse⁹³ § 32 mõttes tegelik võim saadetise üle siiski postiteenuse osutajal. Pakiautomaatides asuvaid pakke ei hoita seal igavesti⁹⁴, mistõttu saab saadetise kohalejõudnuks ja seega saaja valduses olevaks lugeda alles siis, kui saaja paki automaadist füüsiliselt enda valdusesse võtab. Seetõttu tuleb järeldada, et pakiautomaadis asuvate saadetiste läbivaatuse puhul on tegemist KrMS § 126⁶ nimetatud jälitustoiminguga.

Postisaadetise varjatult läbi vaatamise ja selle asendamise õigus on KrMS § 126³ lõike 2 p 1 ja lõike 4 p 1 alusel Politsei- ja Piirivalveametil, Kaitsepolitseiametil, Justiitsministeeriumi vanglate osakonnal ja vanglal. Politsei- ja Piirivalveamet ning Kaitsepolitseiamet võivad kõnealust jälitustoimingut teha konfiskeerimismenetluses teabe kogumisel ja kriminaalmenetluses kuriteo kohta teabe kogumisel. Justiitsministeeriumi vanglate osakond ja vangla võivad postisaadetist varjatult läbi vaadata ja seda asendada kriminaalmenetluses kuriteo kohta teabe kogumisel.

2.2.3 Teabe salajane pealtkuulamine ja –vaatamine

KrMS §-s 126⁷ sätestatud teabe salajane pealtkuulamine või –vaatamine hõlmab paragrahvi lõike 1 kohaselt elektroonilise side võrgu kaudu ja muul viisil edastatavate sõnumite ja teabe pealtkuulamist ja –vaatamist. Jälitustoimingu puhul on tegemist üldkasutatava elektroonilise side võrgu kaudu või muul viisil edastatavate sõnumite pealtkuulamise ja –vaatamise ning teabe salvestamisega, kui see toimub salaja vähemalt suhtluse ühe osapoole eest. Jälitustoiminguga ei ole tegemist, kui üks pooltest oma eraviisilist vestlust kuulab ja salvestab, kuid kui salvestajaks on politseiagent oma tööülesannete või matkija matkimisülesande käigus, ei saa toimunud vestlust lugeda enam eraviisiliseks.⁹⁵ Sellisel juhul on tegemist KrMS § 126⁷ lg 3 alusel eeluurimiskohtuniku luba nõudva jälitustoiminguga. Nimelt tuleneb praegu teabe pealtkuulamiseks eraldi loa taotlemise nõue politseiagendi poolt vestluse salvestamisel asjaolust, et KrMS § 126⁹ lg 2 kohaselt annab loa politseiagendi kasutamiseks prokuratuur, teabe salajaseks pealtkuulamiseks on KrMS § 126⁷ lg 3 kohaselt vaja aga eeluurimiskohtuniku luba. Seetõttu pole hetkel võimalik politseiagendi kasutamiseks loa andmisel üheaegselt anda ega politseiagendi kasutamise loas hõlmata ka teabe salajase

⁹³ Asjaõigusseadus. - RT I, 29.06.2018, 7.

⁹⁴ Näiteks Omniva hoiab saadetist pakiautomaadis 7 päeva enne kui selle saatjale tagastab. – Kuidas pakki kätte saada. Omniva kodulehekülj. Arvutivõrgus: https://www.omniva.ee/era/pakk/kuidas_pakk_katte_saada#pakiautomaadist (07.04.2019).

⁹⁵ Laos, S. Kriminaalmenetluse seadustiku § 118 kommentaar, komm 1-2.2.

pealtkuulamise luba. Sellise lahenduse mõistlikkuse üle arutleb autor alapeatükis 2.2.5. KrMS § 126⁷ lg 1 alusel on teabe salajase pealtkuulamise või –vaatamise puhul kohustuslik see teave salvestada. Üldkasutatava elektroonilise side võrgu kaudu edastatava teabe salvestamine toimub elektroonilise side seaduse alusel sideettevõtja vahendusel. ESS § 113 lg 1 kohaselt on sideettevõtja kohustatud võimaldama jälitustoimingu teostamiseks või sõnumi saladuse õiguse piiramiseks jälitus- ja julgeolekuasutustele juurdepääsu sidevõrgule. ESS § 113 lg 3 p1 kohaselt on sideettevõtja kohustatud juurdepääsu võimaldamise raames võimaldama jälitus- ja julgeolekuasutustel sõnumite valimise ja nende reaalses ülekandmise jälitus- või julgeolekuasutuse tsentraalsesse või kaasaskantavasse jälgimiseadmesse muutmata kujul. KrMS § 126⁷ lg 2 alusel ei kasutata üldjuhul kriminaalmenetluses tõendina salajaselt pealtkuulamisel või –vaatamisel saadud teavet, mis on edastatud KrMS § 72 nimetatud isiku poolt või talle edastatud teise isiku poolt. Näiteks on KrMS § 72 lg 1 p 2 alusel kaitsjal õigus ütluste andmisest keelduda asjaolude kohta, mis on talle teatavaks saanud tema kutsetegevuses. Riigikohtu otsusest nr 3-1-1-22-10 tuleneb, et eelnimetatud õigus ütlustest keelduda pole absoluutne ja et kohus on pädev otsustama selle üle, kas tegemist on kutsetegevuse saladusega seotud teabega ning kas selle teabe kasutamine tõendina on seetõttu lubatud või mitte. Näiteks nõustus Riigikohus maakohtu seisukohaga, et kõrvaliste isikute käest saadud informatsiooni edastamine ei kuulu kutsetegevuses saadud teabe kaitse alla.⁹⁶ Praegu kehtiva kriminaalmenetluse seadustiku jälitustoimingute regulatsiooni aruteludel esitas Eesti Advokatuur märkuse ka seoses advokaadi ja kliendi vahelise suhtluse konfidentsiaalsusega. Märkuses esitatud ettepaneku kohaselt oleks pidanud seadustikku lisama põhimõtte, mille kohaselt ei tohi isiku suhtlust advokaadiga allutada varjatud jälgimisele ega pealtkuulamisele või –vaatamisele ning, kui jälitustoimingu käigus ilmneb, et nimetatud suhtlus toimub, tuleb jälitustoiming koheselt katkestada ja vastav salvestus hävitada. Lisaks märgiti, et pelgalt keeld sellist teavet kriminaalmenetluses tõendina kasutada ei ole kliendi ja advokaadi suhtlemise konfidentsiaalsuse ning sellest tulenevate isiku õiguste kaitsmiseks piisav, sest ainuüksi pealtkuulamise võimalus kahjustab konfidentsiaalsust oluliselt. Märkusele antud selgituses väideti, et mitmed Euroopa Liidu riigid näevad kõnealuses konfidentsiaalsusnõudest ette erandeid ja et erandid on plaanis ka tol hetkel menetluses olnud Euroopa Liidu direktiivi eelnõus, mis käsitleb isiku õigust kaitsjale

⁹⁶ RKKKo 3-1-1-22-10, p 15.

kriminaalmenetluses.⁹⁷ Käesoleva töö kirjutamise hetkeks on nimetatud direktiiv nr 2013/48/EL vastu võetud ja 25.11.2013 ka jõustunud. Selgeid erandeid kliendi ja kaitsja vahelisest konfidentsiaalsusest direktiivis ette ei ole nähtud. Nimetatud direktiiv on üleüldiselt konfidentsiaalsust käsitledes väga kidakeelne. Direktiivi konfidentsiaalsust käsitlevas artiklis 4 on märgitud, et liikmesriigid austavad kahtlustatava või süüdistatava isiku ja tema kaitsja vahelise suhtluse konfidentsiaalsust ning et selline suhtlus hõlmab kohtumisi, kirjavahetust, telefonivestlusi ja siseriikliku õigusega lubatud mis tahes muid suhtlusvorme.⁹⁸ Varasemalt on kohtupraktikas jõutud järeldusele, et ainuüksi konfidentsiaalset teavet sisaldavate sõnumite salvestamine jälitustoimingu käigus ei muuda neid lubamatuks tõendiks. Nimelt pole võimalik täiel määral ette aimata jälitustoimingule allutatud isiku vestluspartnereid ja nende vaheliste vestluste sisu. Lisaks ei tähenda kõnelause jälitustoimingu läbiviimine pidevat pealtkuulamist või – vaatamist reaajas, mistõttu saab sõnumi sisu toimingu teostajale teatavaks alles hilisemalt.⁹⁹ KrMS § 7 lg 2 ja põhiseaduse § 22 lg 2 nimetatud süütuse presumptsiooni põhimõtte on, et keegi ei ole kriminaalmenetluses kohustatud tõendama oma süütust. Tavaolukorras peab menetleja olema see, kes kogub tõendeid mis tahes tõendamiseseme asjaolude kohta¹⁰⁰, mis tähendab, et menetleja on kohustatud koguma ka talle teada olevaid kahtlustatava süüd kummutavaid tõendeid. Iseenesest ei tohiks tänapäeva tehnoloogilisi võimalusi arvestades olla eriti keeruline advokatuuri ettepaneku järgimine selliselt, et isiku ja tema teadaoleva kaitsja vahelist telefonikõnet ei edastata julgeoleku- või jälitusasutusele või vähemalt ei salvestata seda sõnumit jälgimisseadmes. Küll aga tuleb sellisel juhul arvestada, et ka kliendi kasuks rääkiv informatsioon läheb kaduma.

Teavet võivad salaja pealt kuulata või vaadata KrMS § 126³ lõike 2 p 2 ja lõike 4 p 2 alusel Politsei- ja Piirivalveamet, Kaitsepolitseiamet, Justiitsministeeriumi vanglate osakond ja vangla. Politsei- ja Piirivalveamet ning Kaitsepolitseiamet võivad kõnelust jälitustoimingut teha konfiskeerimismenetluses teabe kogumisel ja kriminaalmenetluses kuriteo kohta teabe kogumisel. Justiitsministeeriumi vanglate osakond ja vangla võivad

⁹⁷ Märkuste tabel kriminaalmenetluse seadustiku ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu juurde. Arvamused (eelnõu 175 SE), lk 2-3. Arvutivõrgus: <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/86dde8ff-c50e-48ba-a39e-a325fe15a3f0/Kriminaalmenetluse%20seadustiku%20muutmise%20ja%20sellega%20seonduvalt%20teiste%20seaduste%20muutmise%20seadus> (07.04.2019).

⁹⁸ Euroopa parlamendi ja nõukogu direktiiv 2013/48/EL, 22. oktoober 2013, mis käsitleb õigust kaitsjale kriminaalmenetluses ja euroopa vahistamismäärusega seotud menetluses ning õigust lasta teavitada vabaduse võtmisest kolmandat isikut ja suhelda vabaduse võtmise ajal kolmandate isikute ja konsulaarasutustega. – ELT L 294, 06.11.2013, lk 9.

⁹⁹ TlnRKO 1-05-689, p 8.

¹⁰⁰ Sepp, H.; Kergandberg, E. Põhiseaduse § 22 kommentaar, komm 25.

salajast pealtkuulamist või –vaatamist teostada kriminaalmenetluses kuriteo kohta teabe kogumisel.

2.2.4 Kuriteo matkimine

KrMS § 126⁸ lg 1 kohaselt on kuriteo matkimine kohtu loal kuriteotunnustega teo toimepanemine. Kuriteo matkimine on jälitustoiming, mis seisneb kohtu loal näilikus kuriteotunnustega teo toimepanemises eesmärgiga avastada kuritegu, selgitada välja kuriteo toimepanija või toimepanija kinni pidada.¹⁰¹ Sisuliselt tähendab matkimine süüteo jäljendamist ehk ühe poole näilikku valmisolekut süüteo toimepanemiseks. Matkija kui kuriteole kihutaja vastutus on varasemalt kohtupraktikas välistatud kahe kriteeriumi kaudu. Esiteks peab matkijal olema seos toimingut teostava ametkonnaga ehk matkimise läbiviimine peaks toimuma selleks jälitustoiminguks pädevate ametnike kontrolli all. Kui matkijal puuduks side toimingut teostava ametkonnaga, oleks tema käitumine vaadeldav süüteo toimepanemisenä.¹⁰² Teiseks on väga oluline, et matkijal puudub tahtlus matkitava kuriteo lõpuleviimise osas. Tema tahtlus peab vastuoluliselt olema suunatud hoopis sellele, et kuriteo kahjulik tagajärg ei realiseeruks.¹⁰³ Siinkirjutaja arvates on seadusliku matkimise, mille käigus saadud teavet saab kriminaalmenetluses tõendina kasutada ja millega ei kaasne matkija vastutust süüteo eest, läbiviimiseks oluline, et matkija puhul esineksid mõlemad eelnimetatud tunnused. Võttes väga lihtsa näite, kus eraisik A soovib paljastada narkootikumide müügiga tegeleva B selleks B-lt narkootilist ainet ostes ja ostuprotsessi salvestades. Kui A tegutseks üksi ilma matkimissoovist politseile teada andmata, võib ta toime panna eraviisilise jälitustegevuse karistusseadustiku¹⁰⁴ (KarS) § 135 lg 1 mõttes. Kui aga A tegevus toimuks politseiga kooskõlastatult ja KrMS § 126³ lõikes 3 nõutud eeluurimiskohtuniku loa alusel, kuid ta otsustaks anda politseiametnikele üle ainult osa matkimise käigus B-lt saadud või ostetud narkootilisest aineest, võib ta olenevalt aine kogusest toime panna KarS § 184 lõikes 1 sätestatud kuriteo või narkootiliste ja psühhotroopsete ainete ning nende lähteainete seaduse¹⁰⁵ § 15¹ lõikes 1 nimetatud väärteo. Kindlasti on lubamatu matkimise käigus kahtlustataval teotsuse esilekutsumine, kui see varasemalt puudus ja puudus ka informatsioon tema varasema

¹⁰¹ Laos, S. Kriminaalmenetluse seadustiku § 119 kommentaar, komm 1.

¹⁰² RKKKo 3-1-1-11-04, p 11.1.

¹⁰³ RKKKo 3-1-1-33-16, p 14.

¹⁰⁴ Karistusseadustik. - RT I, 04.01.2019, 15.

¹⁰⁵ Narkootiliste ja psühhotroopsete ainete ning nende lähteainete seadus. - RT I, 14.11.2018, 7.

sellist laadi kuritegeliku käitumise kohta.¹⁰⁶ Sama on kinnitanud ka Euroopa Inimõiguste Kohtus 8. märtsi 2016. a otsuses *Morari vs. Moldova*.¹⁰⁷ Eelnevat olukorda peaks loomulikult ennetama ka matkimise jaoks eeluurimiskohtunikult loa saamine, sest loas tuleb ära näidata nii isik, kelle suhtes matkimist teostatakse kui ka kõik võimalikud matkitavad kuriteokoosseisud.¹⁰⁸

KrMS § 126⁸ ei sätesta, kes võivad käsitletavat toimingut matkijana läbi viia. Matkijaks võib olla politseiagent, salajasele koostööle kaasatud isik või variisik. Samas võib matkija olla ka samas kriminaalasjas menetlusosaline, näiteks tunnistaja, kannatanu või kahtlustatav. Politseiagendi, variisiku ja salajasele koostööle kaasatud isiku puhul on KrMS § 126⁹ lõikest 5 ja PPVS § 7⁵⁶ lõikest 5 ning § 7⁵¹ lõikest 2 tulenevalt eelistatud nende identiteedi varjamine ka pärast jälitustoimingu lõppemist. Jälitustoimingu kohta ütluste andmine ja sellega oma isiku paljastamine võib ohustada nende endi või nende lähikondsete elu, tervist, au või head nime ning samuti nende jätkamist politseiagendi, variisiku või salajase kaastöötajana, mistõttu tuleks matkijatena eelistada juba kriminaalasjas ütlusi andnud menetlusosalisi.

Kuriteo matkimise puhul ei varjata erinevalt eelnevalt käsitletud jälitustoimingutest toimingu läbiviimist üldse, vaid varjatuks jäävad toimingu läbiviija tegelikud kavatsused.¹⁰⁹ Varjatuks võib jääda ka toimingu läbiviija identiteet¹¹⁰, kuid see sõltub sellest, kes matkimistoimingut läbi viib. Kui matkimist viib läbi näiteks politseiagent, jääb ka tema isik kahtlustatava eest varjatuks. Kui matkimist viib läbi aga kahtlustatavale juba eelnevalt tuttav isik, siis jäävad kahtlustatava eest varjatuks ainult tema kavatsused. Kuriteo matkimise õigus on KrMS § 126³ lg 3 alusel Politsei- ja Piirivalveametil ja Kaitsepolitseiametil ainult kriminaalmenetluses kuriteo kohta teabe kogumisel.

2.2.5 Politseiagendi kasutamine

KrMS § 127⁹ lg 1 alusel on politseiagent isik, kes kogub muudetud identiteeti kasutades jälitustoimingutega teavet kuriteo ettevalmistamise kohta selle avastamise ja tõkestamise eesmärgil, kogub teavet konfiskeerimismenetluses või kogub teavet kuriteo

¹⁰⁶ RKKKo 3-1-1-11-04, p 11.3.

¹⁰⁷ EIKo *Morari vs Moldova*, p 31.

¹⁰⁸ Laos, S. Kriminaalmenetluse seadustiku § 119 kommentaar, komm 3.

¹⁰⁹ Laos, S. Kriminaalmenetluse seadustiku § 110 kommentaar, komm 5.

¹¹⁰ Samas.

kohta kriminaalmenetluses. Enne 01.07.2016 kehtinud kriminaalmenetluse seadustiku redaktsiooni ¹¹¹ sai politseiagendi kasutada ainult kriminaalmenetluses tõendite kogumiseks. Seletuskirjas pole muudatuse vajadust selgitatud, vaid on märgitud lakooniliselt, et põhjendatud on võimalus kasutada politseiagendi teabe kogumisel kuriteo ettevalmistamise kohta selle avastamise ja tõkestamise eesmärgil ning teabe kogumisel konfiskeerimismenetluses. ¹¹² Politseiagendina tegutsemine eeldab eriväljaõpet ja oskusi¹¹³ ja isiku identiteedi muutmine nõuab põhjalikku eeltööd ja suuri kulutusi. Võib ette kujutada, et olenevalt ülesande keerukusest ja kestusest on tarvis uusi dokumente, uut välimust, riideid, sõidukit ja isegi elu- ja töökohta. Seega tundub mõistlik, et agenditöösse investeeritavat ressursi saaks kasutada laiemalt kuritegevuse vastu ja julgeoleku eest võitlemiseks, kui seda võimaldab kriminaalmenetlus. Agenditöö ressursimahukust ilmestab ka asjaolu, et KrMS § 126⁹ lg 2 kohaselt annab prokuratuur loa politseiagendi kasutamiseks korraga kuni kuueks kuuks, samas kui kõikide teiste jälitustoimingute puhul antakse luba korraga kuni kaheks kuuks. KrMS § 126⁹ lg 3 kohaselt on jälitusametnikust politseiagendil kõik jälitusametniku kohustused, kuivõrd see ei too kaasa tema muudetud identiteedi paljastamist. See tähendab, et identiteedi paljastamise ohu esinedes ei pea politseiagent näiteks täitma oma kohust kuritegu ära hoida. KrMS § 126⁹ lg 4 kohaselt järgitakse politseiagendi ütlusi tõendina kasutades tunnistaja kohta käivaid sätteid. Eelnevast tuleneb, et sisuliselt on politseiagent kriminaalmenetluses tunnistaja, kelle tõeline identiteet ja kavatsused on jälitustoimingu subjekti ja tõenäoliselt ka teiste kriminaalmenetluse menetlusosaliste eest varjatud. Nagu kuriteo matkimise puhulgi ei varjata politseiagendi kasutamisel toimingu läbiviimist üleüldse, vaid varjatuks jääb ainult toimingu läbiviija identiteet ja tegelikud kavatsused.¹¹⁴ Seadusest ei tulene otseselt, kas politseiagent võib oma tegevust heli- ja videosalvestada. Arvestades, et politseiagent võib väga ootamatult sattuda olukorda, kus tõend tuleb kiiresti koguda, oleks mõistlik politseiagendi kasutamisel lubada otseselt agendi tegevusega seotud teabe salvestamist. Seega peaks politseiagendi kasutamine hõlmama ka agendi võimalust enda tegevuse ja vestluste salvestamiseks. Siinkohal tuleb meeles pidada, et praegu kehtiva regulatsiooni kohaselt annab politseiagendi kasutamiseks loa prokuratuur, muu teabe, sealhulgas ka silmast

¹¹¹ KrMS § 127⁹ lg 1. Kriminaalmenetluse seadustik. – RT I, 20.05.2016, 5.

¹¹² Seletuskiri kriminaalmenetluse seadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu, millega laiendatakse kannatanute õigusi kriminaalmenetluses, juurde (80 SE), lk 22. Arvutivõrgus: <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/3fdc8de9-e0bc-4c52-87ac-b823f8369cfe> (12.03.2019).

¹¹³ Endise riigiprokurööri Steven-Hristo Evestuse väide. – RKKKo 3-1-1-129-13, p 8.1.

¹¹⁴ Laos, S. Kriminaalmenetluse seadustiku § 110 kommentaar, komm 5.

silma vestluste, salajaseks pealtkuulamiseks, -vaatamiseks ja salvestamiseks annab loa kohus. Politseiagendi eesmärk teabe, sealhulgas vestluste salvestamisel, on KrMS § 126³ lõikest 2 tulenevalt kriminaal- või konfiskeerimismenetluses teabe kogumine. Seega on politseiagendi kasutamise käigus teabe salvestamise põhieesmärk seda isiku vastu kriminaalmenetluses kasutada, mis tähendab, et teavet salvestatakse selle hiljem kolmandale isikule edastamiseks ja avalikustamiseks. Isikule endale suunatud sõnumi salvestamine ja avalikustamine on Riigikohtu praktika kohaselt lubatud.¹¹⁵ Võib aga arvata, et kui isikule, kelle kohta politseiagent endale edastatavat sõnumit salvestab, oleks agendi identiteet ja tegelikud eesmärgid teada, ta agendile kõnealust sõnumit enam ei edastaks. Seetõttu on praktikas kujunenud seisukoht, et igal juhul, kui politseiagent peab vajalikuks oma ülesannete täitmisel talle endale edastatavate sõnumite või teiste isikute vaheliste vestluste salvestamist, tuleb selleks taotleda kohtult luba KrMS § 126⁷ sätestatud jälitustoimingu läbiviimiseks. Kui arvata, et politseiagendi kasutamine võiks hõlmata ka tema tegevusega seotud teabe salajast pealtkuulamist, -vaatamist ning kolmandatele isikutele edastamist, siis tuleks politseiagendi kasutamine allutada kohtulikule eelkontrollile. Igasugune kommunikatsioon sõltumata teabe vahetamise viisist väärib samal tasemel kaitsmist.¹¹⁶ Seadusandja on kommunikatsiooni salajasel pealtkuulamisel ja -vaatamisel tekkivat eraelu riivet hinnanud tõsisemaks kui eraelu riivet, mis tekib kommunikatsioonisaladust mittesisaldava teabe pealtvaatamisel (näiteks varjatud jälgimisel), sest on kommunikatsioonisaladust riivavate jälitustoimingute teostamiseks kehtestanud kohtuliku eelkontrolli.

Arvestades seni praktikas kujunenud seisukohta, et politseiagendi poolt talle suunatud või kolmandate isikute vahelise kommunikatsiooni salvestamiseks peab küsima kohtult loa KrMS § 126⁷ nimetatud toimingu läbiviimiseks, peaks eelnimetatud politseiagendi poolt kogutud teabe dokumenteerimise ja salvestamise õigus hõlmama KrMS § 126⁵ nimetatud toimingute läbiviimist politseiagendi poolt. Seega peaks politseiagendi kasutamine praegu hõlmama ka KrMS § 126⁵ nimetatud toimingute läbiviimise õigust agendi poolt ning see tuleks seaduses ka selgesõnaliselt sätestada. Samuti võiks kaaluda, kas politseiagendi hõlpsamaks, tõhusamaks ja sujuvamaks kasutamiseks võiks politseiagendi kasutamine hõlmata igasuguse agendi kogutava teabe dokumenteerimist ja pealtkuulamist, -vaatamist ja salvestamist, sealhulgas ka kommunikatsioonisaladust riivava teabe salajast pealtkuulamist, -vaatamist ja salvestamist, millisel juhul tuleb kindlasti politseiagendi kasutamisel sätestada kohtulik eelkontroll.

¹¹⁵ RKKKo 3-1-1-5-09, p 10.

¹¹⁶ Laos, S.; Sepp, H. Põhiseaduse § 43 kommentaar, komm 7.

Politseiagendi kasutamise õigus on KrMS § 126³ lõike 2 p 3 alusel Politsei- ja Piirivalveametil ning Kaitsepolitseiametil konfiskeerimismenetluses teabe kogumisel ja kriminaalmenetluses kuriteo kohta teabe kogumisel.

2.2.6 Varjatud sisenemine

Varjatud sisenemine pole praegu kehtiva kriminaalmenetluse seadustiku kohaselt loetud eraldi jälitustoiminguks, vaid tegevuseks, mis võib olla vajalik jälitustoimingute teostamiseks ja läbiviimiseks. Varjatud sisenemine on reguleeritud KrMS § 126³ lõikes 5 ja § 126⁴ lõikes 5, mille kohaselt on jälitustoimingu tegemisel ja selleks vajalike tehniliste abivahendite paigaldamiseks ja eemaldamiseks lubatud varjatult siseneda hoonesse, ruumi, sõidukisse, piirdega alale või arvutisüsteemi juhul, kui see on vältimatult vajalik jälitustoimingu eesmärgi saavutamiseks. KrMS § 126⁴ lg 5 kohaselt tuleb varjatud sisenemiseks taotleda eeluurimiskohtunikult eraldi luba. Varjatud sisenemisega on tegemist juhul, kui toimingu subjekti teadmata tungitakse tema valdusesse teabe salajaseks kogumiseks või salvestamiseks. Valdusesse sisenemine tuleb varjatuks lugeda olukorras, kus sisenemise fakt või selle eesmärk jääb valdaja eest varjatuks.¹¹⁷

Varjatud sisenemist võivad teostada kõik jälitusasutused varjatud jälgimise, varjatult võrdlusmaterjali kogumise, varjatud asja läbivaatuse ja selle varjatud asendamise läbiviimiseks kuriteo ettevalmistamise kohta teabe kogumisel, tagaotsimismääruse täitmisel, konfiskeerimismenetluse läbiviimisel ja kriminaalmenetluses kuriteo kohta teabe kogumisel. Lisaks võivad varjatud sisenemist teostada Politsei- ja Piirivalveamet ning Kaitsepolitseiamet konfiskeerimismenetluses teabe kogumisel ja kriminaalmenetluses kuriteo kohta teabe kogumisel teabe salajaseks pealtkuulamiseks ja politseiagendi kasutamiseks.

¹¹⁷ RKKKo 3-1-1-13-06, p 8. Viidatud Riigikohtu kriminaalkolleegiumi otsus on tehtud kriminaalmenetluses, mille läbiviimise ajal kehtis veel jälitustegevuse seadus (RT I 1994, 16, 290), mille § 12 lg 2 p 1 nimetatud jälituse erandtoiming on sisuliselt sama praegu KrMS § 126³ lg 5 sätestatud varjatud sisenemisega.

2.3 Kriminaalmenetluse eelne jälitustegevus

KrMS § 126² lg 1 p 1 kohaselt võib jälitustoiminguid teha kuriteo ettevalmistamise kohta teabe kogumisel selle avastamise või tõkestamise eesmärgil. KrMS § 126² lg 1 p 1 alusel teostavad jälitustoimingud kuriteo ettevalmistamise kohta info kogumisel enne kuriteo toimepanemist või kriminaalmenetluse alustamiseks piisava kahtluse selgumist on lubatavad üksnes siis, kui avalikkusele esineb väga oluline oht ja puuduvad muud meetmed, mis võimaldaksid ohu tõrjuda ehk kehtib *ultima ratio* põhimõte.¹¹⁸ Mitte kõik KrMS § 126² lõikes 2 nimetatud kuriteod ei kujuta endast avalikkusele niivõrd olulist ohu, et nende avastamiseks ja tõkestamiseks oleks õigustatud teostada jälitustoiminguid. Näiteks ei kujuta autori arvates avalikkusele piisavalt olulist ohu KarS § 183 sätestatud narkootilise aine väikeses koguses üle andmine või KarS § 199 lõikes 1 sätestatud vargus.

Kriminaalmenetluse seaduse alusel kuriteo ettevalmistamise kohta teabe kogumiseks võivad kõik jälitusasutused ehk Politsei- ja Piirivalveamet, Kaitsepolitseiamet, Maksu- ja Tolliamet, Sõjaväepolitsei, Justiitsministeeriumi vanglate osakond ja vangla KrMS § 126³ lg 1 alusel teostada varjatud jälgimist, võrdlusmaterjali varjatud kogumist ja esmauuringute tegemist ning asja varjatud läbivaatust ja asendamist. Kuriteo ettevalmistamise kohta teabe kogumisel postisaadetise varjatud läbivaatamine ning teabe salajase pealtkuulamise või –vaatamise õigus on KrMS § 126³ lg 2 punktide 1 ja 2 alusel Politsei- ja Piirivalveametil ja Kaitsepolitseiametil ning KrMS § 126³ lg 4 alusel Justiitsministeeriumi vanglate osakonnal ja vanglal. Tähelepanuväärne on, et kuriteo ettevalmistamise kohta teabe kogumisel on Justiitsministeeriumi vanglate osakonnal ja vanglal laiemad õigused postisaadetise läbivaatamiseks ja teabe salajaseks pealtkuulamiseks või –vaatamiseks kui Politsei- ja Piirivalveametil ja Kaitsepolitseiametil, sest KrMS § 126³ lg 2 piirab viimati nimetatud jälitusasutuste õigust kuriteo ettevalmistamise kohta teavet koguda KarS §-s 244, §-s 246, § 266 lg 2 punktis 3, §-s 255 ja §-s 256¹¹⁹ sätestatud kuritegudega. Politseiagendi kasutamise võimalus kuriteo ettevalmistamise kohta teabe kogumisel on KrMS § 126² lg 2 p 3 alusel Politsei- ja Piirivalveametil ning Kaitsepolitseiametil; ka selle toiming

¹¹⁸ Lott, lk 7.

¹¹⁹ KarS § 244 sätestab kuriteona ründe kõrge riigiametniku elule ja tervisele, § 246 sätestab kuriteona ründe rahvusvaheliselt kaitstud isiku elule ja tervisele, § 266 sätestab kuriteona diplomaatilise puutumatusena maa-alale, hoonesse või ruumi omavolilise sissetungi ja sealt lahkumise nõude täitmata jätmise, § 255 sätestab kuriteona kuritegelikku ühendusse kuulumise ja § 256 kuritegeliku ühenduse organiseerimise.

kasutusvõimalused on piiratud eelnimetatud kuritegudega. Lisaks on KrMS § 126³ lg 5 alusel kuriteo ettevalmistamise kohta teabe kogumisel kõigil järelevalveteenustel lubatud kasutada varjatud sisenemist, kui see on vajalik varjatud jälgimise, võrdlusmaterjali varjatud kogumise ja esmauuringu tegemise või asja varjatud läbivaatamise või asendamise teostamiseks. Samuti võivad varjatud sisenemist kasutada PPA ja KAPO teabe salajase pealtkuulamise või –vaatamise ning politseiagendi kasutamisel. Kõik KrMS § 126² lg 1 p 1 nimetatud ülesande täitmiseks kasutatavad jälitustoimingud on eelnevates alapeatükkides kirjeldatud.

2.4 Jälitustegevus teabehankes

Põhiseadusliku korra kaitseks teostatav jälitustegevus on reguleeritud julgeolekuasutuste seaduses, mille § 2 lg 1 sätestab, et julgeolekuasutuste¹²⁰ ülesanne on oma tegevusega tagada riigi julgeolek ja põhiseadusliku korra püsimine kasutades selleks mittesõjalisi ennetavaid vahendeid. Põhiseadusliku korra kaitsele suunatud jälitustegevuse teostamise alused tulenevad KAPO jaoks JAS § 6 punktide 1, 2, 2¹, 2² ja 3. Need sätted loetlevad vastavalt KAPO ülesannetena riigi põhiseadusliku korra ja territoriaalse terviklikkuse vägivaldse muutmise ärahoidmist ja tõkestamist ning selleks vajaliku teabe kogumist ja töötlemist (JAS § 6 p 1), riigi vastu suunatud luuretegevuse ennetamist ja tõkestamist (JAS § 6 p 2), terrorismi ja selle rahastamise ning toetamise ärahoidmist ja tõkestamist ning selleks vajaliku teabe kogumist ja töötlemist (JAS § 6 p 2¹), riigi julgeolekut ohustava korrupsiooni ärahoidmist ja tõkestamist ning selleks vajaliku teabe kogumist ja töötlemist (JAS § 6 p 2²) ja nende kuritegude tõkestamist, mille kohtueelne uurimine on Kaitsepolitsei ameti pädevuses, välja arvatud juhtudel, mis on sama seadusega antud Välisluure ameti pädevusse (JAS § 6 p 3). Välisluure ameti jaoks tulenevad jälitustegevuse teostamise alused JAS § 7 lg 1 punktide 2 ja 3, mis käsitlevad Välisluure ameti ülesandeid vastuluure teostamisel. Kõigi eelnimetatud ülesannete puhul tõusetub ühise nimetajana esile riigi julgeolekut ja põhiseaduslikku korda ohustava kuriteo või muu tegevuse ärahoidmine ja tõkestamine. Riigi põhiseadusliku korra, territoriaalse terviklikkuse vägivaldne muutmine ja riigi julgeolekut ohustav vägivallata tegevus on otseselt riigi julgeolekut ja põhiseaduslikku korda ohustav, samuti on seda riigi julgeolekut ohustav korrupsioon ja terrorikuriteod.

¹²⁰ JAS § 5 kohaselt on julgeolekuasutused Kaitsepolitsei amet ja Välisluure amet.

Järgenevalt kirjeldatakse julgeolekuasutuste kasutatavaid varjatud teabe kogumise meetmeid ning võrreldakse neid kriminaalmenetluses kasutatavate jälitustoimingutega. Julgeolekuasutuste teabe salajasel kogumisel kasutatavad meetodid ja vahendid on kirjeldatud JAS §§ 25 ja 26 ning KAPO määruses ja Välisluureameti määruses.

2.4.1 Sõnumi saladuse õiguse piiramine

JAS § 25 lõigete 1 ja 2 alusel on julgeolekuasutusel õigus kuriteo tõkestamiseks piirata isiku õigust tema poolt või temale posti, telegraafi, telefoni või muul üldkasutataval teel edastatava sõnumi saladusele. JAS § 25 lg 3 alusel võib julgeolekuasutus seega oma ülesannete täitmiseks salaja postisaadetist läbi vaadata ning kuulata ja vaadata pealt ning salvestada nii elektroonilise side võrgu kaudu edastatavat kui muud teavet.

KAPO määruse § 1 reguleerib isiku õiguse sõnumi saladusele piiramist. Määruse § 1 lg 1 p 1 alusel teostab KAPO postisaadetiste vahetat läbivaatust avamise, läbivalgustamise ja sulgemise teel ning saadud informatsiooni talletamist, kasutades vastavaid tehnilisi vahendeid või vastavalt kohaldatud tehnoloogiaid. Säte täpsustab JAS § 25 lg 3 punktis 1 nimetatud julgeolekuasutuse õigust postisaadetist läbi vaadata. Samuti on Välisluureametil lubatud teostada postisaadetise varjatud läbivaatust Välisluureameti määruse § 2 lg 1 p 4 alusel. KAPO määruse § 1 lg 1 p 1 ja Välisluureameti määruse § 2 lg 1 p 4 sätestatud postisaadetise varjatud läbivaatus on väga sarnane KrMS §-s 126⁶ sätestatud postisaadetise varjatud läbivaatuse jälitustoiminguga. KrMS § 126⁶ lõigete 1 ja 3 alusel kogutakse postisaadetise varjatud läbivaatusega saadetise kohta vaatlusandmeid ja vajaduse korral kogutud teave videosalvestatakse, pildistatakse, kopeeritakse või talletatakse muul viisil. Eeltoodud postisaadetise varjatud läbivaatuse toimingud on praktikas oma sisult identsed ning nende erinevus seisneb ainult sätete sõnastuses, mistõttu on sisuliselt tegemist sama toiminguga. KAPO määruse § 1 lg 1 punktide 2 ja 3 alusel võib KAPO pealt kuulata, vaadata ja salvestada telegraafi, telefoni või muu tehnilise sidekanali kaudu või muul viisil edastatavat sõnumit või muud teavet kasutades selleks vastavaid tehnilisi vahendeid või vastavalt kohaldatud tehnoloogiaid või paigaldades selleks vajalikke tehnilisi vahendeid. Nimetatud säte on täpsustus julgeolekuasutuste õigusele JAS § 25 lg 3 punktide 2 ja 3 alusel pealt kuulata, vaadata või salvestada elektroonilise side võrgu kaudu või muul viisil edastatavat sõnumit või muud teavet. Välisluureameti määruse § 2 lg 1 punktides 5, 6, ja 8 on samuti sätestatud õigus teavet salaja pealt kuulata, vaadata ja salvestada. Eelnimetatud KAPO ja Välisluureameti toimingud teabe pealtkuulamiseks, -vaatamiseks ja salvestamiseks on

sarnased KrMS §-s 126⁷ sätestatud teabe salajase pealtkuulamise või –vaatamise regulatsiooniga. Kõik eelnimetatud sätted on praktikas sarnased ja erinevad üksteisest pelgalt sõnastuse poolest, mistõttu on taas tegemist sisuliselt samade toimingutega. KAPO määruse § 1 lg 2 kohaselt hõlmab telegraafi, telefoni või muu tehnilise sidekanali kaudu edastatava sõnumi või muu teabe pealtkuulamine, -vaatamine või salvestamine kõiki audio-video, elektroonilise side, infoühiskonna teenuse või kosmoseside edastamise liike ja seadmeid. Siinkohal väärib äramärkimist, et määrus nimetab väga konkreetset erinevaid sõnumi ja muu teabe edastamise viise, mille puhul on KAPO-l õigus teavet pealt kuulata, vaadata ja salvestada. Välisluureameti määruse § 2 lg 1 punktides 5, 6 ja 8 kirjeldatud teabe salajase pealtkuulamise, -vaatamise ja salvestamise hulgas on lisaks elektroonilise side võrgu kaudu ja muul viisil edastatava teabe pealtkuulamise võimalusele ette nähtud ka arvutisüsteemis oleva teabe pealtkuulamine, -vaatamine ja salvestamine. KrMS § 126⁷ lg 1 nimetab aga ainult üldkasutatavat elektroonilise side võrku ja muud viisi. Siinkirjutaja arvates on aga kriminaalmenetluse seadustiku sõnastus piisavalt lai, et hõlmaks ka kõik eelnimetatud KAPO määruse § 1 lõikes 2 ja Välisluureameti määruse § 2 lg 1 punktides 5, 6, ja 8 nimetatud teabe edastamise viise.

Eeltoodust järeldub, et JAS § 25 lg 3 punktis 1 ja KAPO määruse § 1 lg 1 punktis 1 ning Välisluureameti määruse § 2 lg 1 p 4 nimetatud toiming vastab sisuliselt KrMS §-s 126⁶ sätestatud postisaadetise varjatud läbivaatusele. JAS § 25 lg 3 punktides 2 ja 3, KAPO määruse § 1 lg 1 punktides 2 ja 3 ning Välisluureameti määruse § 2 lg 1 punktides 5, 6, ja 8 nimetatud toimingud vastavad KrMS §-s 126⁷ sätestatud teabe salajasele pealtkuulamisele või –vaatamisele. Seetõttu on tegemist sisuliselt samade toimingutega, mis tähendab, et teabehankes teostatavate jälituslike toimingute põhiõiguste riive on samaväärne jälitustoimingutega põhjustatava põhiõiguste riivega.

2.4.2 Kodu, perekonna- või eraelu puutumatus õiguse piiramine

JAS § 26 lg 2 alusel võib julgeolekuasutuse ametnik kuriteo tõkestamiseks siseneda ruumi, hoonesse, piirdega alale, sõidukisse või arvutisüsteemi ilma isiku nõusolekuta ja neid läbi otsida julgeolekuasutuse juhi korraldusel riigi julgeoleku tagamiseks või kui on olemas piisavad andmed ettevalmistatava või toimepandava kuriteo kohta ning kui andmete kogumine on vajalik kuriteo tõkestamiseks. Kuna sätte sõnastusest ei tulene, et ilma isiku nõusolekuta sisenemine oleks ilmtingimata varjatud, on tegemist KrMS §§ 91 ja 91¹ sätestatud läbiotsimise ja valdaja tahte vastase sisenemisega sarnase toiminguga.

Seega ei pruugi JAS § 26 lg 2 alusel tehtava toimingu puhul olla tegemist jälitusliku iseloomuga toiminguga ning vähemalt osa sellistest toimingutest ei kuulu jälitustegevuse hulka. Siinkohal väärib äramärkimist, et JAS § 26 lg 2 sõnastus ei välista selle sätte alusel teostatavate toimingute varjatust, mistõttu tundub, et kohati võivad JAS § 26 lg 2 ja § 26 lg 3 punktid 5 ja 6 üksteist varjatud toimingute osas dubleerida.

KAPO määruse § 2 punkti 1 alusel on KAPO-l õigus piirata isiku kodu, perekonna- või eraelu puutumast isikuandmete kogumisega riigi, kohalike omavalitsuste, avalik-õiguslike või eraõiguslike isikute või asutusesisestest andmekogudest, sealhulgas andmekogusid ristikasutades ja arhiivimaterjale kogudes. Kokkuvõtlikumalt on sama tegevust nimetatud JAS § 26 lg 3 punktis 1, mille kohaselt piiratakse isiku õigust kodu, perekonna- või eraelu puutumast isikuandmete kogumise ja töötlemisega. Samuti on nimetatud toimingute teostamise õigus ette nähtud Välisluureameti määruse § 2 lg 1 punktis 1. Nimetatud tegevusega sarnast jälitustoimingut pole kriminaalmenetluse seadustikus sätestatud. KAPO määruse § 2 punkti 2 alusel on KAPO-l õigus teostada varjatud jälgimist visuaalselt või jälgimisseadmete abil. Sättes täpsustatakse, et jälgimisseadmena käsitletakse tehnilisi vahendeid, mis võimaldavad jälgida ja jälitada isikuid, nende vara ja muid objekte. JAS § 26 lg 3 p 2 kohaselt võib julgeolekuasutus isikut varjatult jälgida ja Välisluureameti määruse § 2 lg 1 p 3 kohaselt võib Välisluureamet isikut ja asja varjatult jälgida. Eelnimetatud sätted on äravahetamiseni sarnased KrMS §-s 126⁵ sätestatud varjatud jälgimise regulatsiooniga. KAPO määruse § 2 p 3 annab KAPO-le õiguse tuvastada varjatult isikusamasust riigi, kohalike omavalitsuste, avalik-õiguslike või eraõiguslike isikute andmekogude ristikasutamise või arhiivimaterjalide kogumise teel. Sarnast toimingut sisaldab üldistatult ka JAS § 26 lg 2 p 3, mille kohaselt võib julgeolekuasutus isiku õigust kodu, perekonna- või eraelu puutumast piirata isikusamasuse varjatud tuvastamisega. Samuti tuleneb Välisluureameti õigus isikusamasuse varjatud tuvastamiseks Välisluureameti määruse § 2 lg 1 punktist 3. Nagu isikuandmete kogumise ja töötlemise, sealhulgas andmebaaside ristikasutuse, puhulgi, pole äsja kirjeldatud varjatud toimingule sätestatud kriminaalmenetluse seadustikus konkreetset vastet. KAPO määruse § 2 p 4 ja JAS § 26 lg 3 p 4 sätestavad vastavalt KAPO ja üldiselt julgeolekuasutuste õiguse piirata isiku õigust kodu, era- või perekonnelu puutumast kogudes andmeid elektroonilise side võrgu kaudu edastatavate sõnumite fakti, kestuse, viisi ja vormi ning edastaja või vastuvõtja isikuandmete ja asukoha kohta. Samasuguse toimingu näeb ette ka Välisluureameti määruse § 2 lg 1 p 7. Nimetatud toiming on väga sarnane KrMS § 90¹ lõikes 2 sätestatud menetlustoimingule, mis alates 01.01.2013 pole enam

jälitustoiming.¹²¹ Mõlema toimingu sisuks on sideettevõtjalt andmete nõudmine sõnumi edastamise fakti, kestuse, viisi, vormi ja edastaja ning vastuvõtja isikuandmete ja asukoha kohta ehk lühidalt öeldes kõneeristuste nõudmine. KAPO määruse § 2 p 5 kohaselt võib KAPO siseneda varjatult ruumi, hoonesse, piirdega alale, sõidukisse või arvutisüsteemi teabe varjatud kogumiseks või salvestamiseks või selleks vajalike abivahendite paigaldamiseks ja eemaldamiseks, kasutades selleks vastavaid tehnilisi vahendeid või tehnoloogiad ja võtteid. Kõigi julgeolekuasutuste jaoks sätestab samasuguse toimingu teostamise õiguse JAS § 26 lg 3 p 5, kuid Välisluureameti määrus varjatud sisenemise teostamise õigust otseselt ette ei näe. Eelkirjeldatud toiming vastab KrMS § 126³ lõikes 5 ja § 126⁴ lõikes 5 sätestatud varjatud sisenemisele. KAPO määruse § 2 p 6 sätestab, et KAPO võib isiku õigust kodu, perekonna- ja eraelu puutumatusle piirata teostades asja varjatud läbivaatamist ning vajaduse korral selle muutmist, rikkumist või asendamist. Samasuguse õiguse annab julgeolekuasutustele JAS § 26 lg 3 p 6. Välisluureameti jaoks on asja varjatud läbivaatamise õigus sätestatud Välisluureameti määruse § 2 lg 1 punktis 4. Eelnimetatud sätted on sarnased KrMS §-s 126⁵ sätestatud asja varjatud läbivaatuse ja asendamisega.

Eeltoodust järeldeb, et JAS § 26 lg 3 punktis 2, KAPO määruse § 2 punktis 2 ja Välisluureameti määruse § 2 lg 1 punktis 3 nimetatud toiming vastab sisuliselt KrMS §-s 126⁵ sätestatud varjatud jälgimisele. JAS § 26 lg 3 punktis 5 ja KAPO määruse § 2 punktis 5 nimetatud toiming vastab sisuliselt KrMS § 126³ lõikes 5 ja § 126⁴ lõikes 5 sätestatud varjatud sisenemisele. Eelnimetatud sätete sarnasust on tunnistanud ka seadusandja ise.¹²² JAS § 26 lg 3 punktis 6, KAPO määruse § 2 punktis 6 ja Välisluureameti määruse § 2 lg 1 punktis 4 nimetatud toiming vastab sisuliselt KrMS §-s 126⁵ sätestatud asja varjatud läbivaatusele ja asendamiselle. Seetõttu on tegemist sisuliselt samade toimingutega, mis tähendab, et teabehankes teostatavate jälituslike toimingute põhiõiguste riive on samaväärne jälitustoimingutega põhjustatava põhiõiguste riivega.

Eelneva põhjal tuleb tõdeda, et enamik KAPO ja Välisluureameti arsenalis olevatest sõnumi saladuse ja eraelu kaitset piiravatest toimingutest on väga sarnased kui mitte identsed kriminaalmenetluse seadustikus sätestatud jälitustoimingutega. Eranditeks on ainult isikuandmete kogumine ja töötlemine ja isikusamasuse varjatud tuvastamine,

¹²¹ Enne 01.01.2013 kehtinud kriminaalmenetluse seadustiku alusel oli tegemist jälitustoiminguga.

¹²² Seletuskiri politsei ja piirivalve seaduse ning päästeteenistuse seaduse muutmise ning sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu juurde (810 SE), lk 41. Arvutivõrgus: <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/2d545b21-de81-4a18-8aec-d4de49d36d63> (29.03.2019).

mille puhul vastavat kriminaalmenetluslikku jälitustoimingut pole, ning andmete kogumine elektroonilise side võrgu kaudu edastatavate sõnumite fakti kestuse, viisi ja vormi ning edastaja või vastuvõtja isikuandmete ja asukoha kohta, millele vastav KrMS § 90¹ lõikes 2 sätestatud toiming ei kuulu enam kriminaalmenetluslike jälitustoimingute hulka.

2.5 Jälitustegevus muudel eesmärkidel

Jälitustoiminguid teostatakse KrMS § 126² lõike 10 kohaselt ka kaitseväe korralduse seaduses, maksukorralduse seaduses, politsei ja piirivalve seaduses, relvaseaduses, strateegilise kauba seaduses, tolliseaduses, tunnistajakaitse seaduses, turvaseaduses, vangistuseseaduses, välismaalaste seaduses ning väljasõidukohustuse ja sissesõidukeelu seaduses sätestatud alusel. Eelnimetatud seaduste alusel teostatakse kriminaalmenetluslike jälitustoiminguid enamasti jälitusteabele juurdepääsu andmise otsustamiseks, milleks on vajalik isiku, kelle kohta andmeid kogutakse, eelnev nõusolek.¹²³ Seetõttu, kuigi eelnimetatud eesmärgi täitmiseks kasutatakse jälitustoiminguid, ei saa isiku eelneval nõusolekul tema suhtes teostatud jälitustoimingute läbiviimist pidada jälitustegevuseks, sest täidetud pole toimingute täieliku varjatuse kriteerium.

Jälitustoiminguid teostatakse ka tunnistajakaitstes. Tunnistajakaitse seaduse¹²⁴ (TuKS) § 18¹ lg 1 kohaselt võib tunnistajakaitse taotluse menetlemisel ja kaitseabinõude kohaldamisel teha jälitustoiminguid, mis hõlmavad varjatud jälgimist, varjatult võrdlusmaterjalide kogumist ja esmauringute tegemist, asja varjatult läbi vaatamist ja selle asendamist (KrMS §-s 126⁵ sätestatud jälitustoiming), postisaadetise varjatud läbivaatust (KrMS §-s 126⁶ sätestatud jälitustoiming) ja teabe salajast pealtkuulamist ja –vaatamist (KrMS §-s 126⁷ sätestatud jälitustoiming). Sama paragrahvi lõike 7 kohaselt isikut, kelle suhtes jälitustoiminguid teostati, sellest ei teavitata. TuKS § 3 sätestatud õigusvastase mõjutamise mõistest tuleneb ka tunnistajakaitse eesmärk, milleks on olulise tunnistaja kaitsmine psüühilise või füüsilise mõjutamise eest, mille eesmärgiks on sundida teda loobuma tõendite andmisest või muutma varem antud ütlusi, samuti tema kaitsmine tegevuse eest, mis ohustab tunnistaja elu, tervist või vara. Tulenevalt suurest ohust tunnistaja elule, tervisele või varale, mida püütakse tunnistaja kaitsmisega

¹²³ Näiteks kaitseväe korralduse seaduse § 41², maksukorralduse seaduse § 81² ja turvaseaduse § 41⁶.

¹²⁴ Tunnistajakaitse seadus. - RT I, 29.06.2012, 46.

ära hoida, on jälitustoimingute teostamisel oluline, et varjatult andmete kogumise fakt ja andmete töötlemine jääksid subjekti eest varjatuks. Seega on täidetud jälitustegevuse täieliku varjatuse kriteerium. Seetõttu saab ka tunnistajakaitstes teostatavaid jälitustoiminguid pidada jälitustegevuseks.

3. JÄLITUSTOIMINGUD JA TEABEHANGE

3.1 Jälitustoimingud

3.1.1 Jälitustoimingute tegemise üldtingimused

Kriminaalmenetluse seadustiku § 126¹ sätestab üldised alused jälitustoimingute tegemiseks. Paragrahvi lõige 1 sõnastab ka jälitustoimingu definitsiooni, milleks on isikuandmete töötlemine seaduses sätestatud ülesannete täitmiseks eesmärgiga varjata andmete töötlemise fakti ja sisu andmesubjekti eest.

Jälitustoiminguga kogutud teavet saab kriminaalmenetluses tõendina kasutada KrMS § 126¹ lg 4 kohaselt ainult siis kui jälitustoimingu loa taotlemisel ja andmisel ning jälitustoimingu tegemisel on järgitud seaduse nõudeid. Jälitustoimingu tegemisel peab KrMS § 126¹ lg 3 kohaselt järgima, et ei ohustataks isiku elu ja tervist, põhjendamatult vara ja keskkonda ega riivataks põhjendamatult muid isikuõigusi. Seega ei tohi jälitustoimingute teostamisel mitte mingil juhul ohustada isiku elu ja tervist, põhjendatud juhtudel võib ohustada vara ja keskkonda ning riivata muid isikuõigusi. Lisaks on jälitustoimingute tegemise kohta sätestatud üldsõnalised nõuded iga toimingu kohta käivas paragrahvis eraldi, mida on eelnevas peatükis täpsemalt kirjeldatud.

3.1.1.1 Jälitustoimingute load

Jälitustoimingute tegemiseks lubade taotlemise ja andmise protsessi saab lugeda korraliseks ja erakorraliseks ehk edasilükkamatutel juhtudel lubade andmiseks. Korraline jälitustoimingute lubade taotlemise ja andmise protseduur on kirjeldatud KrMS § 126⁴ lõikes 1, mille kohaselt tohib jälitustoimingut teostada kas prokuratuuri või eeluurimiskohtuniku kirjaliku loa alusel, kusjuures eeluurimiskohtuniku määrus eeldab prokuratuuri põhjendatud taotlust. Prokuratuuri kirjalikku luba nõuavad KrMS § 126⁵ lg 1 kohaselt varjatud jälgimine, võrdlusmaterjali varjatud kogumine ja esmauuringute tegemine, asja varjatud läbivaatus ja asendamine ning KrMS § 126⁹ lg 2 kohaselt politseiagendi kasutamine. Eeluurimiskohtuniku lubavat määrust nõuavad kõik ülejäänud jälitustoimingud ehk postisaadetise varjatud läbivaatus KrMS § 126⁶ lg 5 kohaselt, teabe salajane pealtkuulamine- või vaatamine KrMS § 126⁷ lg 3 kohaselt ja kuriteo matkimine KrMS § 126⁸ lg 3 kohaselt. Erakorralist ehk edasilükkamatutel

juhtudel jälitustoimingute lubade taotlemist ja andmist reguleerivad KrMS § 126⁴ lõiked 2-4. KrMS § 126⁴ lg 2 kohaselt võib edasilükkamatul juhul teha prokuratuuri luba nõudva jälitustoimingu taasesitamist võimaldaval viisil antud prokuratuuri loal. Nimetatud luba tuleb 24 tunni jooksul alates jälitustoimingu alustamisest vormistada kirjalikult. KrMS § 126⁴ lg 3 lubab edasilükkamatul juhul teha kohtu luba nõudva jälitustoimingu kohtu taasesitamist võimaldaval viisil antud loal. Seda ainult siis, kui tegemist on vahetu ohuga isiku elule, kehalisele puutumatusel, füüsilisele vabadusele või suure väärtusega varalisele hüvele ning loa taotlemine või vormistamine ei ole õigel ajal võimalik. Edasilükkamatul juhul antud kohtu lubade puhul tuleb kirjalik taotlus ja luba vormistada 24 tunni jooksul alates jälitustoimingu alustamisest. Erakorraliselt antud jälitustoimingu luba on vormivaba, kuid peab kindlasti olema taasesitatav. Kuna hilisemaseks jälitustoimingu loa kontrollimiseks on oluline selle sisu ehk milliste andmete alusel ja asjaoludel luba anti, mitte vorm, siis sobivad nii vabas vormis kirjalik luba või nõusolek paberil, e-kiras või SMS lühisõnumis, aga ka näiteks helisalvestatud suuline luba.¹²⁵ Tähele tuleb panna seda, et edasilükkamatul juhul on jälitustoimingute tegemine lubatud vaid kriminaalmenetluse raames¹²⁶. Igal juhul peab erakorraliselt antud jälitustoimingu loas märkima KrMS § 126⁴ lg 4 kohaselt loa andja, loa andmise kuupäeva ja kellaaja, jälitustoimingu, milleks luba antakse, isiku nime, kelle suhtes jälitustoiming tehakse (kui see teada on) ja jälitustoimingu loa tähtaja. Erakorralise jälitustoimingu loa tähtajale seab piirid kirjaliku taotluse ja loa vormistamiseks KrMS § 126⁴ lõigetes 2 ja 3 kehtestatud ajaline piir. Nagu eelnevalt mainitud peab hiljemalt 24 tunni möödudes erakorralise jälitustoimingu tegemise alustamisest olema vormistatud nõuetekohane jälitustoimingu luba ja vajadusel ka taotlus. Seega saab maksimaalselt anda jälitustoimingu erakorraliseks tegemiseks loa 24 tunniks arvates jälitustoimingu alustamisest, kuid kohtul on tähtaja üle otsustusõigus ja ta võib anda ka lühema tähtaja.¹²⁷

Jälitustoiminguks antakse luba enamasti kuni kaheks kuuks korraga, mida võib kuni kahe kuu kaupa pikendada. Nii antakse luba KrMS § 126⁵ lg 1 alusel varjatud jälgimiseks, võrdlusmaterjali varjatud kogumiseks ja esmauuringute tegemiseks ning asja varjatud läbivaatuseks ja asendamiseks, § 126⁶ lg 5 alusel postisaadetise varjatud läbivaatuseks, § 126⁷ lg 3 alusel teabe salajaseks pealtkuulamiseks või –vaatamiseks ning § 126⁸ lg 3 alusel kuriteo matkimiseks korraga kuni kaheks kuuks. Erandiks on

¹²⁵ Kriminaalmenetluse seadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu seletuskiri (175 SE), lk 14. Arvutivõrgus: <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/86dde8ff-c50e-48ba-a39e-a325fe15a3f0> (17.03.2019).

¹²⁶ Samas, lk 16.

¹²⁷ Samas, lk 16-17.

politseiagendi kasutamine, mille jaoks antakse luba KrMS § 126⁹ lg 2 kohaselt korruga kuni kuueks kuuks. Nimetatud jälitustoimingute teostamiseks antud lubasid võib pikendada korruga kuni kahe kuu kaupa, välja arvatud politseiagendi kasutamine, mille jaoks antud luba võib pikendada korruga kuni kuue kuu kaupa. Seejuures tuleb tähele panna, et kõikide jälitustoimingute osas kehtib KrMS § 126⁴ lõikest 6 tulenev reegel, et jälitustoimingute kestus ühe konkreetse isiku suhtes ei tohi ühes menetluses ületada üht aastat. Erandjuhtudel on riigi peaprokuröri pädevus anda luba või taotleda kohtult luba jälitustoimingu tegemiseks kestusega üle ühe aasta. Seletuskirja kohaselt tohib ühe isiku suhtes teostada jälitustoiminguid maksimaalselt ühe aasta jooksul sõltumata sellest, kas neid tehakse kriminaalmenetluse raames, kuriteo ettevalmistamise kohta teabe kogumiseks või konfiskeerimismenetluse raames. Samas rõhutatakse seletuskirjas, et üheaastast tähtaega arvestatakse ühes menetluses ehk juhul, kui ühe isiku suhtes tehakse jälitustoiminguid erinevates menetlustes, tähtaegu ei liideta.¹²⁸

3.1.1.2 *Ultima ratio põhimõte*

Jälitustoimingu teostamiseks lubade andmisel peavad nii prokurör kui eeluurimiskohtunik järgima täpselt KrMS § 126¹ lg 2 toodud nõudeid. KrMS § 126¹ lg 2 kohaselt on jälitustoimingute tegemine lubatud, kui andmete kogumine muude toimingutega või tõendite kogumine muude menetlustoimingutega ei ole võimalik, ei ole õigel ajal võimalik või on oluliselt raskendatud või kui see võib kahjustada kriminaalmenetluse huve. Nimetatud säte väljendab *ultima ratio* nõuet jälitustoimingute läbiviimisel ja toob välja kolm erinevat juhtu, millal jälitustoimingute tegemine võib nii kriminaalmenetluse eelselt, tagaotsimiseks kui kriminaalmenetluses kõne alla tulla. Esimene neist juhtudest on, et teabe või tõendite kogumine pole ilma jälitustoiminguteta üldse võimalik. Selline alus jälitustoimingute tegemiseks võib kõne alla tulla näiteks väga rakse peitkuritegevuse puhul, kus puuduvad võimalikud ütluste andmisest huvitatud tunnistajad ja kannatanud ning kuriteo iseloomust ja arvatavate toimepanijate isikutest tulenevalt on kuriteo toimepanemine ülimalt konspireeritud. Teine võimalus on jälitustoiminguid teostada siis, kui muude toimingutega pole võimalik teavet või tõendeid koguda õigeaegselt või on see oluliselt raskendatud. Siia kategooriasse peaksid eelkõige kuuluma juhud, kus info või tõendite kogumine on aegkriitilise tähtsusega. Näiteks võivad siia kuuluda erinevad juhud, kus positsioneerimise (varjatud jälgimisega) on vaja kindlaks teha kellegi asukoht, ära hoida

¹²⁸ Seletuskiri kriminaalmenetluse seadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu, millega laiendatakse kannatanute õigusi kriminaalmenetluses, juurde (80 SE), lk 22.

kuritegu või tabada just kuriteo toimepannud isik. Kolmandaks on lubatud jälitustoiminguid teha, kui teabe või tõendite kogumine võib kahjustada kriminaalmenetluse huve. Nimetatud alus on seotud olukorraga, kus tõendite kogumine ilma jälitustoiminguteta on võimatu. Nimelt on raskete peitkuritegude puhul tõenäoline, et tõendite kogumisel niinimetatud tavaliste menetlustoimingutega, näiteks tunnistajate ülekuulamisega, ei suudeta menetlust kahtlustatavate eest varjatuna hoida. KrMS § 214 lg 1 keelab küll kohtueelse menetluse andmete avaldamise ilma prokuratuuri loata, kuid kahjuks puuduvad õiguskaitseorganitel täna viisid, kuidas takistada näiteks tunnistajat talle ülekuulamisel avaldatud teavet edasi rääkimast. Riigikohus on niinimetatud maadevahetuse kriminaalasjas asunud seisukohale, et arvestades kuriteokahtluse sisu peab menetleja arvestama ka sellega, et teostades avalikke menetlustoiminguid nagu tunnistajate ülekuulamine ja läbiotsimised, saavad võimaliku kuriteo toimepanijad kuriteokahtlusest tõenäoliselt teada, mis edaspidi võib välistada jälitustoimingute teostamise võimaluse.¹²⁹ Riigikohus on määruses nr 3-1-1-112-16 asunud seisukohale, et KrMS § 126¹ lg 2 mõttes võib kriminaalmenetluse huvide kahjustumisega olla tegemist eeskätt siis, kui jälitustoimingutest loobumisega kaasnev tõendite kogumise ebaõnnestumise risk, arvestades erakordselt suurt avalikku menetlushuvi kuriteo avastamise vastu, on ühiskondlikus plaanis talumatu.¹³⁰ Seega on vajalik võimalus koguda tõendeid jälitustoimingutega juhul, kui muude toimingute kasutamine tooks kaasa kriminaalmenetluse enneaegse avalikuks tuleku ja raskendaks koos sellega erakordselt suure avaliku menetlushuviga kuriteo tõendamist oluliselt.

Eerik Kergandberg on 2005. aastal väljendanud *ultima ratio* põhimõtet läbi põhiõiguste riive ulatuse märkides, et *ultima ratio* põhimõttest lähtuvalt on jälitustegevus lubatud ainult siis, kui taotletavat eesmärki pole võimalik saavutada põhiõigusi vähem riivaval viisil.¹³¹

Riigikohus on varasemalt korduvalt kirjeldanud, millistele põhjendamisstandarditele peavad jälitustoimingu teostamiseks antavad load vastama.¹³²

Oluline on, et load oleksid jälitustoimingu tegemise vajaduse osas selgelt ja arusaadavalt põhjendatud. Loas peab selgelt näitama, millistest konkreetse kriminaalasja tehioledust lähtudes on kohtul või prokuratuuril tekkinud veendumus, et jälitustoiminguid kasutamata pole võimalik või õigeaegselt võimalik tõendeid koguda

¹²⁹ RKKKo 3-1-1-14-14, p 788.

¹³⁰ RKKKm 3-1-1-112-16, p 30.

¹³¹ Kergandberg, E. Natuke privaatsusest ja mõnevõrra enam selle jälitustegevuslikust riivist isikuandmeid töötleva Eesti avaliku võimu poolt. *Juridica* 2005/8, lk 551.

¹³² Vaata näiteks RKKKo 1-17-7077/14 p-d 70-73, RKKKm 3-1-1-112-16 p-d 28-33, RKKKo 3-1-1-3-15 p-d 10-11, RKKKo 3-1-1-68-14 p 22.3 ja RKKKo 3-1-1-14-14 p-d 765-798.

või miks on tõendite kogumine oluliselt raskendatud või kahjustab kriminaalmenetluse huve. Nii ei tohi loas toodud põhjendused jälitustoimingu vajalikkusest olla umbmäärased ja deklaratiivsed keskendudes ainult uuritava kuriteoliigi, kuriteo ohtlikkuse ja õiguskorra kaitsmise vajaduse kirjeldamisele, vaid peavad olema seostatud konkreetse kriminaalmenetluse asjaoludega. Samuti peab loas selgitama, millistest konkreetse kriminaalasja asjaoludest nähtub põhjendatud kuriteokahtluse olemasolu.¹³³ Riigikohtu kriminaalkolleegium on *ultima ratio* põhimõtte järgimise nõudeid selgitades oma 23.02.2017 määruses nr. 3-1-1-112-16 asunud seisukohale: „Prokuratuuri kui kohtueelse menetluse juhi ülesanne on selgitada oma taotluses kohtule faktipõhiselt ja arusaadavalt, miks on konkreetses asjas vältimatult vaja koguda tõendeid jälitustoimingutega. Selline selgitus ei pea olema kuigivõrd mahukas, keeruliselt sõnastatud ega sisaldama mingeid kindlaid väljendeid, vaid selles tuleb kajastada faktidel rajanevaid põhjusi selle kohta, miks ei ole konkreetses kriminaalasjas jälitustoiminguid tegemata võimalik oluliste raskusteta või õigel ajal tõendeid koguda. Seejuures leiab kolleegium, et kohtu põhjendus jälitustoimingu vajalikkuse kohta võib mh tugineda ka prokuratuuri taotluse asjakohastel argumentidel, kui need kajastuvad kohtumääruse tekstis.”¹³⁴ Seega on praegu kehtiv seisukoht, et eelkõige on jälitustoimingute teostamise vajaduse selgitamise ja põhjendamise kohustus prokuratuuril ning kohus võib loas tugineda prokuröri põhjendustele, kuid prokuröri argumentid peavad kajastuma määruse tekstis ning lihtsast deklaratatsioonist, et kohus nõustub prokuröri põhjendustega, ei piisa.¹³⁵

Siiski ei pea *ultima ratio* esinemise sisustamisel näitama, et teiste tõendikogumisviiside kasutamine on tõsikindlalt välistatud, vaid piisab, kui konkreetse juhtumi asjaolusid arvestades on mõistlik seda eeldada. Samuti ei ole menetlejal kohustust enne jälitustoimingute tegemiseks loa taotlemist realselt püüda tõendeid koguda teiste menetlustoimingutega, sest see võib edaspidi muuta jälitustoimingu tegemise sisutuks.¹³⁶ Praegu kehtiva KrMS § 126¹ lg 4 kohaselt on jälitustoiminguga saadud teave tõend ainult siis, kui jälitustoimingu loa taotlemisel ja andmisel ning jälitustoimingu tegemisel on järgitud seaduse nõudeid. Sätte sõnastusest tuleneb, et kui üks eelnimetatud jälitustoimingu seaduslikkuse eeldustest on täitmata, sealhulgas jälitustoiminguks loa andnud prokuröri või kohtuniku eelkirjeldatud standardist lähtudes

¹³³ RKKKo 1-17-7077/14, p-d 70-72.

¹³⁴ RKKKm 3-1-1-112-16, p 32.

¹³⁵ RKKKo 3-1-1-14-14, p 772.

¹³⁶ Samas, p 773.

ebapiisavad põhjendused *ultima ratio* esinemise sisustamisel, ei tohi jälitustoiminguga saadud teabe kasutamist tõendina lubada.

3.1.1.3 Vormistamine

KrMS § 126¹⁰ lg 1 kohaselt vormistatakse jälitustoiminguga saadud teabe alusel jälitustoimingu protokoll, kuhu sama lõike punkti 6 kohaselt kantakse jälitustoiminguga kogutud teave, mis on jälitustoimingu eesmärgi täitmiseks või kriminaalasja lahendamiseks vajalik. KrMS § 126¹⁰ lg 3 alusel vormistatakse vajadusel jälitustoimikusse jälitustoiminguga kogutud teabe alusel jälitustoimingu kokkuvõte. Paratamatult kogutakse jälitustoimingu käigus muud menetluse jaoks ebavajalikku informatsiooni, sest võimatu on toimingu tegemise ajal ennustada, kellele isik helistama või kellega suhtlema hakkab ning kuhu täpselt ta järgmisena suundub. Seepärast on väga oluline, et jälitustoimingu protokollis kantaks ainult menetluses tähtsust või tõendiväärtust omav info. Nimelt kujutab jälitustoimingu läbiviimine endast suurt eraelu- ja perekonnaelu puutumatuset, kuid see oleks veelgi ulatuslikum, kui jälitustoimingu protokollis kantaks ebavajalikku info. KrMS § 126¹² lg 7 kohaselt peab kriminaaltoimiku avaldamisel seal säilitatava jälitustoiminguga kogutud teabe hulgast eemaldama või kinni katma andmed isikute kohta, kes ei olnud selles kriminaalmenetluses süüdistatavad ning kelle perekonna- või eraelu puutumatus jälitustoiminguga oluliselt riivati ning kelle õigusi või vabadusi võidakse avalikustamisega oluliselt kahjustada. Nimetatud sätte alusel eemaldatakse või kaetakse kinni ainult teave, mis on kogutud kõrvaliste isikute kohta, mitte aga teave, mis on kogutud küll süüdistatava kohta, kuid millel pole tõendiväärtust. Täielikult ei ole võimalik ebavajaliku informatsiooni kogumist vältida tulenevalt asjaolust, et jälitustoimingu käigus pole võimalik teise isiku tulevast tegevust ja käitumist enne selle välismaailmas avaldamist ette ennustada. Seepärast on oluline, et jälitustoimingu protokollides talletataks ainult jälitustoimingu eesmärgi täitmiseks või kriminaalasja tõendamiseks vajalik informatsioon, et vältida isikuandmete liigset avalikustamist ja samas ka ennetavalt vähendada tulevast eemaldamis- ja kinnikatmistööd. Samuti minimeeritakse sellega jälitustoimingu käigus juba toimunud era- ja perekonnaelu riive suurenemist läbi andmete avalikustamise kriminaaltoimiku avalikuks muutumisel. Jälitustoimingu protokollile lisatavatele teabetalletustele on kõrvalise ebavajaliku informatsiooni sattumine ja jäämine paratamatu, sest teabetalletused peab protokollide juurde lisama originaalkujul, et tagada protokollis kantud informatsiooni õigsuse hilisem

kontroll. Teabetalletusel oleva informatsiooni avalikustamise eest saab isik end aga KrMS § 126¹² lg 5 alusel kaitsta, sest isikul, kelle põhiõigusi teabetalletus riivab, on selle sätte alusel õigus taotleda teabetalletuse hävitamist peale kohtuotsuse jõustumist.

3.1.2 Jälitustoimingute teostajad

KrMS § 126¹ lg 5 alusel tehakse jälitustoiminguid jälitusasutuste ja nende hallatavate asutuste, jälitustoimingute tegemiseks volitatud asutuste, allüksuste ja töötajate, politseiagentide, variisikute ja salajasele koostööle kaasatud isikute kaudu. Sama paragrahvi lõike 6 kohaselt võib kriminaalasjas jälitustoimingute tegemisse kaasata ka Riigikogu ning valla- ja linnavolikogu liikme, kohtuniku, prokuröri, advokaadi ja vaimuliku, Riigikogu valitava ja nimetatava ametiisiku nende nõusolekul ning alaealise isiku tema seadusliku esindaja nõusolekul. Eelnimetatud isikute kaasamiseks on vaja eeluurimiskohtuniku luba ja neid võib kaasata üksnes juhul, kui nad on samas kriminaalasjas menetlusosalised või tunnistajad või kui kuritegu on suunatud nende või nende lähedase vastu. Nende kahe sätte sõnastusest tuleneb, et eelistatult peaksid jälitustoiminguid läbi viima jälitusasutuste ametnikud, variisikud või salajasele kaastööle kaasatud isikud. Samas ei ole keelatud vajadusel kaasata kriminaalmenetluse raames teostatavatesse jälitustoimingutesse sama kriminaalaja menetlusosalisi. Jälitustoimingute regulatsioon seda küll selgesõnaliselt ei sätesta, kuid see tuleneb KrMS § 126¹ lg 6 sõnastusest. Nimelt on loogiline, et kui sättes nimetatud isikuid võib kaasata jälitustoimingutesse nende nõusolekul, siis peaks seda saama teha ka menetlusosaliste puhul, kelle puhul pole tegemist KrMS § 126¹ lg 6 nimetatud isikuga. Samas kriminaalasjas menetlusosalise või tunnistaja jälitustoimingusse kaasamine avardab ja muudab jälitusasutuste võimalusi kuritegude, eriti korruptsioonikuritegude, menetlemisel.¹³⁷ KrMS § 126¹ lg 6 järgi võib jälitustoimingusse kaasata ka alaealise tema seadusliku esindaja nõusolekul ja eeluurimiskohtuniku loal. Jälitustoimingusse teiste, kui KrMS § 126¹ lõikes 5 nimetatud isikute, kaasamisel tuleb isikult võtta nõusolek jälitustoiminguks osalemiseks. Siinkohal on oluline mainida, et alaealise jälitustoimingusse kaasamise korral peab alaealine ise samuti andma nõusoleku jälitustoimingu osalemiseks ning aru saama jälitustoimingu sisust, eesmärkidest ja saladuse hoidmise kohustusest. Seega saab kriminaalmenetluslikku jälitustegevusse

¹³⁷ Kriminaalmenetluse seadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu seletuskiri (175 SE), lk 8.

kaasata lisaks KrMS § 126¹ lõigetes 5 ja 6 nimetatud isikutele ka teisi isikuid, eelkõige samas kriminaalasjas menetlusosalist.

Siinkohal on oluline selgitada, kes on politseiagent, variisik ja salajane kaastöötaja ja kuidas nad üksteisest erinevad. Politseiagent on KrMS § 127⁹ lg 1 alusel isik, kes kogub muudetud identiteeti kasutades jälitustoimingutega teavet kuriteo ettevalmistamise kohta selle avastamise ja tõkestamise eesmärgil, kogub teavet konfiskeerimismenetluses või kogub teavet kuriteo kohta kriminaalmenetluses.¹³⁸ Politseiagent ei pea olema ilmtingimata politseiametnik. Politseiagendi kasutamisel seisneb varjatus eelkõige toimingu läbiviija identiteedi ja tegelike kavatsuste varjamises.¹³⁹ PPVS § 7⁵⁶ lg 1 alusel võib politsei jälitustoimingute tegemiseks, nende tegemise tagamiseks või teabe kogumiseks kasutada variisikut. Sama paragrahvi lõike 4 kohaselt on politseiametnikust variisikul kõik politseiametniku kohustused niivõrd, kui see ei too kaasa muudetud identiteedi paljastamist. Säte annab mõista, et variisikud võivad olla lisaks politseiametnikele ka muud isikud, kuid ei täpsusta, kes. Samuti ei sisalda säte variisiku mõiste definitsiooni. Ainsa variisiku mõiste definitsiooni leiab kaitseväge korralduse seaduse (KKS) § 37³ lõikest 3, mis sätestab: „Variisik käesoleva seaduse tähenduses on tegevväelane, kes teenistussuhte varjamise või muudetud identiteedi abil aitab tagada teesklemise varjatust.”¹⁴⁰ Sama paragrahvi lõike 5 kohaselt on variisikul kõik tegevväelase õigused ja kohustused, niivõrd kui see ei too kaasa muudetud identiteedi paljastamist. Sätete mõttest järeldub, et kaitseväes kasutatavad variisikud saavad olla ainult tegevväelased. Siiski ei saa siinkirjutaja arvates laiendada KKS-is toodud regulatsiooni mõtet variisiku kohta ka politseis ja kaitsepolitseis kasutatavatele variisikutele, sest KKS sätestab selgesõnaliselt variisiku regulatsiooni ainult kaitseväge korralduse seaduse mõttes ja PPVS-i vastavate sätete mõttest on aru saada, et variisikute ringi ei soovita piirata ainult politseiametnikega. PPVS § 7⁵¹ lõigete 1 ja 2 kohaselt võib jälitustoimingutesse kaasata salajase kaastöötaja ehk isiku, kelle koostöö politseiga pole kolmandatele isikutele teada. Sätete mõttest tuleneb, et salajane kaastöötaja teeb politseiga koostööd, kuid pole teenistus- või töösuhte kaudu politseiga seotud. Eelnevast tuleneb, et salajane kaastöötaja erineb politseiagendist ja variisikust selle poolest, et ei saa kindlasti olla politseiametnik. Samuti on oluliseks erinevuseks, et salajasele koostööle kaasatud isik kogub informatsiooni oma identiteeti varjamata. Nii politseiagent kui variisik võivad olla ametnikud, kuid ei pea seda olema ning nende puhul muudetakse nende identiteeti tegeliku identiteedi ja kavatsuste varjamiseks.

¹³⁸ Politseiagendi kohta täpsemalt vaata alapeatükist 2.2.5.

¹³⁹ Laos, S. Kriminaalmenetluse seadustiku § 110 kommentaar, komm 5.

¹⁴⁰ Kaitseväge korralduse seadus. - RT I, 29.05.2018, 2.

Salajast kaastöötajat saab kasutada nii kriminaalmenetluslike läbiviimisel kui ka avaliku korra kaitseks teostatavate jälitustoimingute läbiviimisel. Samuti saab politseiagenti ja variisikut kasutada nii kriminaalmenetluslike kui avaliku korra kaitseks teostatavate jälitustoimingute läbiviimiseks. Kuigi kriminaalmenetluse seadustiku seletuskirja kohaselt on politseiagenti ja variisiku peamiseks erinevuseks, et politseiagenti kasutatakse konkreetses kriminaalmenetluses tõendi kogumiseks ja variisikuid seevastu kasutatakse kriminaalmenetluse väliselt¹⁴¹, pole väide päris tõene, sest nii variisikut kui politseiagenti saab kasutada nii kriminaalmenetluslike kui kriminaalmenetluse väliste jälitustoimingute läbiviimisel. Eeltoodust tuleneb tõsiasi, et tegelikkuses pole politseiagendil ja variisikul kriminaalmenetlusõiguse aspektist sisulisi erinevusi ning ainus nendevaheline erinevus seisneb selles, et politseiagenti kasutamine on kriminaalmenetluse seadustikus sätestatud eraldi jälitustoiminguna.

Eelnevale tuginedes tuleb järeldada, et kriminaalmenetluse seadustiku alusel teostatavates jälitustoimingutes võivad kõik jälitusasutused kasutada lisaks oma ametnikele variisikuid, salajasele koostööle kaasatud isikuid, muid isikuid ja kriminaalmenetluses ka menetlusosalisi. PPA ja KAPO võivad, välja arvatud tagaotsimismääruse täitmisel, kasutada ka politseiagenti.

3.2 Teabehange

3.2.1 Teabehanke üldtingimused

JAS § 2 lg 1 kohaselt on julgeolekuasutuste tegevuse üldine eesmärk tagada riigi julgeolek põhiseadusliku korra püsimisega mittesõjaliste ennetavate vahendite kasutamise abil ning julgeolekupoliitika ja riigikaitseks vajaliku teabe kogumine ja töötlemine.

Julgeolekuasutuste tegevuse põhimõtted on sätestatud julgeolekuasutuste seaduse paragrahvis 3. Nimetatud sätte kohaselt kogub ja töötleb julgeolekuasutus teavet lähtudes põhimõtetest, et teabe kogumise ja töötlemise viis, ulatus ning kohalduvad korralduslikud tehnilised kaitsemeetmed ei või kahjustada isiku põhiõigusi ülemäära võrreldes julgeolekuasutuste taotletava eesmärgiga (JAS § 3 lg 1 p 1); teabe kogumise ja töötlemisega ei või ohustada isiku elu ja tervist, põhjendamatult ohustada vara ja

¹⁴¹ Kriminaalmenetluse seadustiku ja teiste seaduste muutmise seaduste eelnõu seletuskiri (286 SE), lk 10.

keskkonda ega põhjendamatult riivata muid põhiõigusi (JAS § 3 lg 1 p 2); teavet töödeldakse ja säilitatakse nii kaua, kui see on vajalik julgeolekuasutuste ülesande täitmiseks ja kooskõlas julgeolekuasutuste tegevuse eesmärgiga (JAS § 3 lg 1 p 3); teavet kogutakse ja töödeldakse viisil, mis tagab selle turvalisuse (JAS § 3 lg 1 p 4); julgeoleuasutus kasutab ainult oma ülesannete täitmiseks vajalikke abinõusid ja valib mitme võimaliku abinõu olemasolul sellise, mis isikute põhiõigusi võimalikult vähe piirab ja ei piira üksikisiku põhiõigusi ülemääraselt, võrreldes julgeolekuasutuse taotletava eesmärgiga (JAS § 3 lg 2).

Võrreldes JAS §-s 3 ja KrMS §-s 126¹ nimetatud toimingute tegemise üldisi aluseid, on näha, et osaliselt on nii jälitustoimingute kui teabehanketoimingute tegemise põhimõtted samad, eriti osas, mis puudutab isikute põhiõiguste piiramist. Nii ei või KrMS § 126¹ lg 3 ja JAS § 3 lg 1 p 2 kohaselt kummagi seaduse alusel tehtavate toimingutega ohustada isiku elu ja tervist, põhjendamatult ohustada vara ja keskkonda ega põhjendamatult riivata muid põhiõigusi. Samas on KrMS § 126¹ lg 2 sätestatud selgesõnalise *ultima ratio* põhimõtte asemel julgeolekuasutuste seaduse § 3 lg 1 p 1 ja lg 2 kasutatud üldisemat proportsionaalsuse põhimõtet. Seega ei saa väita, et julgeolekuasutuste seaduse alusel teostatavate toimingute teostamise põhimõtted on jälitustoimingute teostamise põhimõtetega samasugused.

Samuti ei leidu julgeolekuasutuste seaduses jälituslike teabehanketoimingute teostamise maksimaalset ajapiirangut, nagu see on sätestatud KrMS § 126⁴ lõikes 6. Nimetatud erinevus võib tuleneda sellest, et julgeolekuasutuste seaduse alusel ära hoitavad ja tõkestavad kuriteod kujutavad endast riigi julgeolekule ja põhiseaduslikule korrale niivõrd suurt ohtu, et jälituslike teabehanketoimingute teostamise piiramine konkreetse tähtajaga võib takistada nende kuritegude õigeaegset ja efektiivset ärahoidmist ja tõkestamist. Selline olukord riivab aga oluliselt ulatuslikumalt isiku eraelu puutumatumust, sest teoreetiliselt on võimalik JAS alusel isiku suhtes jälituslikke teabehanketoiminguid teostada piiramatult. Seda enam on siinkirjutaja arvates oluline, et jälituslike teabehanketoimingute teostamisel järgitaks rangelt JAS § 3 lg 2 nimetatud proportsionaalsuse põhimõtet.

3.2.1.1 Teabehanketoimingute teostamise load

Julgeolekuasutuste seaduse §§-s 25 ja 26 ning §-s 28 nimetatud määruste alusel teostatavate jälituslike toimingute teostamiseks lubade saamine on sarnaselt kriminaalmenetluse seadustikule jaotatud korraliseks ja erakorraliseks menetluseks.

Korralisel loa taotlemisel tuleb julgeolekuasutuse juhil JAS § 27 lg 1 ja 2 alusel toimingute jaoks, millega piiratakse isiku õigust sõnumi saladusele ehk postisaadetise varjatult läbivaatamiseks, elektroonilise side võrgu kaudu edastatava või muu teabe pealtkuulamiseks, -vaatamiseks ja salvestamiseks ning muul viisil edastatava teabe pealtkuulamiseks, -vaatamiseks ja salvestamiseks (JAS § 25), ning varjatud sisenemiseks (JAS § 26 lg 3 p 5) esitada põhjendatud kirjalik taotlus halduskohtu esimehele või tema määratud halduskohtunikule. Loa andmisele kohaldatakse halduskohtumenetluse seadustiku haldustoiminguks loa andmise sätteid, luba võib anda kuni kaheks kuuks ning loas tuleb konkreetselt nimetada õiguste piiramise viis.

Ülejäänud toimingute teostamise jaoks, millega piiratakse isiku õigust kodu, perekonna- või eraelu puutumatusse, pole JAS kohaselt kohtu luba vaja. Nimelt saab JAS § 26 lg 3 punktides 2-4 ja 6 nimetatud toiminguid JAS § 27 lg 3 alusel teha julgeolekuasutuse ametnik julgeolekuasutuse juhi või tema poolt volitatud ametniku otsuse alusel. JAS § 26 lg 3 punktides 2-4 ja 6 sätestatud kohtu luba mittenoetavad toimingud on varjatud jälgimine, isikusamasuse varjatud tuvastamine, elektroonilise side võrgu kaudu edastatavate sõnumite edastamise fakti, kestuse, viisi ja vormi ning edastaja või vastuvõtja isikuandmete ja asukoha kohta andmete kogumine ja asja varjatud läbivaatamine ning vajadusel selle muutmine, rikkumine või asendamine. Otsus kehtib kuni kaks kuud. Seaduses pole nimetatud otsusele ette nähtud vorminõudeid, mistõttu võib iseenesest tegemist olla ka suulise otsusega, kuid hilisema toiminguga seaduslikkuse kontrolli hõlbustamiseks tuleks otsus siiski kirjalikult vormistada ja seda ka põhjendada. Kuigi otsuse põhjendamine pole sõnaselgelt nõutud, kehtivad siiski JAS § 26 lõikes 2 nimetatud toimingute teostamise alused, milleks riigi julgeoleku tagamine või kuriteo tõkestamine, kui on olemas piisavad andmed ettevalmistatava või toimepandava kuriteo kohta, ja JAS § 3 lg 2 sätestatud proportsionaalsuse põhimõte. Õiguskantsler tuvastas oma Aastaülevaates 2016/2017, et julgeolekuasutustes on sätestatud selge mitmetasandiline asutusesisene kontroll julgeolekuasutuste seaduse alusel toimuva tegevuse üle ning et asutusesiseste juhenditega on kindlaks määratud ametnike kohustused ja vastutus ning üldised nõuded teabehanketoimingute tegemiseks vajalike dokumentide vormistamise, registreerimise ja hoidmise kohta. Õiguskantsler pidas

nimetatud reeglistiku olemasolu inimeste õiguste tagamiseks väga oluliseks ning ei tõdenud, et kehtiv julgeolekuasutuste asutusesisene kontroll teabehanketoimingute teostamisel oleks inimeste põhiõiguste tagamiseks ebapiisav.¹⁴² Kuigi siinkirjutaja usaldab õiguskantsleri tõdemust, et julgeolekuasutustes kehtiv asutusesisene reeglistik ja kontroll on inimeste põhiõiguste kaitseks piisav, peab töö autor siiski oluliseks märkida, et igasuguste jälituslike toimingute läbiviimisel peaks kuritarvituste vältimiseks olema vajalik toimingu teostajast eraldiseisva institutsiooni luba. Samas aastakokkuvõttes märkis õiguskantsler: „Kehtiv õigus ja praktika jätavad äärmiselt vähe võimalusi selleks, et julgeolekuasutuste teabehanke juhtumid jõuaksid kõrgema astme kohtute kontrolli alla. /.../ Seda olulisem on, et toimingu lubamist ja tegemist kaalutaks põhjalikult ning see oleks hiljem ka tuvastatav. See välistab võimaliku meelevaldsuse kahtluse ka siis, kui kohtulik järelkontroll on sisuliselt olematu.”¹⁴³ Tulenevalt asjaolust, et teabehanketoimingute puhul on kohtulik järelkontroll kehtivas õiguses sisuliselt olematu, peaks seadusandja tõsiselt kaaluma JAS § 26 lg 3 punktide 2-4 ja 6 alusel teostatavate toimingute jaoks loa andmist julgeolekuasutustest eraldiseisva institutsiooni poolt. EIK on lahendis *Roman Zakharov vs Venemaa* korranud salajase pealtkuulamise kohta käivat seisukohta, et konventsiooniga on kohtuvälise asutuse poolt salajaseks pealtkuulamiseks loa andmine kooskõlas ainult siis, kui see asutus on toimingut läbiviivast asutusest piisavalt eraldiseisev.¹⁴⁴ Arvestades, et Eestis on teabehanketoimingute kohtulik järelkontroll sisuliselt olematu, peaks EIK eelnimetatud lahendis väljendatud seisukoht luba andva institutsiooni ja toimingut täideviiva institutsiooni lahus hoidmisest rakenduma kõikidele jälituslikele teabehanketoimingutele. Kui seadusandja leiab, et tulenevalt riigi julgeolekut puudutava informatsiooni tundlikkusest pole mõistlik lubade andmise protsessi veel üht institutsiooni Prokuratuuri näol kaasata, võiks JAS § 26 lg 3 punktides 2 ja 6 sätestatud varjatud jälgimise ja asja varjatud läbivaatamise ning asendamise teabehanketoimingute teostamiseks kaaluda loa andmist halduskohtu poolt. Selliselt isikute eraelu kaitse kõrgemal tasemel tagab suurema usalduse julgeolekuasutuste vastu ja maandab kuritarvituse riski hetkel kohtu luba mittenõudvate jälituslike teabehanketoimingute teostamise osas.

¹⁴² Õiguskantsleri Aastaülevaade 2016/2017. Isikuandmete varjatud töötlemine. Kontrollkäigud julgeolekuasutustesse. Arvutivõrgus: <https://www.oiguskantsler.ee/ylevaade2017/teemad> (20.04.2019).

¹⁴³ Õiguskantsleri Aastaülevaade 2016/2017. Isikuandmete varjatud töötlemine. Teabehanketoimingute load.

¹⁴⁴ EIKo *Roman Zakharov vs Venemaa*, p 58-59.

Erakorraliselt saab edasilükkamatutel juhtudel halduskohtu luba nõudvate toimingute jaoks luba taotleda JAS § 27 lg 2¹ kohaselt, mille alusel võib postisaadetise varjatult läbi vaadata, elektroonilise side võrgu kaudu edastatavat või muud teavet pealt kuulata, vaadata ja salvestada ning muul viisil edastatavat teavet pealt kuulata, vaadata ja salvestada ning varjatult siseneda halduskohtu taasesitataval viisil antud loal. Sel juhul peab esinema oht riigi julgeolekule või olemas olema piisavad andmed ettevalmistatava või toimepandava kuriteo kohta, toiming peab olema vajalik kuriteo tõkestamiseks ja halduskohtult korraliselt loa taotlemine peab olema võimatu. Pärast halduskohtunikult toimingu teostamiseks taasesitatava loa saamist ja toimingu alustamist peab julgeolekuastuse juht hiljemalt järgmisel päeval esitama kohtule põhjendatud ja taasesitamist võimaldava taotluse, mille alusel kohtunik otsustab jälitustoimingu jätkamise loa andmise või andmata jätmise. Erinevalt kriminaalmenetluse seadustikust pole julgeolekuasutuste seaduse alusel sätestatud eraldi regulatsiooni toimingute, mille puhul pole kohtu luba vaja, erakorralise teostamise jaoks. Seega tuleb JAS § 26 lg 3 punktides 2-4 ja 6 nimetatud toiminguid teostada toimingu erakorralisusest hoolimata julgeolekuastuse juhi või tema poolt volitatud ametniku otsuse alusel. Jälitusliku teabehanketoimingu teostamiseks edasilükkamatul juhul antud loas peab JAS § 27 lg 2² kohaselt olema märgitud loa andja nimi, kuupäev ja kellaaeg, toiming, milleks luba antakse, isiku nimi, kelle suhtes toiming teostatakse (kui see teada on) ning loa tähtaeg. Erakorralisel juhul antud loa tähtaja kohta pole seaduses piiri ette nähtud, kuid arvestades, et JAS § 27 lg 2¹ alusel peab toimingu jätkamiseks taotluse esitama toimingu alustamisest järgmise päeva jooksul, võib eeldada, et esialgse loa alusel võib toimingut teostada maksimaalselt kuni toimingu jätkamiseks loa andmiseni või sellest keeldumiseni.

Kriminaalmenetluse seadustiku alusel teostatavate jälitustoimingute erakorralisel teostamisel on samuti nõutud kohtu taasesitamist võimaldav luba, kuid jälitustoimingu jätkamiseks kohtu loa saamise osas on jälitusliku iseloomuga teabehanketoimingute ja jälitustoimingute osas kaks olulist erinevust. Esimene neist on, et edasilükkamatul juhul antud jälitusliku teabehanketoimingu loa puhul peab julgeolekuasutuse juht esitama põhjendatud taotluse kohtule taasesitamist võimaldaval viisil, samas kui edasilükkamatul juhul teostatud jälitustoimingu puhul peab prokurör KrMS § 126⁴ lõigete 3 ja 1 alusel esitama kohtule kirjaliku põhjendatud taotluse. Seega ei nõua julgeolekuasutuste seadus, et kohtule esitatav põhjendatud taotlus edasilükkamatul juhul teostatud jälitustoimingu jätkamiseks oleks kirjalik, mis võib tekitada teabehanketoimingu seaduslikkuse kontrolli puhul probleeme, eriti kui soovitakse

saadud teavet hiljem kriminaalmenetluses tõendina kasutada. Samuti tuleb jälitustlike teabehanketoimingute jätkamiseks esitada kohtule taotlus toimingu alustamisest alates hiljemalt järgmisel päeval, mis võib võrreldes KrMS § 126⁴ lõikes 3 nimetatud 24 tunnise tähtajaga venitada toimingu jätkamiseks loa saamise tähtaja pea 48 tunnini. Nimelt kui kohtu taasesitatava JAS alusel isiku pealtkuulamiseks saadud loa alusel alustatakse nimetatud toiminguga 01.01.2019 kell 00:02, siis hakkab tähtaeg toimingu jätkamiseks taotluse esitamiseks jooksma alles 02.01.2019 kell 00:00 ja saab ümber 03.01.2019 kell 00:00. See tähendab, et julgeolekuasutuste seaduse alusel teostatud jälitusliku teabehanketoimingu kestus edasilükkamatul juhul võib olla kuni 48 tundi ja on seega ligi 24 tundi pikem, kui edasilükkamatul juhul kriminaalmenetluse seadustiku alusel teostatud jälitustoimingu puhul.

3.2.1.2 Proportsionaalsuse põhimõte

JAS § 3 lg 2 kohaselt kasutab julgeolekuasutus oma ülesannete täitmiseks ainult vajalikke abinõusid, valib mitme võimaliku abinõu olemasolul sellise, mis isikute põhiõigusi võimalikult vähe piirab ja ei piira üksikisiku põhiõigusi ülemääraselt, võrreldes julgeolekuasutuse taotletava eesmärgiga. Nimetatud sätte sõnastuses on esmapilgul peetud silmas, et julgeolekuasutuste kasutatavad meetmed oma ülesannete täitmisel peavad olema proportsionaalsed ehk väljendatud on proportsionaalsuse põhimõtet. Ka Kaitsepolitseiamet ise leiab, et JAS § 3 lg 2 tuleneb nende tegevusele proportsionaalsuse põhimõte.¹⁴⁵ Hiljuti jõustunud isikuandmete kaitse seaduse rakendamise seaduse seletuskirjas mainitakse, et JAS § 3 lg 2 kannab endas *ultima ratio* põhimõtet, mis laieneb kogu julgeolekuasutuste tegevusele.¹⁴⁶ Proportsionaalsuse põhimõtte sisuks on, et kasutatav abinõu peab olema sobiv, vajalik ja mõõdukas. Abinõu on vajalik, kui soovitud eesmärgi saavutamiseks ei leidu teist, isikut vähem koormavat, kuid esimesega vähemalt sama efektiivset abinõud.¹⁴⁷ Proportsionaalsuse põhimõtte vajalikkuse alapunkt väljendab *ultima ratio* põhimõtet ning seega on *ultima ratio* põhimõte osa proportsionaalsuse põhimõttest.¹⁴⁸ Julgeoleku ja demokraatlike institutsioonide kaitsmise eesmärgil oma kodanike jälitamine on Euroopa Inimõiguste Kohtu lahendis *Klass ja teised vs Saksamaa* väljendatud seisukoha järgi tolereeritav

¹⁴⁵ TlnRko 3-12-960, kl 17.

¹⁴⁶ Seletuskiri isikuandmete kaitse seaduse rakendamise seaduse juurde (778 SE), lk 34. Arvutivõrgus: <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/9d1420bb-b516-4ab1-b337-17b2c83eedb1> (30.03.2019).

¹⁴⁷ Ernits, M. Põhiseaduse § 11 kommentaar, komm 10.

¹⁴⁸ Hirsch, H. J. Õigusriikliku karistusõiguse aktuaalsed probleemid. *Juridica* 2004/3, lk 162.

ainult siis, kui see on rangelt vajalik.¹⁴⁹ Range vajaduse nõuet on Euroopa Inimõiguste kohus väljendanud ka lahendis *Szabó ja Vissy vs Ungari*, kus rõhutas, et oma kodanike salajane jälgimine on tolereeritav ainult siis, kui see on demokraatlike institutsioonide kaitsmiseks rangelt vajalik, lisades, et range vajalikkuse nõuet ei täida lihtsalt põhjenduste andmine salajase jälgimise vajalikkuse kohta.¹⁵⁰ Siinkirjutaja arusaama kohaselt võib Euroopa Inimõiguste Kohtu väljendatud range vajalikkuse kriteeriumi pidada sarnaseks *ultima ratio* põhimõttega. *Ultima ratio* põhimõtte kui viimase abinõu põhimõtte on range vajalikkuse kriteeriumiga sarnane, sest rangelt vajalik saab olla abinõu siis, kui muud võimalused ning abinõud eesmärgi saavutamiseks on ammendunud või pole neid muudel põhjustel võimalik kasutada. See on iseenesest ka *ultima ratio* põhimõtte olemus. Seega võib väita, et tegelikkuses on Euroopa Inimõiguste kohus pidanud riigipoolse kodanike salajase jälgimise korral vajalikuks *ultima ratio* põhimõtte täitmist. Seega võib tulenevalt JAS § 3 lg 2 sõnastusest „/...kasutab julgeolekuasutus oma ülesannete täitmiseks ainult vajalikke abinõusid.../”¹⁵¹ järeldada, et ka julgeolekuasutuste seaduse alusel tehtavate jälituslike teabehanketoimingute puhul peab *ultima ratio* ehk viimase abinõu põhimõtte olema täidetud.

Kuivõrd Eesti kohtupraktikas pole seni analüüsitud JAS §§-s 25 ja 26 sätestatud jälituslike teabehanketoimingute tegemise jaoks taotletud lubade andmise ning taotluste seaduslikkust, võib siinkirjutaja eelnevast arutelust tulenevalt ainult oletada ja arvata, et tõenäoliselt peaksid ka JAS §§-s 25 ja 26 sätestatud jälituslike toimingute teostamiseks antud lubade ja taotluste põhjendused vastama kriminaalmenetluses jälitustoimingute teostamiseks antavate lubade ja taotluste standardile.¹⁵² Õiguskantsler on Aastakokkuvõttes 2016/2017 leidnud: „Kuna teabehanketoimingud sarnanevad sisu ja õiguste riive intensiivsuse poolest jälitustoimingutega, siis kattuvad lähtekohtades ka neile kohalduvad reeglid põhiõiguste kaitse kontekstis.”¹⁵³ Riigikohtunik Saale Laos on lahendile nr 3-1-1-14-14 kirjutatud eriarvamuses märkinud, et jälitustoiminguks antava loa põhjendamise kohustus omab lisaks jälitustoimingu seaduslikkuse tagamise ja hilisema kontrolli hõlbustamise eesmärgile ka menetlejat korralekutsuvat toimet. Lisaks

¹⁴⁹ EIKo *Klass ja teised vs Saksamaa*, p 42.

¹⁵⁰ EIKo *Szabó ja Vissy vs Ungari*, p 71.

¹⁵¹ Julgeolekuasutuste seadus. - RT I, 13.03.2019, 67.

¹⁵² Kriminaalmenetluses jälitustoimingute teostamiseks antavate lubade ja taotluste põhjendamise standardeid on käsitletud käesoleva töö alapeatükis 3.1.1.2.

¹⁵³ Õiguskantsleri Aastaülevaade 2016/2017. Isikuandmete varjatud töötlemine. Teabehanketoimingute load.

on loa põhjendamise kohustusel oluline roll kaitseõiguse tagamisel.¹⁵⁴ Kuivõrd jälituslikud teabehanketoimingud on sisuliselt võrdsed kriminaalmenetluslike jälitustoimingutega, peaksid nende teostamiseks antavad load, taotlused ja otsused olema põhjendatud *ultima ratio* põhimõttest lähtuvalt samade standardite järgi, mida nõutakse kriminaalmenetluslike jälitustoimingute teostamiseks antavate lubade ja taotluste puhul. Samasugust seisukohta on eelnimetatud aastakokkuvõttes väljendanud ka Õiguskantsler.¹⁵⁵ Põhjendatud peavad olema nii halduskohtu load, julgeolekuasutuse juhi esitatud taotlused kui julgeolekuasutuse juhi või tema volitatud ametniku otsused jälitusliku teabehanketoimingu teostamiseks. Vastasel juhul ei tohiks siinkirjutaja arvates jälituslike teabehanketoimingutega kogutud teavet kriminaalmenetluses tõendina kasutada, sest jälituslike teabehanketoimingute teostamisel *ultima ratio* põhimõtte järgimata jätmine ei taga kindlasti samaväärset eraelu kaitset võrreldes kriminaalmenetluslike jälitustoimingutega. Kui aga eeldada, et kõik jälituslike teabehanketoimingute teostamiseks antavad load ja tehtavad otsused on arvestades JAS § 3 lg-st 2 tulenevat *ultima ratio* põhimõtet, mis kehtib üldpõhimõttena kõikide teabehanketoimingute suhtes, piisavalt põhjendatud, võib järeldada, et eraelu kaitse on seaduse tasandil võrreldes jälitustoimingute teostamisega samal tasemel kaitstud.

3.2.1.3 Vormistamine

Teabehanketoimingutega saadud teabe vormistamisele pole kehtivas õiguses ette nähtud konkreetseid nõudeid. Kaitsepolitsei ameti teabetoimiku pidamise korrast tuleneb ainult, et teabetoimik avatakse iga juhtumi kohta eraldi ning et toimik avatakse, kui teavet kogutakse JAS §§-s 25 või 26 sätestatud toimingutega.¹⁵⁶ Sama määruse § 8 kohaselt säilitatakse teabetoimikus JAS §§-s 25 või 26 sätestatud viisil kogutud teavet ning Kaitsepolitsei ameti ülesannete täitmiseks Kaitsepolitsei ameti või selleks volitatud asutuse või kaastöölise kaasatud isiku poolt kogutud teavet. Eelnevat silmas pidades võib väita, et tegelikult pole kehtivas õiguses kehtestatud teabehankega kogutud teabe vormistamisele reegleid.¹⁵⁷

¹⁵⁴ Laos, S. Riigikohtunik Saale Laose eriarvamus Riigikohtu kriminaalkolleegiumi otsusele nr 3-1-1-14-14, p 7.

¹⁵⁵ Õiguskantsleri Aastaülevaade 2016/2017. Isikuandmete varjatud töötlemine. Teabehanketoimingute load.

¹⁵⁶ Kaitsepolitsei ameti poolt teabe varjatud kogumisel kasutatavad meetodid ja vahendid ning teabetoimiku pidamise ja säilitamise kord § 5 lõiked 1 ja 2.

¹⁵⁷ Õiguskantsler on aastakokkuvõttes 2016/2017 märkinud, et vormistamisnõuded on faktiliselt kehtestatud (viide 142). Kuna vormistamisnõuete sisu pole teada, pole käesoleva töö raames võimalik neid analüüsida.

Riigikohtu kriminaalkolleegiumi otsusest nr 3-1-1-101-16 tuleneb, et tegelikkuses esitatakse JAS alusel kogutud teave teabehanketoimingute kokkuvõtetes. Nendes kirjeldatakse kogutud teavet ning kokkuvõtete juurde lisatakse kogutud teave väljavõtete või kontrollfailide näol.¹⁵⁸ Seega esitatakse teabehankega kogutud teavet sarnaselt jälitustoimingutega kogutud teabele. Nimelt vormistatakse KrMS § 126¹⁰ lg 1 kohaselt jälitustoiminguga saadud teabe alusel jälitustoimingu protokoll, kuhu sama lõike punkti 6 kohaselt kantakse jälitustoiminguga kogutud teave, mis on jälitustoimingu eesmärgi täitmiseks või kriminaalasja lahendamiseks vajalik. Sama paragrahvi lõike 2 kohaselt lisatakse vajaduse korral jälitustoimingu käigus tehtud foto, film, heli- või videosalvestis või muu teabetalletus. Eelnevast tulenevalt peaks siinkirjutaja arvates ka teabehanketoimingute kokkuvõtete puhul isiku eraelu liigse riivamise ja paljastamise vältimiseks kehtima põhimõte, et kokkuvõtetesse lisatakse ainult eesmärgi saavutamiseks vältimatult vajalik teave.¹⁵⁹ Seda eriti juhul, kui teabehankega kogutud teavet soovitakse või kavatsetakse kasutada tõendina kriminaalmenetluses.

Teabehanketoimingute kokkuvõtete vormistamise osas on samuti selgusetu see, kas ja kuidas kajastatakse seal toimingute aluseks olevad load ja otsused. Siinkirjutaja arvaes on, eriti kui teabehankega kogutud teavet soovitakse kasutada kriminaalmenetluses tõendina, kaitseõiguse tagamiseks ja teostatud jälituslike toimingute seaduslikkuse kontrollimiseks vajalik, et kokkuvõtete alusel oleks tuvastatav, millise loa alusel toimingut teostati ja milliste konkreetsete isikute õiguseid toimingu käigus riivati.

KrMS § 126¹² lg 5 alusel on iskul, kelle põhiõigusi teabetalletus riivab, võimalus ennast teabe tulevikus avalikustamise eest kaitsta taotledes teabetalletuse hävitamist peale kohtuotsuse jõustumist. Julgeolekuasutuste seaduse alusel pole aga sellist õigust ette nähtud. Seega on selgusetu, kas olukorras, kus teabehankega kogutud informatsiooni koos teabetalletusega kasutatakse kriminaalmenetluses tõendina, on isikul, kelle põhiõigusi teabetalletus riivab, õigus selle hävitamist taotleda. Kriminaalasja juures oleva teabehankega kogutud teabetalletuse hävitamise taotlemise õigus peaks isikule kindlasti tagatud olema, sest vastasel juhul on isiku eraelu taas võrreldes samasuguste kriminaalmenetluslike jälitustoimingutega kehvemini kaitstud. Nimelt on oht isiku privaatsusele seda suurem mida rohkemates kohtades teavet säilitatakse.

¹⁵⁸ RKKKo 3-1-1-101-16, p 26. Viidatud kaasuses olid teabehanketoimingute kokkuvõtetes kajastatud pealt kuulatud kõnede väljatrükid ja SMS-id ning kokkuvõtetele olid lisatud e-kirjade väljatrükid paber kandjal ja DVD-R-plaadil ning telefonikõnede ja SMS-ide salvestised CD-R-plaadil.

¹⁵⁹ Kõnealust teemat on pikemalt käsitletid töö alapeatükis 3.1.1.3.

Kriminaalmenetluses tõendina kasutatud teabehankega kogutud informatsiooni sisaldavat teabetalletust säilitatakse tegelikkuses kahes kohas: kriminaalasja juures ja teabetoimikus. Sellise kriminaalasja juures oleva teabetalletuse hävitamine on KrMS § 126¹² lg 5 kohaselt võimalik, kui seda pole vaja säilitada ning üldjuhul võib eeldada, et teabetalletuse kriminaalasja juures säilitamine pole pärast kohtuotsuse jõustumist enam vajalik. Kuna kriminaalmenetluses tõendina kasutatavat teabehankega kogutud teavet säilitatakse ka teabehanketoimikus peaks olema võimalik pärast kriminaalasja juures oleva teabetalletuse hävitamist sama teabe koopia uus uurimine, kui seda peaks näiteks teistmismenetluses vaja minema. Teabetoimikus säilitatakse informatsiooni kuni teabetoimiku hävitamiseni maksimaalselt 75 aastat¹⁶⁰, mistõttu ei takista kriminaalasja juures hoitava teabetalletuse hävitamine vajadusel sama teabe uuesti uurimist. Eelnevast tulenevalt ei tohiks hüpoteetilise tulevikus aset leidva teistmismenetluse võimalikkus takistada isiku õigust taotleda teda puudutava kriminaalasja juures hoitava teabetalletuse hävitamist. Kuigi kriminaalmenetluses tõendina kasutatud teabehankega kogutud informatsiooni säilitatakse kahes kohas, kaitseb ka ainult kriminaalasja juures säilitatava teabetalletuse hävitamine isiku põhiõigusi, sest mida rohkemates kohtades teavet säilitatakse, seda suurem on oht privaatsusele.

3.2.2 Teabehanketoimingute teostajad

Julgeolekuasutuste jälitustegevuses tuleb toiminguid teostavate isikute osas eristada KAPOt ja Välisluureametit. Välisluureamet teostab oma ülesandeid julgeolekuasutuste seaduse alusel ja saab seega oma tegevuses kasutada ainult JAS-is sätestatud isikuid ja võimalusi. KAPO teostab oma üleannete täitmiseks aga jälitustegevust nii KrMS-i, PPVS-i kui JAS-i alusel.

Julgeolekuasutuste seaduse §§ 23² ja 24¹ kohaselt võib julgeolekuasutus lisaks enda ametnikele kasutada teabe kogumisel salajast koosseisulist julgeolekuasutuse ametnikku ja salajasele koostööle kaastatud isikut. JAS § 23² lg 2 kohaselt on salajane koosseisuline julgeolekuasutuse ametnik või töötaja isik, kelle teenistus- või töösuhe julgeolekuasutusega ei ole kolmandale isikule teada ning kes kogub varjatult teavet või aitab tagada teabe kogumise varjatust. Julgeolekuasutuste seaduse ja teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu seletuskirja kohaselt on nimetatud säte väga sarnane PPVS-is sätestatud variisiku kohta käiva regulatsiooniga, kuid pole siiski samane. Nimelt on

¹⁶⁰ Kaitsepolitsei ameti poolt teabe varjatud kogumisel kasutatavad meetodid ja vahendid ning teabetoimiku pidamise ja säilitamise kord § 12. Riigisaladuse ja salastatud välisteabe seaduse § 9 p 4 ja § 14 lg 1 kohaselt võib teabetoimikut säilitada maksimaalselt 75 aastat.

JAS-is sätestatud salajane koosseisuline julgeolekuasutuse ametnik või töötaja palju kitsam termin kui PPVS-is sätestatud variisiku termin, sest JAS §-s 23² nimetatud isiku puhul saab olla tegemist ainult julgeolekuasutuse ametniku või töötajaga.¹⁶¹ Siinkohal on aga oluline eristada julgeolekuasutuse ametniku salajast koosseisulisust ja tema JAS § 21 lõikest 1 tulenevat õigust kasutada enda identiteedi varjamiseks variandmeid ja konspiratsioonivõtteid. Nimelt tuleneb JAS § 21 lõikest 1 julgeolekuasutuse ametniku õigus kasutada oma ülesannete täitmisel oma identiteedi varjamiseks variandmeid ja konspiratsioonivõtteid ehk lihtsustatult võib KAPO ametnik teabe kogumisel esitleda ennast kui keevitaja Juku. JAS § 23² sätte eesmärk on võimaldada kiirkorras teenistusse või tööle võtta isik, kes aitab koguda varjatult teavet või varjatult teabe kogumist tagada ehk läbi viia jälituslikke teabehanketoiminguid.

3.3 Teabehanke alusel saadud informatsiooni kasutamine

Julgeolekuasutuste seaduse alusel kogutud teavet kasutatakse mitmel moel, alates selle kasutamisest julgeolekupoliitika kujundamisel ja avalikkuse teavitamisel julgeolekuohtudest lõpetades seni harvadel juhtudel teabehankega kogutud informatsiooni kriminaalmenetluses tõendina kasutamisega. JAS § 2 lg 1 kohaselt on julgeolekuasutuste tegevuse eesmärk lisaks põhiseadusliku korra püsimise tagamisele ka julgeolekupoliitika kujundamiseks ja riigikaitseks vajaliku teabe kogumine ja töötlemine. JAS § 9 lg 2 kohaselt kehtestab valitsus igal aastal julgeolekuasutustele julgeolekuteabe hanke ja analüüsi kava, milles sätestatakse julgeolekuasutustele teabe kogumisel ülesanded, mille tulemusel saadud teavet saab edaspidi julgeolekupoliitika kujundamisel kasutada. Samuti koostavad igal aastal Kaitsepolitseiamet aastaraamatu ja Välisluureamet ülevaate julgeolekuolukorrast, mida võimalikest julgeolekuohtudest ja -riskidest teavitamiseks avalikkusega jagatakse.¹⁶² Lisaks sellele on julgeolekuasutuste tegevuse eesmärgiks riigi julgeolekut ohustavate kuritegude ennetamine. Nii kogutakse teabehanke käigus infot julgeolekut ohustavate kuritegude kohta, et neid enne katsestaadiumisse jõudmist haldusmenetluses ennetada. See tähendab julgeolekuasutuste kogutud info edastamist ja pädevate asutuste informeerimist, et nad

¹⁶¹ Seletuskiri julgeolekuasutuste seaduse ning teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu juurde (383 SE), lk 5. Arvutivõrgus: <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/e50fd2e6-6156-4d1f-b2ed-3e3fd36a2076> (10.03.2019).

¹⁶² Aastaraamatu väljaandmise traditsiooni ajalugu ja eesmärk. Kaitsepolitseiameti koduleheküljel. Arvutivõrgus: <https://www.kapo.ee/et/content/aastaraamatu-v%C3%A4ljaandmise-traditsiooni-ajalugu-ja-eesm%C3%A4rk-0.html> (06.04.2019).

saaksid näiteks läbi regulatsiooni täiustamise või personaliotsuste vastuvõtmise julgeolekuohte ennetavaid meetmeid rakendada.¹⁶³ Teistele riigiasutustele, juriidilistele ja füüsilistele isikutele peab JAS § 32 lõigete 1 ja 2 kohaselt edastama teabahankega kogutud teabe, kui see on vajalik riigiasutuse ülesannete täitmiseks, terrorikuriteo tõkestamiseks või kui teave on seotud terrorikuriteo toimepanemise ohuga. Teabe edastamine ei tohi kahjustada julgeolekuasutuste ülesannete täitmist. Samuti võivad julgeolekuasutused JAS § 32 lg 3 alusel riigi osalusega äriühingule edastada kogutud teavet, kui see on vajalik äriühingu ülesannete täitmiseks ning edastamine ei kahjusta julgeolekuasutuste ülesannete täitmist. JAS § 32 lg 3¹ kohaselt võib välisriikidele ja rahvusvahelistele organisatsioonidele edastada kogutud teavet, kui see on vajalik Euroopa Liidu õigusaktist, välislepingust või muust õigusaktist tulenevate kohustuste täitmiseks. Seega võib järeldada, et julgeolekuasutused tõhustavad julgeolekuohte ennetamisel ja julgeolekut ohustavate kuritegude tõkestamisel kogutud teabe edastamise kaudu pädevate asutuste ja isikute võimalusi sise- ja välisjulgeoleku tagamisel.

Siiski ei ole alati võimalik julgeolekuasutuste seaduse alusel teabe kogumise tulemusena kuriteo toimepanemist ennetada või tõkestada, mistõttu võib osutuda vajalikuks kogutud teabe alusel kriminaalmenetluse alustamine või koguni teabehankega kogutud informatsiooni kriminaalmenetluses tõendina kasutamine. Seni on sellised juhud Riigikohtusse jõudnud harvadel kordadel, kuid kuna ühes kriminaalasjas on Riigikohus pidanud julgeolekuasutuste seaduse alusel kogutud teabe kasutamist kriminaalmenetluses tõendina lubatavaks¹⁶⁴, tuleb lähemalt analüüsida, kas jälituslike teabehanketoimingute läbiviimisel on isiku eraelu ja sõnumi saladus samaväärselt kaitstud nagu kriminaalmenetluse raames jälitustoimingute läbiviimisel.

Teabehankega kogutud informatsiooni saab kriminaalmenetluses kasutada menetluse alustamisel kriminaalmenetluse ajendina KrMS § 194 lg 1 mõttes. Näiteks teabehanketoimingute läbiviimisel ilmnenu narkokuriteo toimepanemise puhul peaks julgeolekuasutus edastama vastava informatsiooni JAS § 32 lg 1 kohaselt Politsei- ja Piirivalveametile, kes seejärel alustab saadud teabe alusel kriminaalmenetlust ja jätkab kuriteo uurimist vastavalt valitud uurimistaktikale kas avalike menetlustoimingutega või jälitustoimingutega. Riigikohtu määrusest nr 1-17-7077/14 tuleneb, et menetletavas kriminaalasjas otsustas riigi peaprokurör KrMS § 63 lg 1¹ alusel tõendina esitada teabehanketoimingu kokkuvõtte, mille alusel alustati nimetatud kriminaalasja. Samuti taotleti teabehanketoimingute kokkuvõtetetele ja muudele tõenditele tuginedes kohtult

¹⁶³ Heldna, lk 720.

¹⁶⁴ RKKKo 3-1-1-101-16.

kriminaalmenetluse raames jälitustoimingute teostamise lubasid.¹⁶⁵ Eelkirjeldatu on hea näide sellest, et teabehankega kohutus informatsiooni alusel on alustatud kriminaalasja ja sama teavet on kasutatud ka jälitustoimingu lubade taotlemiseks.

Seni on kohtupraktikas teabehankega kogutud informatsiooni kriminaalmenetluses tõendina kasutamise lubatavust käsitletud üksikutel kordadel.¹⁶⁶ Neist esimene oli kõige rohkem kõlapinda pakkunud Riigikohtu kriminaalkolleegiumi nn terrorismi toetamise lahend nr 3-1-1-101-16. Nimetatud otsuses leidis kohus teabehanketoimingutega kogutud info kriminaalmenetluses tõendina kasutamise kohta, et teabehanketoimingute kokkuvõtted on käsitletavad muu dokumendina KrMS § 63 lg 1 mõttes¹⁶⁷, julgeolekuasutuste seaduse alusel teabe salajane kogumine pole käsitatav jälitustoiminguna, mistõttu ei laiene JAS alusel salaja kogutud teabe vormistamisele jälitustoimingutega kogutud teabe vormistamise nõuded¹⁶⁸ ja teabehanketoimingutega saadud informatsiooni kriminaalmenetluses tõendina lubatavuse otsustab kohus.¹⁶⁹ Nagu töös eelnevalt selgitatud, on JAS alusel teabe salajane kogumine jälitustegevus ja seega teabe salajasel kogumisel tehtavad toimingud sisuliselt sarnased jälitustoimingutega. Seda seisukohta tuleb järgneva käigus pidevalt meeles pidada.

Riigikohus selgitas lahendis, et teabehanketoimingutega kogutud teabe kriminaalmenetluses tõendina lubatavusele annab hinnangu kriminaalasja arutav kohus arvestades, et kohtul on pädevus:

- 1) kontrollida riigi peaprokuröri otsuse, millega JAS alusel kogutud teave võeti kriminaalasja juurde, seaduslikkust;
- 2) hinnata, kas JAS alusel kogutud teabe kriminaalmenetluses tõendina esitamisel arvestati KrMS § 126¹ lg-s 2 ja § 126⁷ lg-s 2 nimetatud piiranguid;
- 3) kontrollida, kas JAS alusel kogutud tõendina esitatud teabe kogumiseks oli halduskohtu luba;
- 4) kas teabe tõendina kasutamine on kooskõlas muude kriminaalmenetluse üldpõhimõtetega.¹⁷⁰

¹⁶⁵ RKKKm 1-17-7077/14, punktid 1, 3, 61.

¹⁶⁶ Vaata lähemalt RKKKo 3-1-1-101-16, RKKKm 1-17-7077/14, RKKKm 1-17-8756/11 ja TlnRkm 3-17-1279/13.

¹⁶⁷ RKKKo 3-1-1-101-16, p 20.

¹⁶⁸ Samas, p 21.

¹⁶⁹ Samas, p 25.

¹⁷⁰ RKKKo 3-1-1-101-16, p 25.

Siinkirjutaja ei vaidle vastu kohtu seisukohale osas, milles on nõutud salajaste teabehanketoimingutega kogutud informatsiooni tõendina kasutamise lubatavuse hindamisel kontrollida riigi peaprokuröri KrMS § 63 lg 1¹ alusel tehtud otsuse seaduslikkust. Samas jääb otsuse punktist 25 mulje, et kohtu seisukoha järgi tuleb teabehanketoimingutega kogutud teabe kriminaalasjas tõendina kasutamise lubatavuse juures kontrollida ainult seda, kas riigi peaprokuröri otsus teabehankega kogutud info kriminaalasja juurde võtmisel oli seaduslik või mitte, ning teabehanketoimingutega kogutud tõendi enda seaduslikkust hindama ei pea.¹⁷¹ Riigikohus asus ka seisukohale, et teabehankega kogutud tõendi lubatavuse hindamisel tuleb kontrollida, kas tõendina esitatud teabe kogumiseks oli halduskohtu luba. Kuid otsus ei ole selge selles osas, kas kohus peab kontrollima ainult halduskohtu loa olemasolu, või peaks kontrollima ka loa ja vastava taotluse seaduslikkust ehk loa ja taotluse põhjenduste vastamist JAS § 3 lg 2 sätestatud proportsionaalsuse ja *ultima ratio* põhimõttele. Kuna teabehankes teabe salajase kogumise puhul on tegemist jälitustegevusega, peab ka salajase teabehanketoimingu teostamiseks antud halduskohtu loa põhistusstandard vastama KrMS alusel jälitustoimingute teostamiseks antavate lubade põhistusstandarditele. Seega peab kehtima ka KrMS § 126¹ lõikest 4 ja riigikohtu kriminaalkolleegiumi määrusest nr 3-1-1-112-16 tulenev põhimõte, et nõuetekohaselt põhistamata jälitustoimingute load ja nende lubade alusel tehtud toimingud on õigusvastased.¹⁷²

Olukorras, kus kriminaalasjas kasutatakse tõendina JAS alusel salajaste toimingutega kogutud teavet ja kriminaalasja arutaval kohtul pole kohustust¹⁷³ ega pädevust kontrollida teabehankega kogutud tõendi tegelikku seaduslikkust (mitte ainult tõendi kriminaalasja juurde võtmise otsuse seaduslikkust) tekib tõsine ja lubamatu oht, et kriminaalmenetluses kasutatakse isiku vastu lubamatult tema põhiõigusi rikkudes saadud tõendit. Samuti pole eelkirjeldatud olukord kooskõlas ausa ja õiglase kohtumenetluse põhimõttega, sest teabehankega saadud tõendi seaduslikkust pole võimalik kontrollida ka süüdistataval ega tema kaitsjal.¹⁷⁴

Eelnevast tulenevalt peab kriminaalasja arutav kohus teabehankega saadud tõendi lubatavuse lahendama järgmised küsimused:

- 1) Kas JAS alusel kogutud teabe tõendina esitamine oli KrMS § 63 lg 1¹ mõttes seaduslik?

¹⁷¹ Selles osas on oma hämmeldumust väljendanud ka Uno Lõhmus. – Lõhmus (viide 56), lk 117.

¹⁷² RKKKm 3-1-1-112-16, p 48.

¹⁷³ Kriminaalasja arutaval kohtul on kohustus *ex post* kontrollida jälitustoiminguga saadud tõendi seaduslikkust ja *ultima ratio* põhimõtte järgimist. – RKKKo 3-1-1-14-14, p 801.

¹⁷⁴ RKKKo 3-1-1-63-08, p 13.3.

- 2) Kas tõendina esitatud teabe kogumiseks oli olemas halduskohtuniku luba või julgeolekuasutuse juhi või tema poolt volitatud ametniku otsus?
- 3) Kas halduskohtuniku luba või julgeolekuasutuse juhi või tema poolt volitatud ametniku otsus oli seaduslik ja kas oli järgitud proportsionaalsuse ning *ultima ratio* põhimõtet?
- 4) Kas tõendi kasutamine on kooskõlas muude kriminaalmenetluse üldpõhimõtetega?

Tulenevalt asjaolust, et praeguse seadusandluse ja kohtupraktika kohaselt ei ole kriminaalmenetluses esitatud varjatud teabehanketoimingutega kogutud tõendite sisulise seaduslikkuse kontrollimine võimalik, peaks nimetatud teabe kriminaalmenetluses tõendina kasutamisest hoiduma, kuni seadusandja on kehtestanud piisava konkreetsusastmega sätteid, mis tagavad vajadusel ka teabehankega kogutud tõendite seaduslikkuse hindamise kriminaalmenetluses.

Töös olen jõudnud järeldusele, et teoreetiliselt tagab julgeolekuasutuste seadus varjatud teabehanketoimingute teostamisel tänu JAS § 3 lg 2 tuleneva *ultima ratio* põhimõtte olemasolule isiku eraelu kaitse kriminaalmenetluse seadustikus sätestatud jälitustoimingute teostamisega võrdväärselt. Küll aga on siinkirjutaja kindel seisukoht, et teabehankega kogutud informatsiooni kriminaalmenetluses tõendina kasutamisel on nimetatud tõendi tegeliku seaduslikkuse kontrolli võimatuse tõttu hetkel isiku põhiõigused kriminaalmenetluses tunduvalt vähem kaitstud võrreldes olukorraga, kus samasugune tõend oleks kogutud kriminaalmenetluslike jälitustoimingutega. Eelkirjeldatud olukord võib lõppeda sellega, et isiku vastu kasutatakse ebaseaduslikku tõendit ning kaitsjal ja süüdistataval pole teabehanketoimingutega kogutud tõendite osas võimalik kaitseõigust teostada. Niinimetatud terrorismi toetamise lahendis arutatud kriminaalasi pole ainuke, kus prokuratuur on kasutanud KrMS § 63 lõike 1¹ sätestatud võimalust.¹⁷⁵ Seetõttu on siinkirjutaja arvates oluline veelkord rõhutada, et seni kuni seadusandja pole kehtestanud sätteid, mis võimaldaksid teabehankega kogutud tõendite seaduslikkust kriminaalmenetluses hinnata, ei tohiks kriminaalmenetluse osalise, kelle õigusi kriminaalmenetluses tõendina kasutatud teabehankega kogutud informatsioon riivab, põhiõiguste kaitse tagamiseks eelnimetatud teavet kriminaalmenetluses tõendina kasutada.

¹⁷⁵ Vaata ka neid eelpool viidatud kohtumäärusi: RKKKm 1-17-7077/14, RKKKm 1-17-8756/11 ja TlnRKM 3-17-1279/13.

KOKKUVÕTE

Käesoleva magistritöö eesmärk oli välja selgitada, kas eraelu on Eestis avaliku võimu poolt teostatava erinevat liiki jälitustegevuse regulatsiooniga võrdsel tasemel kaitstud ning kas ja millises ulatuses vajavad vastavad regulatsioonid ülevaatamist ja korrastamist. Eesmärgini jõudmiseks selgitas autor välja, milliste tunnuste alusel eristada jälitustegevust muust üldisest jälgimisest ja tuvastas, millised varjatud teabehanketoimingud on kriminaalmenetluslike jälitustoimingutega sarnased ja kuuluvad seetõttu jälitustegevuse hulka. Samuti analüüsis autor eraelu kaitstust varjatud teabehanketoimingute teostamisel ja nendega kogutud informatsiooni kriminaalmenetluses tõendina kasutamisel.

Töö esimeses peatükis otsis autor vastust küsimusele, mis on need kriteeriumid, mille abil eristada jälitustegevust üldisest jälgimisest ja jõudis järeldusele, et jälitustegevuse peamine olemuslik tunnus on tegevuse varjatus. Tegevus peab subjekti eest varjatud olema kahes aspektis. Esiteks peab jälgimine isiku eest varjatud olema andmete kogumise ja töötlemise eesmärgi osas, kuid tihti on seda ka andmete kogumise ja töötlemise fakti osas. Teiseks peab andmete kogumise ja töötlemise isiku eest varjatult läbiviimine olema vajalik taotletava eesmärgi saavutamiseks. Samuti leidis autor, et jälitustegevuse varjatuse kõrval on oluline, et toimingutega kaasnev eraelu riive tõsidus nõuaks nende teostamiseks prokuratuuri või kohtu luba. Eelnevast tulenevalt on jälitustegevus andmete selline varjatud kogumine ja töötlemine, mille puhul on isiku eraelu riive nii tõsine, et võib toimuda ainult prokuratuuri või kohtu loal. Jälitustegevuse sisuks on jälitusliku iseloomuga toimingute ehk jälitustoimingute ja jälituslike teabehanketoimingute teostamine. Jälitustegevuse varjatuse kõrval analüüsis autor jälitustegevuse jälgimisest piiritlemise kriteeriumitena ka tegevuse sihitatust ja tegevuse reaalsust teostamist. Siiski leidis autor analüüsi tulemusena, et esitatud võimalikest kriteeriumitest kõige paremini aitavad jälitustegevust üldisest jälgimisest eristada tegevuse varjatus ja toimingute teostamisel põhjustatav eraelu puutumatus selline riive, mis nõuab prokuratuuri või kohtu luba.

Eelnevast tulenevalt pakkus autor esimese uurimisprobleemi käsitlemisel välja järgmise jälitustegevuse üldisest jälgimisest piiritlemise testi:

- 1) Kas tegevus on subjekti eest varjatud?
 - a. Andmete kogumise varjatus;
 - b. Andmete töötlemise varjatus;

- c. Andmete kogumise ja töötlemise eesmärgi varjatus.
- 2) Kas tegevuse varjatus on eesmärgi saavutamiseks vajalik?
 - 3) Kas tegevuse eraelu riive on nii tugev, et võib toimuda ainult kohtu või prokuratuuri loa alusel?

Töö teises peatükis keskendus autor jälitustegevuse vormidele ja liigitusele ja jõudis järeldusele, et Eestis teostatavat jälitustegevust saab jaotada kriminaalmenetluselikuks, kriminaalmenetluse eelseks, teabehankes teostatavaks ja muudel eesmärkidel (tunnistajakaitstes) teostatavaks jälitustegevuseks. Samuti tuvastas autor teise uurimisprobleemi analüüsimisel, et JAS § 25 lg 3 punktides 1, 2 ja 3 ning JAS § 26 lg 3 punktides 2, 5 ja 6 sätestatud toimingud on väga sarnased ja sisuliselt samad kriminaalmenetluse seadustikus sätestatud jälitustoimingutega. Kriminaalmenetluse seadustiku alusel teostatavate jälitustoimingute kirjeldamisel ja analüüsimisel jõudis autor tõdemuseni, et kehtiva KrMS §-s 126⁹ sätestatud politseiagendi kasutamise toiming, kuigi seadus seda otsesõnu ei võimalda, võiks sisaldada ka politseiagendi õigust viia oma ülesannete täitmisel läbi KrMS § 126⁵ sätestatud jälitustoiminguid. Kui aga soovitakse politseiagendi poolt salvestatavat teavet salaja pealt kuulata, vaadata, salvestada ja seda kolmandatele isikutele edastada, peab selleks kehtiva seaduse kohaselt küsima kohtult eraldi teabe salajase pealkuulamise ja –vaatamise loa.

Kolmandas peatükis võrdles ja analüüsis autor jälitustoimingute ja teabehanke teostamise üldiseid aluseid ja jõudis järeldusele, et jälituslike teabehanketoimingute ja kriminaalmenetluslike jälitustoimingute sarnasusest, mõlemate toimingute teostamise üldiste nõuete sarnasusest ja mõlemate toimingute teostamise aluseks oleva *ultima ratio* põhimõttest tulenevalt peaks eraelu olema nii jälitustoimingute kui teabehanketoimingute puhul vastavalt seadusest tulenevatele nõuetele sarnasel tasemel kaitstud. Siiski leidis autor, et tegelikkuses võib teabehanketoimingute puhul olla eraelu kaitse ebapiisav, sest võrreldes jälitustoimingute regulatsiooniga kriminaalmenetluse seadustikus on julgeolekuasutuste seaduse sätted pealiskaudsemad ja üldisemad, kuigi reguleerivad tegelikkuses samasuguseid toiminguid. Eraelu kaitstuse võimaliku ebapiisavuse tingib ka asjaolu, et *ultima ratio* põhimõtte järgimist varjatud teabehanketoimingute teostamisel pole seni kohtupraktikas sisuliselt kontrollitud, mis tekitab teavat ebakindlust nende toimingute seaduslikkuse osas. Ebakindlust JAS § 26 lg 3 punktides 2 ja 6 sätestatud varjatud jälgimise ja asja varjatud läbivaatuse toimingute seaduslikkuse osas suurendab veelgi asjaolu, et nende toimingute teostamiseks pole

seadusandja ette näinud toimingut teostavast asutusest eraldiseisva asutuse luba. JAS § 26 lg 3 punktides 2 ja 6 nimetatud toimingute teostamise seaduslikkuse paremaks tagamiseks tegi autor ettepaneku kaaluda eraldiseisva asutuse, näiteks halduskohtu, loa nõuet.

Kolmandas peatükis jõudis autor ka tõdemuseni, et teabehanketoimingutega kogutud informatsiooni kriminaalmenetluses kasutamine kujutab endast hetkel tõsist ohtu isikute põhiõigustele kriminaalmenetluses, sest praeguse kohtupraktika kohaselt ei kontrolli kriminaalasja arutav kohus teabehanketoimingutega kogutud informatsiooni sisulist seaduslikkust.

Seetõttu peab autori hinnangul teabehankega saadud tõendi lubatavuse hindamisel kriminaalasja arutav kohus lahendama järgmised küsimused:

- 1) Kas JAS alusel kogutud teabe tõendina esitamine oli KrMS § 63 lg 1¹ mõttes seaduslik?
- 2) Kas tõendina esitatud teabe kogumiseks oli olemas halduskohtuniku luba või julgeolekuasutuse juhi või tema poolt volitatud ametniku otsus?
- 3) Kas halduskohtuniku luba või julgeolekuasutuse juhi või tema poolt volitatud ametniku otsus oli seaduslik ja kas oli järgitud proportsionaalsuse ning *ultima ratio* põhimõtet?
- 4) Kas tõendi kasutamine on kooskõlas muude kriminaalmenetluse üldpõhimõtetega?

Samuti jõudis autor järeldusele, et kuna kohtupraktikas on pretsedent, kus teabehankega kogutud tõendeid on lubatud kasutada kriminaalmenetluses tõendina, siis tuleb julgeolekuasutuste seadust võimalikult kiiresti täiendada sätetega, mis reguleerivad täpsemini varjatud teabe kogumise jaoks vajaminevate lubade ja otsustuste põhistamisstandardeid ja dokumentide vormistamist, et ka teabehankega kogutud tõendite seaduslikkuse kontroll oleks kriminaalmenetluse raames realselt teostatav.

Kõrvalepõikena leidis autor kolmandas peatükis jälitustoimingute läbiviijate vaatlemisel, et nii variisikut kui politseiagenti saab kasutada nii kriminaalmenetluslike kui kriminaalmenetluse väliste jälitustoimingute läbiviimisel ning et tegelikkuses pole politseiagendil ja variisikul kriminaalmenetlusõiguse aspektist sisulisi erinevusi. Ainus nendevaheline erinevus seisneb selles, et politseiagendi kasutamine on kriminaalmenetluse seadustikus sätestatud eraldi jälitustoiminguna.

Seega tuleb nentida, et isiku põhiõigused pole olukorras, kus teabehankega kogutud informatsiooni kasutatakse kriminaalmenetluses tõendina, rahuldaval tasemel kaitstud. Nimelt on hetkel võimalik, et eelnimetatud tõendi seaduslikkust kriminaalmenetluses ei kontrollita, mis võib viia ebaseadusliku tõendi kasutamiseni isiku süüdimõistmisel.

Eeltoodud olukorra lahendamiseks ja isiku eraelu kaitstuse kindlustamiseks varjatud teabehanketoimingute puhul, on mõistlik sätestada julgeolekuasutuste seaduses selgemalt *ultima ratio* põhimõtte ja selle järgimise nõue varjatud toimingute teostamiseks lubade taotlemisel ja andmisel. Samuti tuleb sätestada kohtulik eelkontroll JAS § 26 lg 3 punktides 2 ja 6 sätestatud jälituslike teabehanketoimingute teostamiseks ning kohtulik järelkontroll teabehankega kogutud tõendite seaduslikkuse kontrolliks kriminaalmenetluses.

**DISTINCTION BETWEEN MONITORING AND SURVEILLANCE
ACTIVITIES AND USING THE INFORMATION COLLECTED BY COVERT
ACTIVITIES OF THE SECURITY AUTHORITIES IN CRIMINAL
PROCEEDINGS**

Abstract

A vivid discussion arose in the Estonian media in the fall of 2018 about the activities of the Estonian public authorities in monitoring and surveillance of the Estonian people. All monitoring activities interfere to some extent with private life and infringe on their fundamental rights. Section 26 of The Constitution of the Republic of Estonia protects the physical and mental integrity of a person, which includes the right to informational self-determination. The Supreme Court of Estonia has noted that among others the collection, preservation, exploitation and publication of personal data constitute an infringement on the inviolability of private life.

In Estonia the distinction between monitoring and surveillance activities is not completely clear and it has not agreed upon which activities should be regarded as surveillance. It is also unclear which conditions have to be met so that the information collected by covert activities of the security authorities could be used as evidence in criminal proceedings. According to section 63 subsection 1¹ of the Code of Criminal Procedure the Prosecutor's Office has a possibility, if needed, to use information collected pursuant to the Security Authorities Act as evidence in criminal proceedings. This, as the author noticed, may constitute a dangerous situation where evidence, which may have been collected unlawfully, could be used against a person in criminal proceedings.

Pursuant to the preceding this master's thesis analyses different methods that states use to monitor their subjects. The thesis focuses on the covert activities in collecting, preserving and processing personal data in Estonia.

The aim of the thesis is to determine to what extent it would be advisable to reconsider the provisions that regulate surveillance activities in Estonia, so that private life would be protected by equal standards throughout the regulation.

To reach the aim of the thesis the author analyses the following issues:

- 1) Which are the criteria for the distinction between monitoring and surveillance activities?
- 2) Which activities carried out pursuant to the Security Authorities Act should be considered surveillance activities?
- 3) Is the protection of private life, regarding the activities carried out pursuant to the Security Authorities Act, adequate enough, so that information collected with such activities could be used as evidence in criminal proceedings?

The first chapter of the thesis offers a brief review of how states monitor their subjects, which are the main methods of monitoring and which are the distinctive features of these methods. The purpose of reviewing different methods of monitoring is to determine which distinctive features are necessary to distinguish surveillance activities from other monitoring activities.

The author found that states mainly use untargeted and targeted monitoring and that people themselves, private corporations and states contribute to the collection of personal data. The author also established that the main distinctive feature of surveillance activities is its covert character. Surveillance activities have to be covert in regard to the purpose of covert data collection and are also often covert in regard to the fact of collecting and processing data. In addition to that the covert nature of the surveillance activities have to be necessary for the successful achievement of the purposes of said activities. It is also important that the effect of surveillance activities on private life is severe enough that authorisation of said activities by the Prosecutor's Office or court should be demanded. The author concluded in the first chapter that surveillance activities are such covert activities in collecting and processing personal data that effect private life severely enough to be allowed to be carried put only with authorisation from the Prosecutor's Office or court.

In the end of the first chapter the author, pursuant to the preceding, offered a test that should establish the distinction between monitoring and surveillance activities:

- 1) Is the activity covert from the subject?
 - a. Covert collection of data.
 - b. Covert procession of data.
 - c. Covert purpose of collecting and processing data.
- 2) Is the covert nature necessary to successfully achieve the purpose of the activity?

- 3) Is the effect on private life severe enough so that such activities should be carried out only with authorisation from the Prosecutor's Office or court?

In the second chapter of the thesis different forms of surveillance activities are reviewed. Surveillance activities provided in the Code of Criminal Procedure and covert activities carried out by the security authorities and are described and analysed. Aforementioned activities are compared to determine which activities of the security authorities are similar enough to the surveillance activities provided in the Code of Criminal Procedure to be considered surveillance activities. The purpose of the second chapter is to show that the distinctive traits of surveillance activities are applicable in practice and help to determine whether an activity should be considered as surveillance activity or not.

In the second chapter the author concluded that surveillance activities in Estonia should be divided into four categories: surveillance activities in criminal procedure, surveillance activities preceding criminal procedure, surveillance activities in data collection by the security authorities and surveillance activities in witness protection. The author also concluded that most of the covert activities provided in the Security Authorities Act are in essence identical to the surveillance activities provided in the Code of Criminal Procedure and should therefore be also considered surveillance activities. While analysing the institution of police agents the author found that according to the Code of Criminal Procedure in effect police agents should be allowed to preserve data that they collect during their assignment, provided that it does not include any communication contents. The author also proposed that it might be worth considering allowing police agents to preserve the content of communications during their assignment. In that case, the court should authorise the use of police agents not the Prosecutor's Office, as it is now.

In the third chapter of the master's thesis the bases and procedure of carrying out surveillance activities pursuant to the Code of Criminal Procedure and the Security Authorities Act are reviewed and analysed. The author analyses basic requirements of performing such activities, the process of applying and granting authorisation for such activities, requirements of the authorizations given to perform such activities and persons who may perform surveillance activities. In addition to that the use of information collected by the security authorities is reviewed in the third chapter and it is assessed whether private life is protected enough in the Security Authorities Act that the

information collected by security authorities could be used as evidence in criminal proceedings.

The author firstly concluded that surveillance activities carried out pursuant to the Code of Criminal Procedure and the Security Authorities Act are similar enough, their base requirements, process of applying and granting authorisation and the requirements of the authorizations are, on the basis of law, similar enough that private life should be protected at the same standards. Keeping the preceding in mind, the author found that regarding surveillance activities the Security Authorities Act offer less guarantees for protecting private life than the Code of Criminal Procedure. The author also found that the effectiveness of protection of private life in the Security Authorities Act has yet to be analysed in practice, which causes uncertainty regarding the activities on security authorities. The fact that the legislator has given in the Security Authorities Act the right to decide, whether the use of covert surveillance and covert examination and replacement of things is justified, to the authority executing these activities and not to the authority independent from the executor, only adds to the uncertainty surrounding the covert activities of the security agencies. Therefore, the author proposed that, to ensure more effective protection of private life and the legality of aforementioned covert activities, the competence of granting permissions for carrying out such covert activities should be given to an authority independent from the executor of these activities, for example to the administrative court.

The author also discovered that pursuant to the Code of Criminal Proceedings and the judicial practice, a situation in which information gathered unlawfully by the security authorities may be used as evidence against a person in criminal proceedings, might arise. The author discovered that under current laws and judicial practice it is unclear whether the court, that deliberates the criminal case, has the authority to evaluate the lawfulness of the grants given by the administrative court or the decisions made by the security authorities for carrying out covert activities pursuant to the Security Authorities Act. This means that assessing the lawfulness of the information collected by security authorities that is used in criminal proceedings as evidence is basically impossible.

To correct the aforementioned situation and to ensure that evidence gathered unlawfully pursuant to the Security Authorities Act could not be used in criminal proceedings, author proposed the following:

The court hearing the criminal case should solve the following questions in assessing whether information collected by the security authorities could be used as evidence in that criminal case:

- 1) Was the filing of the evidence collected by the security authorities legal pursuant to the section 63 subsection 1¹ of the Code of Criminal Proceedings?
- 2) Was there an authorization from the administrative court or a decision made by the security authority to collect the information filed as evidence?
- 3) Was the authorization or the decision legal and were the principles of proportionality and *ultima ratio* followed?
- 4) Is using the evidence in accordance with other general principles of criminal proceedings?

The author proposed that it is necessary to amend the Security Authorities Act and add provisions that clearly regulate the standards of justifications to which the authorizations given for executing covert activities have to comply. The preceding is necessary to ensure that the evidence used in criminal proceedings collected by the security authorities is legal.

During the review and analysis of the bodies authorised to carry out surveillance activities the author found that there is no substantial differences between the institutions of the police agent and the undercover agent in criminal procedural law. The only difference is that the use of the police agent has been enacted as an independent surveillance activity in the Code of Criminal Procedure.

The author has analysed many different sources including the legislation related to surveillance activities, relevant practice of the Supreme Court of Estonia, administrative courts and the European Court of Human Rights and legal literature. Aforementioned sources are used in all chapters of the thesis, but the first chapter is mainly based on theoretical literature, the second is mainly based on legislation and the third on court practice. In addition, to illustrate points and conclusions made, the author has used mass media and other non-legal sources.

In regard to the main aim of the thesis the author concludes that private life is not protected efficiently enough in the situation where information collected by the security authorities is used as evidence in criminal proceedings. Therefore, the author has proposed to add necessary provisions to the Security Authorities Act and warned that as long as such provisions have not been added the information collected by the security agencies should not be used as evidence in criminal proceedings.

KASUTATUD ALLIKAD

Kirjandus:

- 1) Advokaadibüroo Sorainen. Julgeolekuasutuste tegevuse regulatsiooni võrdlev analüüs. Tallinn: Siseministeerium 2017.
- 2) Bowden, C (jt.). The US Surveillance Programmes and Their Impact on EU Citizens' Fundamental Rights. Euroopa Parlament 2013. Arvutivõrgus: http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/libe/dv/briefing_note_/briefingnote_en.pdf (19.04.2019).
- 3) Ettepanek: EUROOPA PARLAMENDI JA NÕUKOGU DIREKTIIV autoriõiguste kohta digitaalsel ühtsel turul, 14.09.2016. COM/2016/0593 final - 2016/0280 (COD). Arvutivõrgus: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/?qid=1554317572799&uri=CELEX:52016PC0593> (03.04.2019).
- 4) European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission). Report on the Democratic Oversight of Signals Intelligence Agencies, Study No. 719/2013. Strasbourg 15.12.2015.
- 5) European Union Agency for Fundamental Rights. Surveillance by intelligence services: fundamental rights safeguards and remedies in the EU. Volume I: Member States' legal frameworks. Luxembourg: Publications Office of the European Union 2017.
- 6) Heldna, E. Julgeolekuasutuste kogutud informatsiooni kasutamine kriminaalmenetluses ja jagamine uurimisasutustega. Juridica 2016/10.
- 7) Hirsch, H. J. Õigusriikliku karistusõiguse aktuaalsed probleemid. Juridica 2004/3.
- 8) Kergandberg, E., Pikamäe, P. (koost.). Kriminaalmenetluse seadustik. Komm vlj. Tallinn: Juura 2012.
- 9) Kergandberg, E. Natuke privaatsusest ja mõnevõrra enam selle jälitustegevuslikust riivist isikuandmeid töötleva Eesti avaliku võimu poolt. Juridica 2005/8.
- 10) Kriminaalmenetluse seadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu seletuskiri (175 SE). Arvutivõrgus: <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/86dde8ff-c50e-48ba-a39e-a325fe15a3f0> (17.03.2019).

- 11) Kriminaalmenetluse seadustiku ja teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu seletuskiri (286 SE). Arvutivõrgus:
<https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/180e28cb-c474-10b4-3d54-767622b8c619/Kriminaalmenetluse%20seadustiku%20ja%20teiste%20seaduste%20muutmise%20seadus> (10.03.2019).
- 12) Laos, S. Riigikohtunik Saale Laose eriarvamus Riigikohtu kriminaalkolleegiumi otsusele nr 3-1-1-14-14.
- 13) Lott, A. Põhiseadusliku korra kaitseks teostatav jälitustegevus Eestis. Analüüs. Tartu: Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegium 2015.
- 14) Lõhmus, U. Kolm suurt probleemi kodanike jälgimisega. – ERR 21.09.2018 – Arvutivõrgus: <https://www.err.ee/862981/uno-lohmus-kolm-suurt-probleemi-kodanike-jalgimisega> (01.02.2019).
- 15) Lõhmus, U. Põhiõigustest kriminaalmenetluses. Tallinn: Juura 2012.
- 16) Lõhmus, U. Teabehange tõendina kriminaalmenetluses. Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 10. aprilli 2017. aasta otsus asjas 3-1-1-101-16. Juridica 2017/2.
- 17) Lõhmus, U. Õigusriik ja inimeste õigused. Tartu: Ilmamaa 2018.
- 18) Madise, Ü. jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 4., täiend. vlj. Tallinn: Juura 2017.
- 19) Märkuste tabel kriminaalmenetluse seadustiku ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu juurde. Arvamused (eelnõu 175 SE). Arvutivõrgus: <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/86dde8ff-c50e-48ba-a39e-a325fe15a3f0/Kriminaalmenetluse%20seadustiku%20muutmise%20ja%20sellega%20seonduvalt%20teiste%20seaduste%20muutmise%20seadus> (09.03.2019).
- 20) Recommendation Rec(2005)10 of the Committee of Ministers to member states on “special investigation techniques” in relation to serious crimes including acts of terrorism, 20.04.2005. Arvutivõrgus: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805da6f6 (04.04.2019).
- 21) Seletuskiri isikuandmete kaitse seaduse rakendamise seaduse juurde (778 SE). Arvutivõrgus: <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/9d1420bb-b516-4ab1-b337-17b2c83eedb1> (30.03.2019).
- 22) Seletuskiri julgeolekuasutuste seaduse ning teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu juurde (383 SE). Arvutivõrgus:

- <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/e50fd2e6-6156-4d1f-b2ed-3e3fd36a2076> (10.03.2019).
- 23) Seletuskiri kriminaalmenetluse seadustiku ja teiste seaduste muutmise eelnõule (286 SE II-1). Arvutivõrgus: <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/180e28cb-c474-10b4-3d54-767622b8c619/Kriminaalmenetluse%20seadustiku%20ja%20teiste%20seaduste%20muutmise%20seadus> (03.03.2019).
- 24) Seletuskiri kriminaalmenetluse seadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu, millega laiendatakse kannatanute õigusi kriminaalmenetluses, juurde (80 SE), lk 22. Arvutivõrgus: <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/3fdc8de9-e0bc-4c52-87ac-b823f8369cfe> (12.03.2019).
- 25) Seletuskiri politsei ja piirivalve seaduse ning päästeteenistuse seaduse muutmise ning sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu juurde (810 SE). Arvutivõrgus: <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/2d545b21-de81-4a18-8aec-d4de49d36d63> (29.03.2019).
- 26) Õiguskantsleri Aastaülevaade 2016/2017. Arvutivõrgus: <https://www.oiguskantsler.ee/ylevaade2017/teemad> (20.04.2019).

Normatiivmaterjal:

- 27) Asjaõigusseadus. - RT I, 29.06.2018, 7.
- 28) Eesti Vabariigi põhiseadus. - RT I, 15.05.2015, 2.
- 29) Elektroonilise side seadus. - RT I, 13.03.2019, 47.
- 30) Euroopa parlamendi ja nõukogu direktiiv 2013/48/EL, 22. oktoober 2013, mis käsitleb õigust kaitsjale kriminaalmenetluses ja euroopa vahistamismäärusega seotud menetluses ning õigust lasta teavitada vabaduse võtmisest kolmandat isikut ja suhelda vabaduse võtmise ajal kolmandate isikute ja konsulaarasutustega. – ELT L 294, 06.11.2013.
- 31) Isikuankeedi vorm. SMm 28.12.2009 nr 96. - RT I, 18.09.2018, 11.
- 32) Isikut tõendavate dokumentide andmekogu pidamise põhimäärus. SMm 18.12.2015 nr 78. - RT I, 02.02.2018, 3.
- 33) Julgeolekuasutuste seadus. - RT I, 13.03.2019, 67.
- 34) Jälitustegevuse seadus – RT I 1994, 16, 290.

- 35) Kaitsepolitseiameti poolt teabe varjatud kogumisel kasutatavad meetodid ja vahendid ning teabetoimiku pidamise ja säilitamise kord. SMm 06.06.2001 nr. 76 - RT I, 02.08.2017, 7.
- 36) Kaitseväge korralduse seadus. - RT I, 29.05.2018, 2.
- 37) Karistusseadustik. - RT I, 04.01.2019, 15.
- 38) Korrakaitse seadus. - RT I, 13.03.2019, 95.
- 39) Kriminaalmenetluse seadustik. - RT I, 16.11.2012, 7.
- 40) Kriminaalmenetluse seadustik. – RT I, 20.05.2016, 5.
- 41) Kriminaalmenetluse seadustik. - RT I, 13.03.2019, 7.
- 42) Maksukorralduse seadus. - RT I, 13.03.2019, 57.
- 43) Narkootiliste ja psühhotroopsete ainete ning nende lähteainete seadus. - RT I, 14.11.2018, 7.
- 44) Piirikontrolli andmekogu põhimäärus. SMm 20.12.2007 nr 83. - RT I, 12.03.2019, 40.
- 45) Politsei andmekogu põhimäärus. SMm 22.12.2009. - RT I, 12.03.2019, 39.
- 46) Politsei ja piirivalve seadus. - RT I, 13.03.2019, 112.
- 47) Rahvusvahelise organiseeritud kuritegevuse vastu võitlemise Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni konventsioon artikkel 20 p 1. – RT II 2003, 1, 1.
- 48) Riigipiiriseadus. - RT I, 05.02.2019, 7.
- 49) Riigisaladuse ja salastatud välisteabe seadus. - RT I, 13.03.2019, 150.
- 50) Tunnistajakaitse seadus. - RT I, 29.06.2012, 46.
- 51) Turismiseadus. - RT I, 12.12.2018, 72.
- 52) Turvaseadus. - RT I, 04.03.2019, 19.
- 53) Välisluureameti poolt teabe varjatud kogumisel kasutatavad meetodid ja vahendid. KMm 21.06.2017 nr 8. - RT I, 28.06.2017, 9.

Euroopa Inimõiguste Kohtu otsused:

- 54) EIKo 06.09.1978, 5029/71, *Klass ja teised vs Saksamaa*.
- 55) EIKo 02.09.2010, 35623/05, *Uzun vs Saksamaa*.
- 56) EIKo 04.12.2015, 47143/06, *Roman Zakharov vs Venemaa*.
- 57) EIKo 12.01.2016, 37138/14, *Szabó ja Vissy vs Ungari*.
- 58) EIKo 08.03.2016, 65311/09, *Morari vs Moldova*.

Riigikohtu otsused ja määrused:

- 59) RKKKo 12.07.2012, 3-3-1-3-12.
- 60) RKKKo 02.12.2004, 3-1-1-11-04.
- 61) RKKKo 15.05.2006, 3-1-1-13-06.
- 62) RKKKo 05.12.2008, 3-1-1-63-08.
- 63) RKKKo 26.03.2009, 3-1-1-5-09.
- 64) RKKKo 26.05.2010, 3-1-1-22-10.
- 65) RKKKo 28.01.2011, 3-1-1-31-11.
- 66) RKKKo 13.01.2014, 3-1-1-129-13.
- 67) RKKKo 30.06.2014, 3-1-1-14-14.
- 68) RKKKo 16.12.2014, 3-1-1-68-14.
- 69) RKKKo 06.04.2015, 3-1-1-3-15.
- 70) RKKKo 30.05.2016, 3-1-1-33-16.
- 71) RKKKm 23.02.2017, 3-1-1-112-16.
- 72) RKKKo 10.07.2017, 3-1-1-101-16.
- 73) RKKKm 14.12.2017, 1-17-7077/14.
- 74) RKKKm 18.01.2018, 1-17-8756/11.

Ringkonnakohtu otsused ja määrused:

- 75) TlnRKO 11.03.2008, 1-05-689.
- 76) TlnRKO 11.04.2014, 3-12-960.
- 77) TlnRKM 06.11 2017, 3-17-1279/13.

Muu materjal:

- 78) Aastaraamatu väljaandmise traditsiooni ajalugu ja eesmärk. Kaitsepolitsei ameti kodulehekülg. Arvutivõrgus: <https://www.kapo.ee/et/content/aastaraamatu-v%C3%A4ljaandmise-traditsiooni-ajalugu-ja-eesm%C3%A4rk-0.html> (06.04.2019).
- 79) Infosüsteemid – Riigi infosüsteemi haldussüsteem RIHA. Arvutivõrgus: https://www.riha.ee/Infos%C3%BCsteemid?sort=meta.update_timestamp&dir=DESC (02.04.2019).
- 80) Kuidas pakki kätte saada. Omniva kodulehekülg. Arvutivõrgus: https://www.omniva.ee/era/pakk/kuidas_pakk_katte_saada#pakiautomaadist (07.04.2019).

- 81) Lõhmus, U. Kolm suurt probleemi kodanike jälgimisega. ERR uudisteportaal 21.09.2018. Arvutivõrgus: <https://www.err.ee/862981/uno-lohmus-kolm-suurt-probleemi-kodanike-jalgimisega> (21.04.2019).
- 82) Nääs, O. Massiline pealtkuulamine surub ka seadusekuulekat inimest alla. ERR saate Ringvaade 19.09.2018 saatelõik. Arvutivõrgus: <https://www.err.ee/862583/naas-massiline-pealtkuulamine-surub-ka-seaduskuulekat-inimest-alla> (21.04.2019).
- 83) Perling, L. Pealtkuulamine on Eestis range kontrolli all. ERR uudisteportaal 03.10.2018. Arvutivõrgus: <https://www.err.ee/866275/perling-pealtkuulamine-on-eestis-range-kontrolli-all> (21.04.2019).
- 84) Rahapesu edukamaks tõkestamiseks luukase strateegilise seire ja analüüsi keskus. – Rahandusministeeriumi kodulehekülg 18.03.2019. Arvutivõrgus: <https://www.rahandusministeerium.ee/et/uudised/rahapesu-edukamaks-tokestamiseks-luuakse-strateegilise-seire-ja-analuusi-keskus> (04.04.2019).
- 85) Salu, M. Läänemere meister nuhkimised: Eestis kuulatakse inimesi 10 korda rohkem pealt kui Skandinaavia riikides. – Eesti Ekspress 19.09.2018.
- 86) Sepp, H. Aga mida teie kardate? Postimehe veebiväljaanne 03.10.2018. Arvutivõrgus: https://arvamus.postimees.ee/6419703/heili-sepp-aga-mida-teie-kardate?_ga=2.221286097.898452266.1548962409-1126228581.1538755427 (21.04.2019).
- 87) Taro, K. Jälitamisest ja jälgimisest. ERR uudisteportaal 04.10.2018. Arvutivõrgus: <https://www.err.ee/866452/kulli-taro-jalitamisest-ja-jalgimisest> (21.04.2019).

LISA 1. KASUTATUD LÜHENDID

Õigusaktide ja kohtulahendite lühendid:

o – otsus

m – määrus

ESS – elekroonilise side seadus

JAS – julgeolekuasutuste seadus

KarS - karistusseadustik

KKS – kaitseväge korralduse seadus

KrMS – kriminaalmenetluse seadustik

POLIS – Politsei andmekogu

PPVS – politsei- ja piirivalveseadus

PS – Eesti Vabariigi põhiseadus

RiPS - riigipiiriseadus

RKKK – Riigikohtu kriminaalkolleegium

RSVS – riigisaladuse ja salastatud välisteabe seadus

TlnRK – Tallinna Ringkonnakohus

TuRS – turvaseadus

Institutsioonide lühendid:

EIK – Euroopa Inimõiguste Kohus

ERR – Eesti Rahvusringhääling

KAPO – Kaitsepolitseiamet

KM – kaitseminister

MTA – Maksu- ja Tolliamet

NSA – Ameerika Ühendriikide rahvuslik julgeolekuasutus

PPA – Politsei- ja Piirivalveamet

SM – siseminister

LISA 2. JÄLITUSLIKE TEABEHANKETOIMINGUTE VASTAVUS JÄLITUSTOIMINGUTELE¹

Toiming	JAS toiming	KAPO määruse toiming	Välisluureameti määruse toiming	KrMS-s jälitustoiming
Postisaadetise läbivaatus	JAS § 25 lg 3 p 1	Kapo määrus § 1 lg 1 p 1	Välisluureameti määrus § 2 lg 1 p 4	KrMS § 126 ⁶
Pealtkuulamine (elektroonilise side võrgu kaudu edastatavad sõnumid)	JAS § 25 lg 3 p 2	KAPO määrus § 1 lg 1 p 2	Välisluureameti määrus § 2 lg 1 p 6	KrMS § 126 ⁷
Pealtkuulamine (muul viisil edastatavad sõnumid)	JAS § 25 lg 3 p 3	KAPO määrus § 1 lg 1 p 3	Välisluureameti määrus § 2 lg 1 p 5, 8	KrMS § 126 ⁷
Isikuandmete kogumine ja töötlemine (sh andmekogude riskasutus)	JAS § 26 lg 3 p 1	KAPO määrus § 2 p 1	Välisluureameti määrus § 2 lg 1 p 1	-
Varjatud jälgimine	JAS § 26 lg 3 p 2	KAPO määrus § 2 p 2	Välisluureameti määrus § 2 lg 1 p 3	KrMS § 126 ⁵
Isikusamasuse varjatud tuvastamine (sh andmekogude riskasutus)	JAS § 26 lg 3 p 3	KAPO määrus § 2 p 3	Välisluureameti määrus § 2 lg 1 p 3	-
Elektroonilise side võrgu kaudu edastatavate sõnumite edastamise kohta andmete kogumine	JAS § 26 lg 3 p 4	KAPO määrus § 2 p 4	Välisluureameti määrus § 2 lg 1 p 7	- (KrMS § 90 ¹)
Varjatud sisenemine	JAS § 26 lg 3 p 5	KAPO määrus § 2 p 5	-	KrMS § 126 ³ lg 5
Asja varjatud läbivaatus ja muutmine, rikkumine või asendamine	JAS § 26 lg 3 p 6	KAPO määrus § 2 p 6	Välisluureameti määrus § 2 lg 1 p 4	KrMS § 126 ⁵

¹ Julgeolekuasutuste seaduses (JAS), Kaitsepolitsei ameti poolt teabe varjatud kogumisel kasutatavate meetodite ja vahendite ning teabetoimiku pidamise ja säilitamise korras (KAPO määrus) ja Välisluureameti poolt teabe varjatud kogumisel kasutatavate meetodite ja vahendite määruse (Välisluureameti määrus) sätestatud jälituslike toimingute vastavus kriminaalmenetluse seadustikus sätestatud jälitustoimingutele.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Mari Kraav,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

Jälgimise ja jälitustegevuse piiritlemine ning teabehanke tulemusel saadud informatiooni kasutamine kriminaalmenetluses,

mille juhendaja on Jaan Ginter,

- 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
 3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, **29.04.2019**